

MUNTANYA

758

1988

A/s seus peus
**calçat
infantil**

- BALMES
PLAÇA MOLINA
- AVDA.
PAU CASALS, 15
- PASSEIG
SANT JOAN, 139

KATAKROK

*al servei dels amics muntanyencs,
espeleòlegs, escaladors,
esgarrapa-parets
i de tots els amants de la natura.*

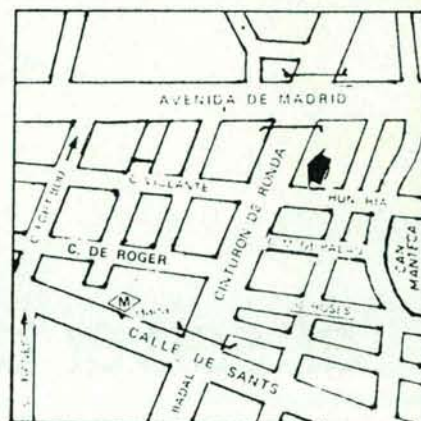
**LIQUIDEM
TOT EL MATERIAL
D'ESQUÍ
DE TEMPORADES
ANTERIORS!**

**LA NOSTRA PUBLICITAT
ÉS EL PREU I LA QUALITAT,
COM SEMPRE!**

Comte d'Urgell, 95 bis - Tel. 253 50 01 - BARCELONA

PEDRA-NEU

COMUNICACIONS

METRO

LÍNIA-V-BADAL

LÍNIA-III-PL. CENTRE

BUS

15-54-70-72-43-56-57

CINTURÓ DE RONDA
AVDA. DE MADRID

PEDRA-NEU

LLOGUER DE:

- PIOLETS i GRAMPONS
- ESQUÍS DE PISTA
- ESQUÍS DE MUNTANYA
- PELLs DE FOCA
- ESQUÍS DE FONs

PEDRA-NEU

C/ del BRASIL, 48 - CINTURÓ DE RONDA
AVDA. MADRID
BARCELONA 08028 TEL. (93) 330 27 74

POSEM SOLES VIBRAM A LES BOTES D'ESQUÍ
POSEM SOLES CUITES A:
- PEUS DE GAT
- NINJAS

PEDRA-NEU

MUNTANYA

CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA

Club Alpí Català

ANY CXII N.º 758 VOL. 92 AGOST 1988

SUMARI

Editorial	146
Apunt breu sobre els Alps Càrnics Un lloc adient per a l'alpinisme exploratiu <i>Jordi Lluch</i>	147
La Vall de Castanesa <i>Jaume Duran i Cisa</i>	152
Entre la Pallaresa i la Ribagorçana (A l'entorn del Puí de Lleràs) <i>Manuel Cortès i Ribelles</i>	154
Un excursionista a l'Antàrtic <i>Antoni Ballester i Nolla</i>	164
Fatiga per «deshidratació»: un greu risc per a tots els alpinistes <i>Dr. J.M. Kahn</i>	170
Fantasia pirinenca <i>Joan Posa i Molné</i>	171
La vall de Santa Magdalena; un pas entre dues comarques <i>Joaquim Bordons i Serra</i>	174
Bolets (8): Craterellus Cornucopioides <i>Francesc Xavier Gregori</i>	184
Crònica	185
Espeleologia	186
Vies d'escalada	188
Bibliografia	190
Cartografia	192

Redacció i administració:
Paradís, 10 - 08002 Barcelona
Tel. 315 23 11

Director:
Alfred Montserrat i Nebot

Adjunt al director:
Josep de Tera i Camins

Secretari:
Joaquim Bordons i Serra

Maqueta:
Antoni Inglès i Alcon

Ressenyes i gràfics:
Armand Ballart

Corrector:
Joan Costa i Costa

Consell de redacció:
David M. Aloy, Miquel Bosch,
Jordi Canals, Francesc Herrera,
Agustí Jolis, Modest Montlleó

Col·laboradors:
Jaume Altadill, Lluís Belvis,
Josep Casanovas, Emili Civis,
Manuel Mateu, Jordi Mullor,
Lluís Puntis, Joan Sabadell,
Josep M.ª Sala, Alfons Valls,

Publicitat:
Centre Excursionista de Catalunya
Paradís, 10
Tel. 315 23 11
08002 Barcelona

Subscripció:
2.500 pessetes l'any (+ IVA) (sis exemplars).
Estranger: 3.900 pessetes.
Preu d'aquest exemplar, 480 pessetes (IVA inclòs).

(Comanda de números endarrerits:
a la Redacció de la revista.)

Fotocomposició:
Fotocomposició Catalana, S.A.
Consell de Cent, 500

Fotomecànica
Sorrosal, S.A.
Pujades, 68-72, 3.ª, 3.ª

Impremta:
Gràfiques Encina
Secretari Coloma, 129
Dipòsit legal: B. 545/58
ISSN: 0212-2111

Portada: La dent de cà (*Erythronium dens-canis*) flor que surt quan es fon la neu, vora els estanys d'Airoto (2 200 m.), el Pallars Sobirà. (Foto: Anna Borbonet.)

Queda prohibida la reproducció total o parcial dels articles de la revista «MUNTANYA» sense citar-ne la procedència, el número de què han estat trets i el nom de l'autor. Els articles publicats a «MUNTANYA» expressen solament l'opinió de llurs autors. La revista «MUNTANYA», editada pel Centre Excursionista de Catalunya-Club Alpí Català, es publica sense cap finalitat lucrativa.

Dues expedicions

En el número anterior, commemoràvem dos centenaris de dos fets en què el llavors jove Centre Excursionista de Catalunya fou una part important, pel paper que hi tingueren alguns dels seus socis: un, el de l'Exposició Universal de Barcelona, del 1888; l'altre, el del viatge a l'Alguer i la posterior divulgació de la parla dels seus habitants, germana de la nostra, per Eduard Toda.

Però si la vida d'una entitat es reduís a celebrar centenaris, seria la vida d'un moribund que només viu de records. Per poder celebrar centenaris, cal fer obra nova cada dia. Construir la història, gran o petita, pas a pas.

I aquesta vol ser la trajectòria del Centre. Una anada col·lectiva a l'Alguer de més de 60 socis, entre ells diversos directius, donava fe d'una vida activa, que vol afermar llaços d'amistat i fraternitat amb un poble germà del nostre, el qual vol conèixer el país, trepitjant-lo com a bons excursionistes.

Són aquestes les manifestacions del component cultural de la nostra entitat. Però cal ressaltar, i de manera molt especial, dues activitats esportives d'alt nivell, que també donen fe d'una vida activa i intensa en l'altre camp, que és bàsic a la nostra entitat: el de la muntanya.

Durant aquest estiu, dues expedicions intentaran coronar els dos cims més alts de la Terra: l'Everest, a l'Himàlaia, i el K2, al Karakorum. Si l'èxit els acompanya, la senyera del nostre poble mil·lenari onejarà al vent dels 8.000 metres.

A les dues expedicions, la majoria dels membres són socis del CENTRE, en equilibrada barreja entre elements veterans i d'experiència expedicionària i nous elements que s'estrenen a les més altes muntanyes del món.

Això vol dir que la tasca que es porta a cap en la formació de bons muntanyencs, des del seu inici en les activitats per a infants fins als cursets especialitzats de tècniques alpines,

amb les seves corresponents dosis d'educació cívica i de respecte per la natura i el seu entorn, amb les moltes sortides programades a tots nivells, dona fruits i capacita la nostra gent per a realitzar les més il·lusionades i arriscades ascensions.

Volem destacar un aspecte que creiem vital per poder dur a terme aquest tipus d'expedicions d'alta volada. És el dels *sponsors*, o en termes més nostres, dels mecenes, els qui paguen el cost material de l'expedició. Avui, el cost d'una expedició de tipus mitjà, com és el cas de les que comentem, és molt elevat: és fora de l'abast del presupost d'una entitat excursionista. Per això, cal cercar els mitjans allà on puguin trobar-se. I seguint els camins que s'estilen per altres terres, és de les grans empreses o institucions financeres d'on surten els diners.

Celebrem que les expedicions a l'Everest i al K2 hagin trobat el suport de dues d'aquestes grans empreses, que han cregut en la serietat i preparació dels organitzadors i també en la importància que el tema de la gran muntanya pot tenir a l'hora d'aconseguir un seguiment important per part del públic en general; un seguiment que, no cal enganyar-nos, es tradueix en propaganda per a l'empresa patrocinadora.

Felicitem-nos, doncs, que l'expedició a l'Everest per la seva aresta O (continuació de la de l'any 1982 que tan a prop del cim arribà), i la del K, formada per una bona part dels mateixos membres que assoliren l'Everest el 1985, hagin trobat uns patrocinadors generosos: l'empresa d'informàtica Epson per a l'Everest, i el Banc de Sabadell i Catalunya Ràdio per al K2. I desitgem que aquesta ajuda permeti fer realitat els propòsits d'aquestes dues expedicions, que, com dèiem més amunt, estan formades per muntanyencs majoritàriament socis del CENTRE.

Que els puguem rebre al seu retorn sans i estalvis, amb el goig del triomf reflectit a les cares!

Apunt breu sobre els Alps Càrnics

Un lloc adient per a l'alpinisme exploratiu

Jordi Lluch

Els Alps Càrnics ens apareixen amb la seva fascinació intacta; el misteri d'aquestes muntanyes encara no és dissolt, i el lector l'haurà de descobrir tot. Un alpinisme exploratiu al mig dels anys vuitanta.

Colofó amb el que R. Mazzilis tanca la presentació d'una petita guia sobre aquest sistema muntanyós, a cavall entre els Dolomites i els Alps Julians, del qual em plau fer-vos aquest esbós per si esteu interessats en la pràctica de «l'alpinisme exploratiu». Si és així, de segur que no us decepcionarà. A nosaltres, si més no, ens va agradar força.

Alpinisme exploratiu... Admeto que en la nostra llengua sona un pèl estrany, però sempre he trobat que és el binomi de paraules que defineixen amb precisió i concreció al tipus d'activitat que inclou, relligant-los, uns aspectes molt definits de fer muntanya: esport, aventura, descoberta..., en els quals la bellesa plàstica (escalatòriament parlant) la noblesa del rocam, etc., queden relegades a un segon terme, pel que fa a objectius perseguits.

Uns exemples d'alpinisme exploratiu, a casa nostra, els tenim: anant al Cadí a fer la TIM de la Roca Grossa; obrir

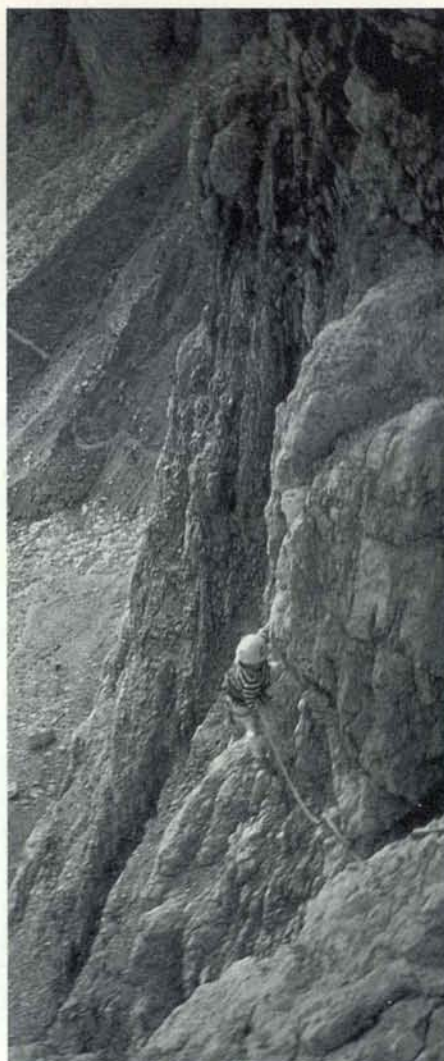
una nova via a la Roca del Ferrus, a Ensija; treure el nas pel Coscollet, a Oliana... Ascensions que ens proporcionaran unes satisfaccions (als qui ens agrada la *bullia*) ni millors ni pitjors, però sí diferents de les que treurem fent la GAM del Bisbe o l'Estimball del Pedraforca. Els italians, quan s'escau, empenen molt aquesta definició en les seves descripcions. T'hi anuncien què hi vas a trobar, cosa que, de vegades, pot anar acompanyada dels postres d'una roca excel·lent o d'uns passos estèticament molt fermes. Sóc un fervorós seguidor d'aquest tipus d'ascensions. Com va deixar escrit l'admirat Rebuffat: «*en un món on tot està guiat, marcat, assenyalat, és un luxe poder-s'hi perdre*». I jo hi afegeixo: «I un al·licent immens, saber-ne sortir després!»

Bé, doncs; la proposta està servida. Si us molesten aglomeracions de les Torres de Sella o el fer cua sota una paret de Lavaredo, només heu de fer uns vuitanta quilòmetres més, per conèixer aquest pintoresc país.

Els Alps Càrnics s'estenen sobre uns cent-vint quilòmetres, entre Sappada i Tarvisio, a la part més nord-oriental de l'Estat italià. Una part dels seus cims ens parlen, com molts dels Dolomites, de les confrontacions bèl·liques amb els seus veïns austríacs. El conjunt de la regió és format per diversos grups muntanyosos prou individualitzats entre si, amb cims de roca calcària de molt bona qualitat i, morfològicament, amb una lleu semblança amb els seus veïns dolomítics. El paisatge alpestre el formen boscúries exuberants, malgrat quedar lluny de la bellesa extraordinària de la Val Gardena o del Cadore. Es pot dir que és el «parent pobre» de les Dolomites. Pobresa que hom capta tot seguit en pendre-hi contacte, sobtat pel contrast entre l'opulenta Cortina, amb aparadors amb vestits de més de cent mil pessetes, i aquestes carreterotes corcades pel glaç de l'hivern i mig tallades per les esllavissades dels aiguats d'estiu, de les quals ningú no sembla preocupar-se.

Recordo que aquest contrast em va sorprendre també a la vall de l'Orco, al cantó de ponent de la cadena alpina italiana: en un poblet de la vall, em van servir un pa rodó mesurant el pes en una balança de dos braços i emprant peses de llautó..., a menys de seixanta quilòmetres de Torí!

De tota manera, aquesta hipotètica manca de preocupació forneix a la contrada una rusticitat molt acollidora, amb un entorn molt «vella època», força allunyat dels macro-muntatges alpino-turístics de, per exemple, al Valais o la Savoia. És el marc complementari i natural de les ascensions que aquí venim a cercar.

En el vessant nord de la «Sfinge».
(Foto: Montse i Jordi Lluch).

Creta Cacciatore. Via Wiegele.
Fissura de sortida.
(Foto: Montse i Jordi Lluch).

Aquestes ascensions comprenen tots els tipus de dificultat i llargada. Des d'antigues (poques) vies de IV i V, fins al recull dels darrers anys, amb força VI, sovint VII i algun VIII. Quatre-cents metres de mitjana, amb algunes parets

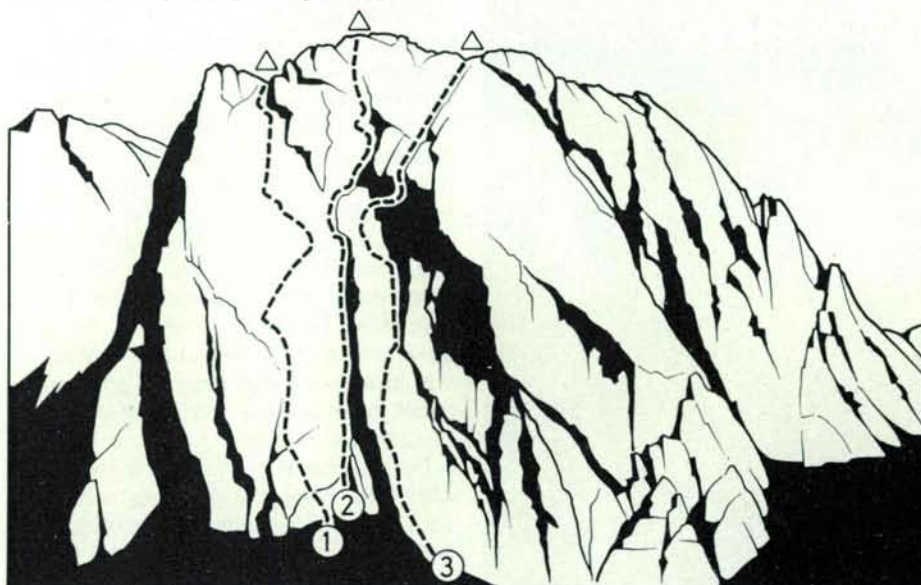
més curtes, de dos-cents a tres-cents metres, i força itineraris de sis-cents i, fins i tot, de set-cents metres. La cota dels cims és modesta, sense arribar al 2.800 m. A l'estiu, l'ambient és molt agradable i, fins i tot, un pèl calorós, per desenvolupar-se l'ascensió prop de la cota 2.000.

RECULL D'ITINERARIS RECOMANABLES

(Grup: PERALBA-AVANZA)

És un dels grups alpinísticament més interessants del Alps Càrnics. Situat més cap l'occident de la cadena, les seves escalades es caracteritzen sovint per desenvolupar-se sobre grans extensions de plaques llises, tallades per marcades fissures. Vam anar a conèixer-lo, atrets per la següent descripció: «... ofereix la possibilitat d'escalar en llocs extremadament solitaris, on pot passar un jorn sencer sense trobar cap ànima viva». (No és pas veritat: hi vam trobar unes marmotes, a l'aproximació; un ocell, a l'esmorzar a peu de via, i unes boniques genzianes ens van saludar al final del descens)

Creta Cacciatori. Ofereix un poderós i massís vessant nord, fred i ombrívol, on es desenvolupen els recorreguts de més gran interès. Des del refugi Calvi, l'accés es còmode pels Passo Sesis i Passo Cacciatore, d'on es davalla a peu de paret (1 h.). Del cim, desgrimpant fàcilment al sud, en un marcat camí que, pel formós collet Forcella de la Genziana, remunta al Passo Cacciatore i, per l'altra banda, troba el camí fet al matí.

CRETA CACCIATORI (cara nord)

- ① - Via «Wiegele» (400 m D⁰)
- ② - Via «del Lamento» (400 m MD sup)
- ③ - Via «Mazzilis-Morassi» (450 m ED inf.)

II° CAMPANILE DELLA GENZIANE (cara sur)

- ① - Via «Mazzilis-Frezza» (400 m ED inf.)
- ② - «Directissima M. Novelli» (400 m MD⁰)

II° Campanile de la Genziana. És el segon, d'est a oest, de les quatre grans torrasses situades al sud de la Creta Cacciatore, enganxades amb aquesta per la Forcella de la Genziana. Del llogarret, el Casera di Casa Vecchia, cal seguir un evident camí a NE fins a les envistes del vessant sud dels Campaniles (1 h.). Fàcil descens al nord, pel camí que baixa de la Forcella de la Genziana. Vessant sud de roca òptima.

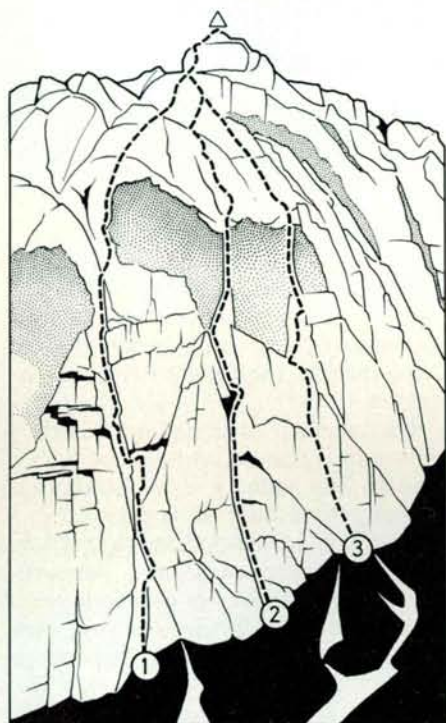

CIMA DELLA MINIERA (cara sud)

- ① - Via «Didonci» (400 m D sup.)
- ... Variants directes (V⁺)

Cima della Miniera. És la punta oriental de l'ampla muralla, de quasi 2 Km, formada a l'E del Monte Avanza. Desprèn al sud una imponent estructura de grans plaques llises, creuada al bell mig per la via Didonc, considerada una de les més belles del grup. De l'antiga mina, sota el Monte Avanza, remuntar els prats cap a la dreta de la paret, per assolir una gran feixa (Cengia del Sole) per damunt d'un primer ressalt de rocam trencat i herbat (0,45 h).

Descens: Desgrimpar pel vessant sud en direcció en direcció al collet que ens supera del Monte Avanza i remuntar la cresta que hi du. D'allí, per la via normal, als prats del punt de sortida (2 h).

AVASTOLT (cara nord)

- ① - Diedre «Enza-Fabio» (600 m MD sup.)
- ② - Diedre «Teresina» (600 m ED sup.)
- ③ - Via «Mazzilis-Sartore» (600 m ED sup.)

Avastolt. Realment, la paret important és la que cau del nord de l'avantcim (cota 2.119) al nord del punt culminant i separat d'ell per una àmplia collada. Sobre aquesta paret de sis-cents metres hi ha traçades diverses rutes extremes, que han significat en els darrers anys una cita important en desenvolupament de l'escalada lliure als Alps Càrnics, considerant tant la dificultat com el compromís. Per arribar al peu, calen quinze minuts de marxa des de la Casera Fleons. Per al descens, baixar fins a la collada esmentada i prendre unes traces a l'est fins a prendre una canal que torna al nord, per on es desgrimpa (II°) fins a prop el peu de paret (1,30 h. i un rappel de 45 m).

De les tres rutes explicades, cal

esmentar això: a la via Mazzilis-Sartore, el sisè llarg és en VI sup. preàmbul del següent, on hi ha passos de VII i VIII. El diedre Teresina és molt sostingut en V sup., VI, amb pas de VII; és una de les escalades més difícils dels Alps Càrnics. Finalment, la via Enza-Fabio, malgrat ser força sostinguda i «només» en V sup., demana un alt compromís, per ser quasi desequipada.

(Grup: COGLIANS-TIMAU)

Abraça la part central del massís, a llevant i ponent del Passo Monte Croce Carnico que, creuant-lo pel mig, comunica Itàlia amb Àustria. A l'oest, s'aixeca el punt culminant de la cadena, el Monte Coglians (2.780 m), el qual deixa anar cap a llevant una important i complexa muralla, la Creta della Chianevate, amb una roca òptima, comparable a la del sud de la Marmolada.

A llevant del Passo di M. Càrnico, el país presenta un aspecte totalment diferent: hi alternen prats i boscos entrelligats amb petites parets calcàries, no més altes de 150 m, però amb roca magnífica, on hi ha traçats una multitud d'itineraris tipus escola, la descripció dels quals s'escapa de l'àmbit d'aquest article.

CRETA CHIANEVATE (cara sud) «Pilastro della Plote»

- ① - Cara S.E. (450 m ED^o)
- ② - Spigolo S.E. (450 m MD sup.)

Creta de la Chianevate. Grandiosa i complexa muralla a l'est del Monte Coglians, l'avantcim est del qual presenta al sud l'important Pilastro della Plote, d'elegant línia i de roca

magnífica. La seva cara SE ofereix una de les vies més difícils i belles dels Càrnics. Malgrat els desnivells totals d'uns set-cents metres, la dificultat resta concentrada en els primers quatre-cents. De la Casera Plotta, amb una hora de marxa per prats i tarteres s'arriba al peu de la muralla. Per al descens, una vegada s'arriba a la cresta cimera cal seguir-la a l'est, per un antic camí de guerra que la recorre fins a sota la Creta di Collina, d'on tomba al SE; arribats en una cruïlla, cal prendre a dreta el sender que, per Casera Monuments, porta el lloc de sortida.

GAMSPITZ (cara sud)

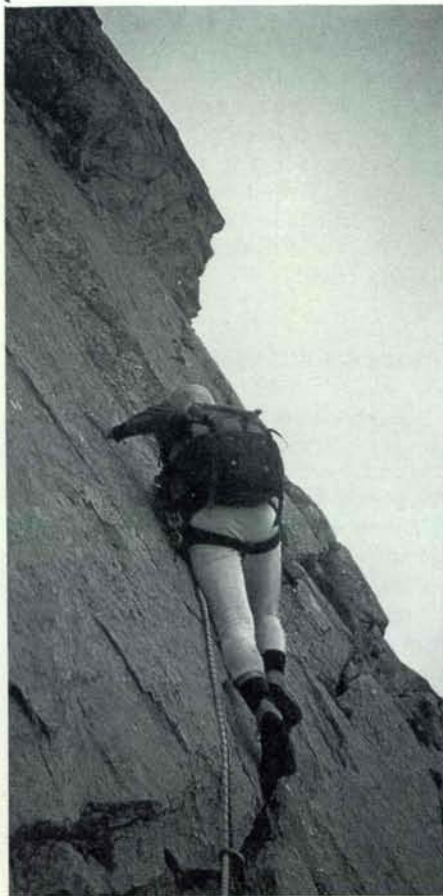
- ① - Via «Laura» (500 m ED sup.)

Gamspitz. És un massís pilar calcari, alt de sis-cents metres, que s'aixeca gairebé damunt mateix del poblet de Timau. La cara sud és solcada al bell mig per una ruta, també entre les més difícils del Càrnics, amb força passos de VI sup., VII i un de VIII inf.

Al NO de Timau, s'agafa un bon camí que duu a la Casera Pal Grande, fins a tocar les roques que constitueixen el sòcol de la Gamspitz. A la dreta, i de forma evident, s'arriba a l'inici de la «via ferrata» que, després de superat el sòcol, s'enfila per la cresta est; just superat aquest sòcol, es troba l'atac de la «via Laura», anant a l'esquerra, al peu d'una evident rampa diagonal. Del cim, davallar al coll herbat que lliga al Gamspitz amb la Creta de Timau i, d'allí, a a gran conca oriental, on, pel seu marge inferior esquerra, es troba un ben marcat camí que, sempre cap a llevant, porta a la pista per on es torna a Timau.

Cara nord del Zermula. A mitja paret.
(Foto: Montse i Jordi Lluch).

«Explorant», a la nord del Zermula.
(Foto: Montse i Jordi Lluch).

Magnífiques formacions de rascler,
al Zermula.
(Foto: Montse i Jordi Lluch).

ZERMULA (cara nord)

① - Via «Simonetti-Cescutti» (350 m D. sup.)

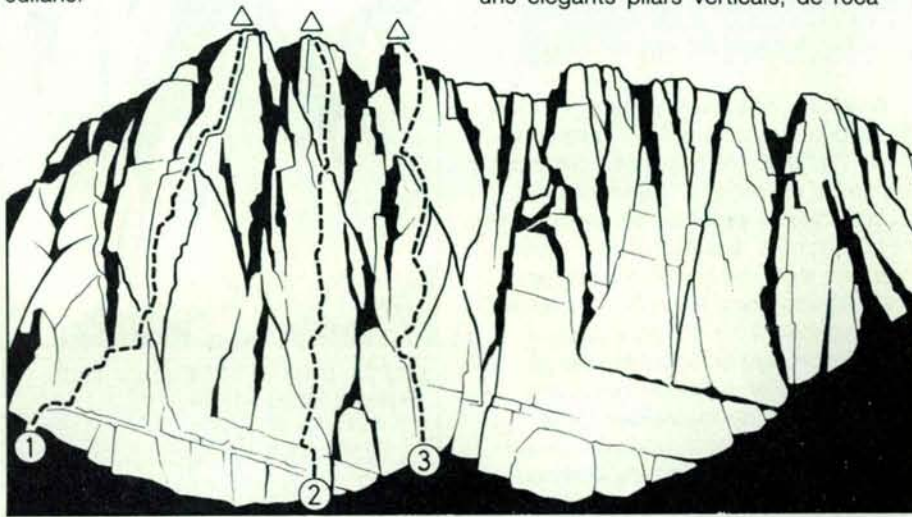
Zermula. Es tracta d'una «petita» muntanya separada a ponent del nus principal, Creta d'Aip-Monte Cavallo; presenta a la vessant nord una muralla interessant pel tipus de calcari, de molt bona qualitat, i fortament treballada per l'erosió.

L'acostament es fa des del Passo Cason di Lanza, seguint les traces i senyals que porten a la via ferrata i que van seguint la base de la cara NO (0,45 h). La carena del cim és una altra antiga fortificació de guerra i, pel camí del seu proveïment, cal descendir fins la collada de Forca di Lanza, a l'est, i per un bon senderò tornar al lloc de partida.

Creta di Aip. Ofereix un dret vessant NO, alt d'uns 400 metres i format per uns elegants pilars verticals, de roca

(Grup: ZERMULA-AIP).

És el darrer contrafort a l'orient, que ofereix un interès alpinístic, abans que la cadena, abaixant-se cap a Pontebba, mori dins les aigües del riu Fella. Poc després començaríem a veure ja les primeres formacions del anomenats Alps Julians.

CRETA DI AIP (cara nordoest)

- ① - Via «Wiggiser» (400 m D. inf.)
- ② - Via «Mazzilis-Simonetti» (450 m ED⁰)
- ③ - Via «Mazzilis-Morassi» (450 m MD inf.)

excel·lent, fins i tot, òptima. Per arribar en aquesta paret, ja en territori austríac, se surt també del Passo Cason di Lanza cap al collet Sella di Val Dolce, d'on es recorre la carena herbada, cap a l'est, fins a sota la cresta oest de la Creta di Aip. Es puja en una bretxa, assenyalada, i es davalla per l'altre cantó fins a poder creuar a la dreta, per sota de la cara NO, a cercar la via escollida. Des del cim, seguir les traces que costegen la cresta oest fins a retrobar la bretxa creuada a l'anada. Cal comptar dues hores, tant per anar-hi, com per a tornar-ne.

(Grup: SERNIO-GRAUZARIA)

És el grup més meridional de la cadena càrnica i, a diferència de l'eix principal, la roca calcària «clàssica» hi és substituïda per la dolomia, encara que no sempre de qualitat excel·lent. La cota dels cims és prou modesta, malgrat la importància d'algunes parets.

SFINGE (cara nord)

- ① - Via «Bizzarro-Simonetti» (500 m MD⁰)
- ② - «Integral Spigolo nord» (500 m ED inf.)

Sfinge. És l'estructura rocallosa més imponent del grup, amb un avantcim nord i una silueta peculiar, la qual (tants dies lluny del país) ens fa recordar la nostra entranyable Mòmia, a Trinitats. Per arribar-hi, es va a la vall d'Aupa, en una cruïlla entre els llogarets de Grauzaria i Bevorchians; des del lloc d'aparcament, fer el camí al refugi Grauzaria, al mateix peu de paret (1,30 h.). Per a la davallada, fer-ho al sud fins a trobar, a la dreta, la senyalització de la via normal que

La «Sfinge».
(Foto: Montse i Jordi Lluch).

se segueix, primer, de pujada i, després, en una llarga diagonal descendent (II°) al sud, fins assolir el capdamunt de la canal del Portonat, que deixa davant del refugi Grauzaria.

COMUNICACIONS ALS PUNTS DE PARTENÇA

(grup Peralba-Avanza)

- **Refugi Calvi.** De la població de Cima Sappada, prendre una estreta carretera asfaltada cap al refugi Sorgenti del Piave. Un quilòmetre abans d'arribar-hi, una pista de molt fort pendent porta a una pedrera de marbre, perllongada per un bon camí fins al refugi. Encara no una hora, des de la cruïlla esmentada.

- **Casera di Casa Vecchia.** Un quilòmetre abans d'aquesta cruïlla, prendre a dreta una pista de terra que hi duu en dos quilòmetres més. És en un altiplà, formant una gran collada.

Antiga mina del Monte Avanza: prendre una «ortopèdica» pista que surt del llogarret del Pierabech, uns cinc quilòmetres al nord de Forni Avoltri. Després d'alguns quilòmetres, cal agafar

la segona de dues desviacions que es troben a la dreta, després de passar un pont.

- **Casera Fleons.** Continuant Pierabech amunt, la carretera es va desmuntant a poc a poc, cosa que fa que la prudència prengui lloc a la mandra; des del punt on la primera acostuma a guanyar fins a la Casera Fleons, cal comptar uns quaranta-cinc minuts a peu.

(Grup Coglians-Timau)

- **Casera Plotta.** De Tolmezzo, prendre la carretera a la frontera; passat Timau, la carretera s'enfila en forts revolts de paella. En el tercer, agafar a mà esquerra una estreta desviació amb la indicació «Cave Marmi Carnice». A la propera cruïlla, surt a la dreta una pista tipus Mont-rebei que va a Casera di Val Collina i Casera Plotta. Del lloc més dolent de la pista fins a aquesta darrera granja hi ha prop d'una hora.

- **Timau:** És la població que es troba anant de Tolmezzo al Passo di Monte Carnico.

(Grup Zermula-Aip)

- **Paso Cason di Lanza.** És la collada de la carretera asfaltada que, pel vessant nord del Zermula, uneix Paularo amb Pontebba. La branca occidental del coll es troba en millor estat que la oriental, malgrat revoltar quelcom si estem instal·lats en aquest cantó del massís.

(Grup Sernio Grauzaria)

- **Refugi Grauzaria.** Pujant de Gemona di Friuli a Pontebba, cal desviar-se cap a Moggio Udinese i remuntar la Vall Aupa; la cruïlla esmentada la trobarem dos quilòmetres després del veïnat de Grauzaria.

BASE D'ACAMPADA

A l'inrevés dels Dolomites, ací hom pot «muntarse la vida» en forma de càmping lliure, a qualsevol vall secundària del massís. Com a càmpings establerts, cal esmentar el situat a ponent i a sota de la població de Cima Sappada, i aquell on vam ser: el de Gémone de Friuli, rústic, amb força ombra i bons serveis.

BIBLIOGRAFIA

Cartes Ed. Tabacco, escala 1: 25.000, fulls n.º 01 y 09.

Carta Ed. Tabacco, escala 1: 50.000, full n.º 8.

Guia Ed. Zanichelli «Arrampicate scelte nelle Alpi Carniche», R. Mazzilis i A. de Rovere, 1985.

La Vall de Castanesa

Jaume Duran i Cisa

Gairebé desconeguda per tothom, la que anomenem VALL DE CASTANESA és enclavada al Pirineu d'Osca, i vessa aigües al Noguera Ribagorçana. Pertany així, per dret propi, a la comarca de l'Alta Ribagorça, inversemblant frontera entre l'Aragó i Catalunya.

A l'ombra de l'Aneto, de la Maladeta i del Vallhiverna, passa desapercebuda a les mirades i projectes excursionistes dels muntanyencs.

Haig de reconèixer que jo era un d'ells fins fa un parell d'anys, quan vam començar a col·laborar en la tasca de refer i posar al dia la coneguda guia Pocets-Maladeta.

L'accés a la vall surt de la carretera que de Les Bordes —prop de Pont de Suert— enllaça amb la vall de Benasc pel port de Les Paüles. Poc abans de començar el port, a Noales, cal agafar una petita i estreta carretera que porta al poble de Denuy. A uns 2,5 Km, a mà

dreta, arrenca una altra carretereta més estreta encara, que, durant 6,5 Km i després de forts i rampejants pendents i de molts giravolts, porta al poble de CASTANESA, havent deixat enrera els poblets de Benifonts i Ardanuy, tots ells de bonic enclavament.

Castanesa, el més gran de tots, és situat damunt d'una gran balconada, oberta completament al sud.

Un passat senyorial li atorgà més d'un blasó. En dóna testimoni, des del 1637, el de l'«Hidalguia» de Josep Pallàs.

Poseeix dues esglésies; una d'elles, romànica, de bella factura, d'una sola nau.

El poble té dos nuclis ben

Pic de Vallhiverna i Llauset, des del pic de Basibé.
(Foto: Jaume Duran).

diferenciats, partits per la carretera que, en un parell de quilòmetres, mor a Fonchanina, l'últim poblet de la vall.

Total, des de Noales, uns onze quilòmetres.

Tots ells pertanyen al municipi de Montanuy que, en tot el seu ampli terme municipal, aplega al voltant d'unes dues-centes ànimes.

Encara avui, la muntanya de Castanesa resta a les mans privades. Anualment, s'aplegem tots els qui n'utilitzen les herbes per passar comptes amb l'«amo».

De Fonchanina surt la pista que, per abruptes indrets, remunta la vall. El riu queda més enfonsat, i hi deixa la ruïnosa ermita romànica de Sant Silvestre, resso i aplec de passades romeries, i la magna borda de Serrado.

A uns cinc quilòmetres de Fonchanina, just sota les bordes de Nicolau i Carrera, la pista aconsegueix el nivell del riu i, finalment, el travessa. La forta rampa que ve després del qual obliga a deixar el cotxe, si hom no disposa d'un vehicle amb tracció total. Una petita esplanada hi fa possible l'aparcament.

A l'hivern, és del tot impossible arribar-hi, a causa de les congestes de neu que bloquegen la pista des de ben a prop de Fonchanina i, de vegades, fins i tot bloquegen l'accés al poblet.

Un petit pont per a vianants i bestiar permet creuar el riu, de reconeguda riquesa piscícola.

L'arbram, per aquests indrets, és pràcticament inexistent; si bé, més amunt, a la pleta, un tronc mig fossilitzat hi testimonia un passat amb més riquesa forestal. (Em comenten que, segons sembla, el bosc avança de nou cap a l'alçada.)

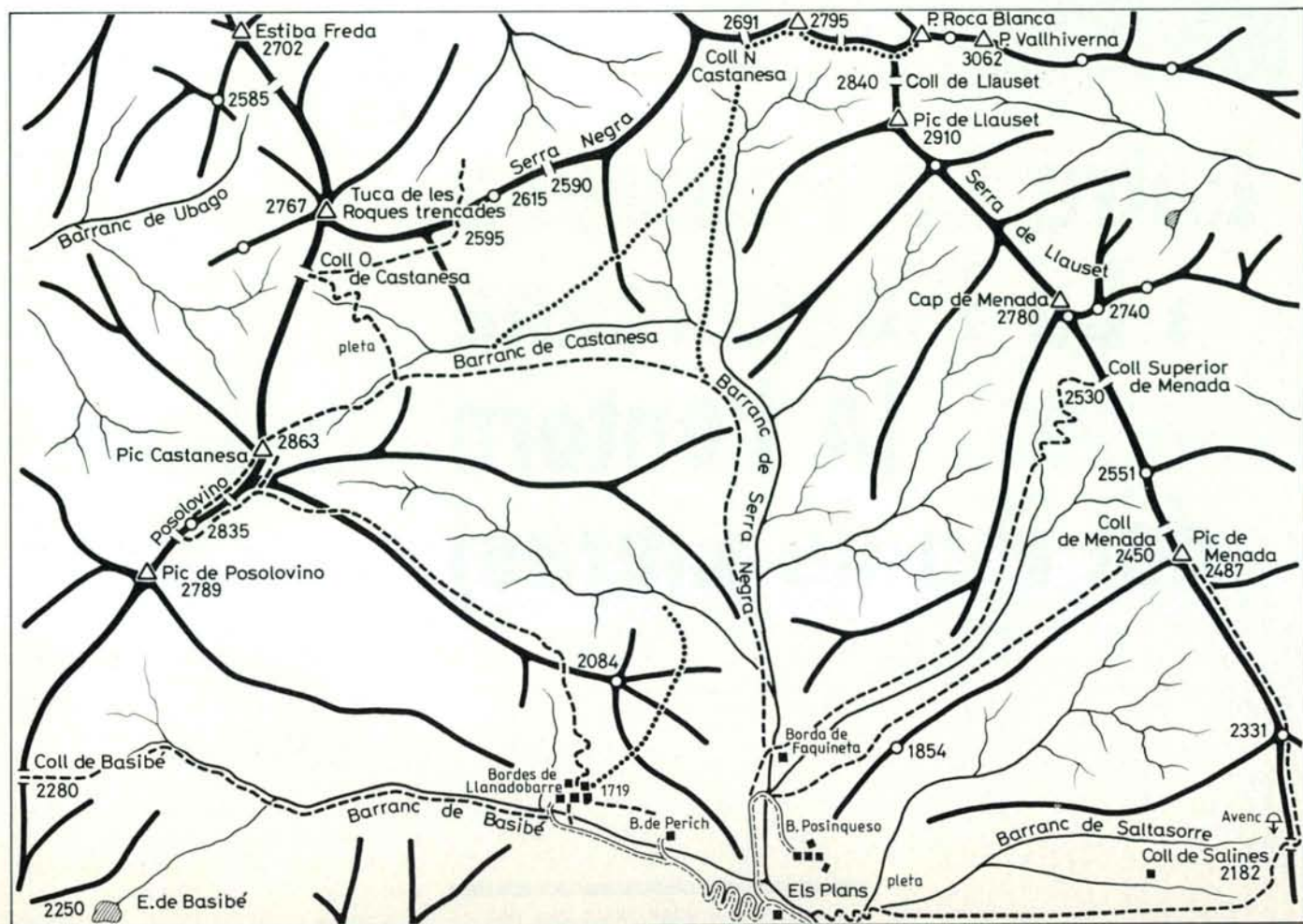
Més avall i per l'escabrositat del terreny, el pi negre, el faig i els avellaners s'apleguen als escassos prats d'alta muntanya de la zona. Al pla, el bosc de pins, alzines i roures pren més frondositat.

Escassament un quart d'hora després d'haver deixat el cotxe, ens plantem a la més inferior de les pletes, la dels Plans, que prendrem com a base de totes les excursions i travesses de la zona. La borda de Guillamó ens aixopluga i fa de refugi.

Des d'ací, la majestuositat del Posolovino, o Pic de Castanesa, i els enormes desnivells de les serralades que abracen les altes valls de Castanesa prometen a la mirada del muntanyenc tot allò més atractiu per a la pràctica d'aquest aclaparador esport.

La vall continua mirant al Sud.

Dos eixos perpendiculars, i determinats pels punts cardinals, configuren l'estructura morfològica de la vall, de característiques calcàries, un xic més descomposada al Nord, on les

pissarres atorguen el nom de Serra Negra a la serralada més septentrional.

De Nord a Sud, el profund torrent de Serra Negra parteix la vall en dues parts, i recull les aigües de totes les torrenteres secundàries. A l'O d'aquest eix, el Pic de Castanesa (2.864 m) presideix la vall, majestuós i altiu. Al NNE hi ha la Roca Blanca (que així és com anomenen en aquests indrets la façana O del Vallhiverna, (3.062 m), i a l'E, els Pics de Llauset (2.910 m).

El Cap Superior de Menada (2.450 m), el Pic de Menada (2.450 m) i el Cornadelo (2.420 m). formen de N a S un cordal homogeni, només esquinçat pel coll de Salines (2.182 m), situat entre els dos últims pics esmentats.

L'altre eix el formen dues torrenteres: una a l'O, i l'altra a l'E. La de ponent neix a la Collada de Basibé (2.280 m); i la de llevant al Coll de Salines (2.182 m). La primera baixa pel barranc de Basibé; i la segona, pel de Saltasorre.

Paral·lelament, i al S del barranc de Basibé, el Pic de Basibé (2.725 m) i la seva serralada configuren un dels sectors més bonics i amb més entitat de la zona. Hi ha majestuosos i afilats pics que, amb una sòlida estructura calcària, en fan irrenunciable l'assoliment.

El coll de Basibé uneix les valls de Castanesa i las de Cerler. Les pistes que pugen a les bordes de Llanadobarre —mal conegudes com a

Bordes de Castanesa, a la vall de mateix nom— (1.719 m), i la que puja fins a la cota 1.900 de l'estació hivernal de Cerler, redueixen a dues hores escasses la distància entre ambdues valls.

Hi ha projectada una carretera que, per Basibé i en perllongació de les esmentades pistes, unirà Benasc amb Castanesa. Això promet als habitants d'aquests indrets una explotació més racional dels prats i herbes d'alta muntanya, així com de pastures i ramats. L'immillorable profit econòmic que això representa per als poblets de la vall, indubtablement trencarà la virginal solitud d'aquest racó del Pirineu, però manté l'esperança d'allunyar el fantasma de la despoblació (implacable condemna de la seva destrucció demogràfica).

A l'E, l'amplíssim Coll de Salines uneix la vall amb la de Llauset, que davalla fins als poblets d'Aneto i Bono, al peu del Noguera.

Tant el Coll de Basibé com el de Salines són importants passos transhumants. És digne de ser vist en els mesos d'estiu, quan immensos ramats de vaques i ovelles transiten per aquestes valls, a través dels colls, per tal de prendre possessió per algun temps de les herbes que han adquirit prèviament a la subhasta. Cada ramat pastura a l'indret que ha estat

assenyalat, i en gaudeix amb una honradíssima escrupulositat, poc corrent als nostres temps.

Al bell mig de la vall, les bordes de Posinqueso, penjades en una balconada a l'extrem de la pleta, donen un toc pessebrístic al paisatge.

Deixant de banda les característiques tècniques dels pics i la descripció d'itineraris i recorreguts (que és la tasca de la guia), només cal esmentar que, si bé l'assoliment dels pics no demana una excessiva qualificació tècnica, la considerable magnitud dels seus desnivells aconsella una bona preparació física.

L'amplitud d'algunes d'aquestes valls i pletes obren la possibilitat de practicar-hi l'esquí de muntanya, l'hivern; si bé l'orientació de la vall cap a migdia obliga a fer-ho en unes bones condicions de neu, i només a reduïdes èpoques de l'any.

L'experiència d'un bon grapat d'excursions i sortides, i l'estreta i cordial relació que, amb l'Annabel, hem mantingut amb la gent d'aquests indrets, m'atorguen el modest dret de convidar-vos a descobrir-los. Amb tota certesa, sé que no us decepcionaran!

Així, doncs, quan projecteu les vostres excursions o travesses per Llosars, Vallhiverna o Benasc, dirigiu també la vostra atenció una mica més cap al Sud.

Entre La Pallaresa i La Ribagorçana (A l'entorn del Pui de Lleràs)

Manuel Cortés i Ribelles

La vall de Serradell, vista des del
Piu de Lleràs.
(Foto: Manuel Cortés.)

El títol que encapçala aquestes ratlles és, segurament, massa ambiciós; perquè, de tot el llarg carener que separa les conques de les dues Nogueres (carener que arrenca del pic de Bergús, entre els tucs de Colomers i Ratera, i va a morir més avall del Mont sec d'Ares), on es compleix el fet de trobar-se entre les dues valls, només faré esment d'un sector ben petit, comprès entre la serra de Sant Gervàs i el Codó de la Serra de Gurp. Un sector que és, segurament, el menys freqüentat pels excursionistes, llevat dels de la rodalia (Tremp i la Pobla de Segur, sobretot) i d'alguns romàntics amics de trescar per viarany poc fressats, entre els quals m'incloc jo mateix.

De fet, i a excepció d'uns valuosos articles apareguts a *MONTAÑA* fa més d'un quart de segle (v. Bibliografia, al final d'aquest article), i de les pàgines que dedica a la zona la guia *Pallars-Aran*, del CEC, ben poca cosa s'ha dit sobre tot aquest conjunt de muntanyes, llevat de la notable excepció que suposa el tema espeleològic.

Les ratlles que seguiran són fruit d'una colla d'excursions fetes des de la tardor del 1985 a les acaballes del 1986 (amb l'afegit de dades recollides en algunes escadusseres visites anteriors) per la serra de Set Comelles, el Camporan, el Pui de Lleràs i els dos Codons de la serra de Gurp. En tot aquest esquenall orfe d'arbreda, hom es

troba, literalment, entre la Pallaresa i la Ribagorçana, i des de molts indrets és possible veure, alhora, els nostres dos grans rius pirinencs.

A primer cop d'ull destaca el fet que aquest esquenall té un punt central, privilegiat, botó de roda al qual conflueixen les principals carenes: el Pui de Lleràs. I heus ací el motiu del subtítol A L'ENTORN DEL PUI DE LLERÀS donat al present treball, el qual, després de la imprescindible introducció de caire general, se centrarà a descriure els diferents camins que porten al Pui, principalment per les desembarassades carenes.

Tot i que les meves excursions per la zona també em van portar (i mantes vegades) a la serra de Sant Gervàs, l'he deixada expressament al marge per dos motius: l'un, perquè Sant Gervàs és una muntanya important i mal coneguda, que per si sola mereix un ampli treball de divulgació. I l'altre, perquè, precisament, aquest treball el té en preparació l'amic Francesc Beato, i esperem veure'l publicat ben aviat.

Tornant a la zona que ens ocupa, direm que és solitària com ben poques d'altres. Llevat d'alguns caçadors o boletaires a les èpoques adients, mai no m'he topat amb ningú, anant per aquelles altes i ventejades carenes. I si no fos per la pista carenera que, des del coll de Montllobar, arriba fins el mateix Pui de Lleràs i fa accessibles els cims còmodament amb un jeep, aquesta zona seria probablement la més llunyana, perduda i poc visitada del nostre país. Així i tot, com que l'esmentada pista no és —per ara— a l'abast dels vehicles normals, es manté en bona mesura la solitud i la llunyania d'aquelles contrades.

EL MUNTANYAM

En el sector de què parlem, la partió de les aigües entre les dues Nogueres corre tot al llarg d'un esquenall ben definit, que podem considerar a partir del coll de Perves, des d'on s'enfila cap al SE pel serrat de la Portella, fins el pla del Món (1.560 m), on tomba sobtadament cap al SO al pla de Corroncui, la Girosta, el collet de Coma Llonga i el tossal de l'Avedoga (1.839 m), el cim més oriental de la serra de Sant Gervàs i únic indret on aquesta muntanya fa de partió d'aigües. Des de l'Avedoga, el carener baixa dretament cap a llevant pels colls de la Creu de Ferri, de la Basseta i de la Pedra Ficada, tots ells per damunt dels 1.500 m d'alçària, i torna a enfilar-se al SE cap al Camporan (Cap d'Estall, 1.713 m), des d'on pren la orientació S (que ja no deixarà més) cap al coll de Serradell, Pui de Lleràs (1.695 m), Roca

La suau carena del Turó de la Capsera gaudeix d'un bon panorama.
(Foto: Manuel Cortès.)

Lleuda, coll de Plata Verda, Pou de la Neu, el Codó Xic i el codó Llarg. Més al sud, encara, es perllonga per la Roca Mola i el coll de Vimet, ja a les envistes del coll de Montllobar i de la serra del mateix nom, que l'enllaça amb el Montsec d'Ares pel coll de la Fabregada.

En tot aquest sector, la llarga carena és sempre ben desembarassada, cosa que, juntament amb l'alçària considerable i l'isolament enmig de dues grans conques fluvials, fa que arreu ofereixin unes panoràmiques dilatades i espectaculars, sobretot des de l'Avedoga, el Camporan i el Pui de Lleràs, a la bellesa de les quals contribueix, i no poc, el trencat i aspre relleu d'aquestes muntanyes.

El rocam és calcari a la serra de Sant Gervàs, on forma una alterosa cinglera orientada al S, visible des de molt lluny, i passa a conglomerats cap al Camporan i el Pui de Lleràs, fins més enllà de la Roca Mola.

(Per cert, Lluís Marian Vidal definí com a «conglomerats tristos» aquests roqueters, segurament pel seu color poc vistent i la pobresa de la vegetació, comparats ambdós caràcters amb els que ofereixen a Montserrat o sant Llorenç del Munt, per exemple. Als nostres dies, la definició no seria tan encertada, perquè la repoblació forestal del Pui de Lleràs i, dissortadament, els incendis a les muntanyes vallesanes, han fet canviar molt els punts de comparació.)

Tots els cursos d'aigua iniciats a les torrenteres i canals a llevant del carener van, naturalment, a vessar a la Noguera Pallaresa. Així ho fan: el barranc del Bosc, o de Coma Llonga, que recull els devessalls del tossal de l'Avedoga i de la serra de Set Comelles; el torrent d'En Serola, drenatge del Camporan i la muntanya de Sant Aleix; el barranc de Serradell, que drena l'ampla vall

d'aquest nom; el barranc de la Font Freda, que recull les aigües del Pui de Lleràs i de Roca Lleuda; i, successivament més al sud, els barrancs de la Font Gran, del Caragol, de Tendrui i de les Gesserres.

I, és clar, tots els torrents a ponent de l'esquenall van a vessar aigües a la Noguera Ribagorçana, com: el riu de Miralles, que recull els aiguavessos de migjorn de la serra de Sant Gervàs; el barranc de Torogó i les aspres torrenteres de la Pedregor i de la Fageda, que recullen les aigües ponentines del Pui de Lleràs i roca Lleuda; el barranc de Termuda, nascut als estimbals del Pou de la Neu, i el d'Espluga Freda, que ho fa al peu del Codó; més a migjorn, encara, els barrancs d'Espills, de Tercui i del Pont de Montanyana recullen els devessalls ponentins de Roca Mola i coll de vimet.

Tots aquests torrents són molt variables quant a cabal; la majoria d'ells només porten aigua en època de pluges; i, fins i tot els més importants, es ressenten força de les grans secades.

La composició del rocam (margues a les parts més baixes, calcàries i conglomerats a les zones altes), molt permeable, és responsable de l'eixut superficial; en canvi, la circulació subterrània, si no ara almenys en temps reculats, tingué una gran importància, com ho proven les notables cavitats escampades per aquestes muntanyes, sobretot on dominen els conglomerats. Així: a la vall de Serradell, davall del Pui de Lleràs, es bada la cova Cuberes, la més llarga de Catalunya, que té alhora la màxima fondària vertical; a la mateixa muntanya, però més al sud, hi ha el Forat del Tosca; i, prop del llogarret d'Espluga Freda, el Botet de Casa Rei (ambdues coves tenen més d'un quilòmetre de recorregut). Altres coves hi ha en aquestes muntanyes: cova de Toralla, Espluga Llona, avenc de la Fageda i moltes més, de les quals l'interessat trobarà àmplia informació a les publicacions especialitzades, puix que, diferentment d'altres aspectes, l'espeleològic és l'única força ben divulgada de la contrada.

EL PAISATGE VEGETAL

Al primer cop d'ull, la vegetació de la zona se'ns presenta pobra i extraordinàriament degradada. Antigament, grans extensions de la muntanya degueren estar cobertes de rouredes i alzinars, segons fos el vessant obac o el solell. Fins i tot, al pendis nord del tossal de l'Avedoga hi hagué una imponent avetosa, desapareguda en un incendi fa més de cent anys, i de la qual, com a testimoni,

en roman el nom del tossal, i uns pocs exemplars escanyolits d'avet, escampats pel vessant. De les rouredes n'hi ha força romanalles, principalment a les valls del vessant ribagorçà; i els alzinars subsisteixen molt degradats en bastants indrets.

Notable és la presència del faig, la qual ens diu que l'ambient no és pas tan eixut com sembla al primer cop d'ull. El faig apareix en alguns vessants encarats al nord: obaga de Trepadús, a la serra de Sant Gervàs; canals de Mosquerrons i altres, al pui de Lleràs; barranc de la Fageda i barranc de Termuda, a l'entorn del Pou de la Neu. Es tracta de fagedes residuals, és clar, obligades a sobreviure en vessants de fort pendent, amb un sotabosc de boixerola. També als obacs, però en indrets rocallosos, són corrents plantes rupícoles, com l'orella d'ós i la corona de rei (aquesta, abundantíssima als cingles ombrívols del Pui de Lleràs, Roca Lleuda i els Codons).

Algunes carenes tenen una gespa natural aprofitable com a pastura, si bé majorment hi abunden els esquenalls rocallosos i erms. La pèrdua del mantell forestal ha ocasionat l'arrossegament de grans extensions del sòl superficial, sobretot als indrets molt pendents; el fenomen pot observar-se molt bé al vessant ribagorçà del Codó Llarg, i en algun altre indret, més al nord d'aquest.

Els boscos més importants, però, són pinedes de pi rojal, que vesteixen amb ufana el vessant obac de la serra de Set Comelles, i la baga d'en Serola, als faldars de la muntanya de Sant Aleix i el Camporan.

Els darrers anys, la política de repoblació ha fet créixer la superfície ocupada per les pinedes, principalment de pi rojal, algunes de les quals són ja ben ufanes, com per exemple les que encatifen els vessants del barranc de la Font Freda, al SE del Pui de Lleràs. Actualment s'estan repoblant noves i considerables extensions. I, si aquestes repoblacions tenen èxit, el paisatge de la zona canviarà molt en els propers vint o trenta anys (això, si un malestruc incendi no hi posa fi abans d'hora...).

Aquesta aparent pobresa vegetal dels esquenalls rocallosos dona a la muntanya una bellesa molt diferent de la d'altres serres més boscoses, una bellesa a la qual no són aliens la lluminositat i els immensos horitzons d'aquelles altes carenes.

EL PAISATGE HUMÀ

Pocs i petits són els nuclis humans establerts a la muntanya de què parlem. De fet, només hi ha establiments humans als fons de les valls, allà on els alluvions han dipositat gruixos de terra,

més o menys planers, aptes per al conreu de cereals o patates. els pasturatges hi són reduïts, llevat del vessant nord de la serra de Sant Gervàs on, entre els colls de Sant Roc i de Coma Llonga, s'estén una amplíssima coma elevada, on s'han assentat els poblets d'Adons i Abella, els més enlairats de la zona. D'altres poblets —pocs— s'han establert dalt de carenes secundàries, on hi ha algunes terrasses, engrandides artificialment per mitjà de marges de pedra: és el cas de Claramunt, de Sapeira i de Toralla, dels quals només aquest darrer és habitat de manera permanent.

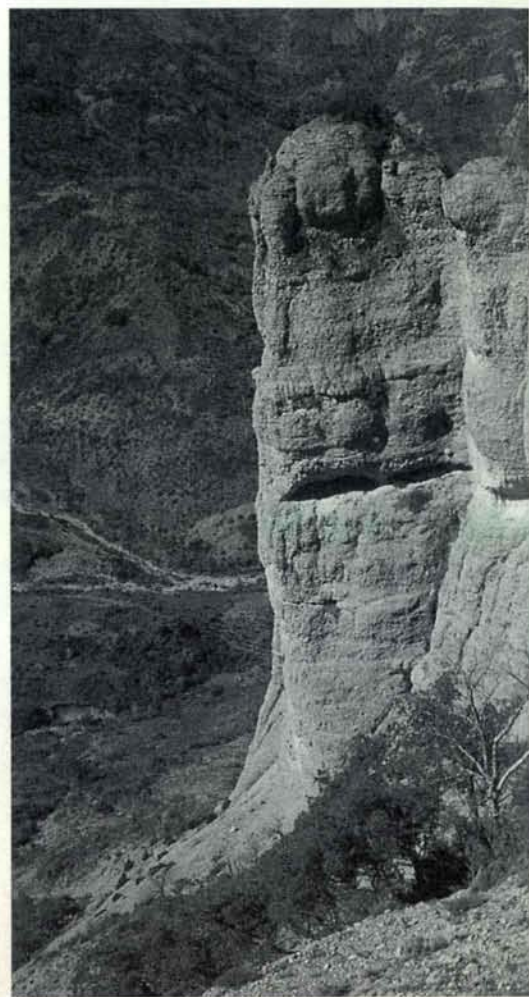
Alguns dels poblets del vessant ribagorçà havien arribat a estar pràcticament abandonats; els darrers anys, però, a bastants d'ells s'hi han assentat grups i comunitats (sobretot de gent jove provinents de ciutat) que, d'una o altra manera, han aturat el despoblament de la Terreta, aquesta sub-comarca estesa a migjorn de l'aspra cinglera de Sant Gervàs i a ponent dels espadats del Pui de Lleràs i el Codó, una de les zones més deprimides del nostre país.

El vessant pallarès, tot i haver patit també un fort despoblament, sembla no haver arribat tant al límit. Potser la proximitat de Tremp i la Pobla de Segur (i d'altres nuclis relativament poblats com ara Salàs i Talarn) ha actuat com a catalitzador. Però també els poblets pallaresos com ara Serradell, Erinyà, Toralla, Rivert, Santa Engràcia o Gurp han perdut una bona part de la població.

A mitjan segle passat, el poblament d'un i altre vessant era considerable, malgrat la pobresa de les terres. Així, el terme d'Espluga de Serra (format per Aulet, Castissent, Castellet, Espluga de Serra, Llastarri, Torogó, els Masos i la Torre de Tamúrcia) aplegava 807 habitants el 1860, fa poc més d'un segle i quart. El terme de Sapeira (Escarlà, Espills, Espluga Freda, Orrit, Sapeira i Tercui) comptava amb 871 habitants el mateix any. I el de Serradell (Erinyà, Rivert, Serradell, Toralla i Torallola) en tenia 1.146. L'any 1950, s'havien reduït a 301, 316 i 394 respectivament.

Segons el cens de 1981, els mateixos termes tenien només 98, 35 i 94 estadants: tot plegat, no gaire més que un parell de cases de l'eixample barceloní. Com a resultat de tot això, la densitat d'habitants per Km² és molt baixa.

En contrast amb el migrat atractiu econòmic que sembla tenir, la zona ja era poblada a l'antigor. Coves com la de Toralla, la dels Canals de Pinyana, el Forat Negre de Serradell o l'Espluga Llorna (entre l'Espluga de Serra i Castellet) foren habitades des de l'edat del bronze. A més, per la rodalia hi ha

L'atrevida Roca l'Espada.
(Foto: Manuel Cortès.)

alguns dòlmens, com la cèlebre «Casa Encantada», de Pinyana, o la «Cabaneta dels Moros», mig caiguda, a llevat del Turó de la Capsera, no lluny de Cérvoles. Tot plegat, ens diu que fa tres mil anys, pel cap baix, l'home ja s'entestava a sobreviure en aquelles poc hospitalàries serres.

A les parts altes de la muntanya no hi ha ni tan sols cabanes o bordes. El corral del Grau de Servent, a uns 1.300 m d'alçària, al S del Pui de Lleràs, és l'única edificació propera als cims que conec. És un fet a tenir en compte, en fer travessades careneres, atès que gairebé tampoc no hi ha balms que serveixin d'aixopluc.

ELS ACCESSOS

Tant el curs de la Noguera Pallaresa com el de la Noguera Ribagorçana són recorreguts per sengles carreteres importants: la C 147, de Lleida a la Vall d'Aran, i la N 230, de Tortosa a França, respectivament. Ambdues carreteres són enllaçades, al nord de la zona de què

parlem, per la C 144, de la Pobla de Segur a Senterada i el Pont de Suert, pel coll de Perves, i al sud, per la C 1311, de Tremp al Pont de Muntanyana, pel coll de Montllobar. Cap ruta asfaltada no s'endinsa a la muntanya, procedent d'aquelles quatre carreteres que l'encerclen, llevat de la que, per Talarn, arriba fins a l'Acadèmia General Bàsica de Suboficials. Tots els accessos a l'interior i a les parts altes de la serra es fan, doncs, per mitjà de pistes. Fóra inútil intentar descriure-les totes, perquè n'hi ha moltes, i encara se n'obren de noves per a les tasques de repoblació. Així i tot, procuraré parlar de les més importants per a facilitar la penetració a les parts altes.

A) De la C 144 a Adons, obaga de Set Comelles i Cérvoles. Arrenca al Km 13,4 de l'esmentada carretera, i puja suaument prop del barranc dels Prats, per enfilarse després al vilatge d'Adons (1.326 m), en un replà del pendís nord de la serra de Sant Gervàs. Seguidament, baixa als prats de la Beguda, remunta el coll de Coma Llonga i va a seguir les boscoses obagues de Sant Nicolau, cap a Els Plans i la font de Canals. Al Km 17 (aprox.) s'ajunta a la carretera sense pavimentar que puja a Cérvoles des de Senterada i el Burguet, que se segueix

cap a la dreta, i fa cap seguidament a Cérvoles (1.164 m), poble molt pintoresc estintolat en una cresta rocosa entre bosc i prats.

A 1,6 Km de l'inici d'aquesta pista, a mà dreta, puja un trencall al mas del Gras, la Cauva i el collet de Sant Roc (1.450 m), un bon punt de partida per assolir la Pala del Teller, cim de la serra de Sant Gervàs.

Als 2,4 Km, en uns grans plans, també a mà dreta, arrenca un trencall que en poc més d'un quilòmetre puja al llogarret d'Abella d'Adons.

Aquestes pistes es poden recórrer amb un turisme normal, si bé hi ha trossos en força mal estat, sobretot a la pujada cap al coll de Coma Llonga. El seu interès rau a facilitar l'aproximació als cims de Sant Gervàs, Camporan i turó de la Capsera pel vessant nord.

B) Carretera a Erinyà i Serradell. Arrenca al Km 5,6 de la C 144, poc abans d'entrar al Congost d'Erinyà que empresona el riu Flamicell. És estreta, però pavimentada fins a Erinyà (1,5 Km.) Poc abans d'entrar a Erinyà, s'agafa a mà dreta la bona pista de terra que en 4,5 Km més porta a Serradell (980 m), al centre de la vall del mateix nom. És possible, encara, remuntar la vallada cap a l'ermita de Santa Elena i més enllà.

C) Pista d'Erinyà a Sant Isidre, el Camporan i Cérvoles. Arrenca a mà dreta de la carretera-pista a Serradell, 300 m després del seu inici a Erinyà. A 1,6 Km, ermita de Sant Isidre i entrada a la boscosa Baga d'en Serola, que cal remuntar en forta pujada. (Esllavissades i alguna roca despenjada poden dificultar-ne el pas.) A 5,9 Km es deixa a mà esquerra un trencall molt dolent, i continua la pujada cap a la solana del Turó de la Capsera, a la cota 1.450 m, aprox. Després, s'inicia la davallada pel llom del Serrat de Sant Roc (dolmen a mà esquerra) i a Cérvoles (15,5 Km), on enllaça amb (A). Entre Sant Isidre i la part més enlairada, no és gens recomanable als turismes. Pel costat de Cérvoles, en canvi, és força bona.

D) Carretera-pista a Toralla. Arrenca del Km 2 de la C 144, a mà esquerra, i puja pel barranc de Mascarell. Als 5,5 Km, acaba a Toralla (949 m), un poblet encrestat a la serra de Sant Salvador. Des d'ací, és possible anar per pistes de terra a Torallola o a Rivert.

E) Pista de Salàs a Santa Engràcia i Pleta Verda. De la part alta de Salàs (raval de Capdevila), puja per la font de Sant Clem i entra al bosc, tenint sempre a l'esquerra el barranc de la Font Freda. A 3,2 Km, trencall a mà dreta que porta a Rivert. Als 4,4, trencall directe al Pui de Lleràs (G). Es travessa el barranc de la Font Freda, poc més avall d'aquesta, i es puja cap al S, en direcció al poblet encastellat de Sant Engràcia. Abans d'arribar-hi, es pren a mà dreta un trencall que puja en revolts a creuar la carena, més amunt del poblet, i es passa al vessant solà, que domina el fondal del Gurp. Es guanya la carena, que se segueix una bona estona. Als 10,7 Km, es té a l'esquerra la gran alzina del Batlle Vell i el corral del mateix nom. Als 12,6 Km, coll de Pleta Verda (1.476 m), a la carena entre la Pallaresa i la Ribagorçana, una mica al S del Pui de Lleràs. Actualment, aquesta ruta té trossos en mal estat, sobretot a la part més baixa, sortint de Salàs. Així i tot, és a l'abast dels turismes normals, anant amb cura. Per la Pleta verda passa la pista carenera (G) del Pui de Lleràs als Codons i al coll de Montllobar.

F) Pista de la Pedrera «Silex Català» a Santa Engràcia. Neix al Km 80 de la C 147, i puja per la solana, deixa enrera la pedrera i assoleix la carena del serrat d'Anganets; passa després a l'obaga, va a trobar la vall, i remunta un altre cop per pujar a Santa Engràcia (1.040 m), on arriba als 9,5 Km, aproximadament. Enllaça amb la pista (E) provinent de Salàs. Pista, actualment,

en bon estat.

G) Pista carenera al Pui de Lleràs, els Codons i coll de Montllobar.

Trencall que comença al Km 4,4 de la pista (E), a mà dreta, puja entre bosc per la Garriga, i assoleix la carena. Fortes rampes, al límit de les possibilitats d'un turisme normal; i, més amunt, només a l'abast dels vehicles tot terreny. Als 5,4 Km, passa a frec de la font del Forn, o dels Clots Grans. Tros planer, i nova pujada. Als 6,5 Km, cim del Pui de Lleràs (1.695 m) i davallada cap al S, sempre per la carena, en fortes rampes. Als 9,5 Km, coll de Pleta Verda (enllaç amb (E) provinent de Salàs i Santa Engràcia). Forta rampa per assolir el Pou de la Neu (1.516 m), i successives baixades fortes, sempre a prop de la carena, fins al peu del Codó Xic i del Codó Llarg, on se n'allunya per retrobar-la després. Als 15,5 Km, unió amb la pista (H), que més segur en direcció S, cosa d'un quilòmetre, i deixar-la després per un trencall que careneja cap a la Roca Mola, per la serra Mitjana. Als 23 Km, revolta l'encastellat poblet de Claramunt, passant pel coll de Vimet, i arriba, als 27 Km, a la carretera C 1311, de Tremp al Pont de Muntanyana, a l'indret de la Casota, prop del coll de Montllobar. Pista només a l'abast dels vehicles tot terreny (hi ha rampes de més del 40 % de pendent), llevat del tros entre el coll de Montllobar i els Codons, el qual, amb cura, es pot fer amb un turisme normal.

H) Carretera de Talarn a l'Acadèmia General Bàsica de Suboficials i pista al Caragol, Cap de la Serra i Espluga Freda.

De Talarn a l'extrem de l'A.G.B.S.: 3,5 Km, pavimentats. Continua després amb pis de terra. Als 6 Km, arrenca a mà dreta el trencall que porta al poble de Gurp, arrecerat al peu de grans cingles de conglomerat. Pujada cap al tossal de Motivarri, pel Caragol. Als 10,5 Km, s'assoleix la carena (1.260 m unió amb la G). Continua, planera, pel vessant ribagorçà i, als 15 Km, deixa a l'esquerra, en una carena, el trencall que mena a Espills, i fa una llarga baixada en successius retombs, per creuar el torrent i arribar, als 19,5 Km, a Esplugafreda, un poblet mig en ruïnes i abandonat, excepte per alguna parella de joves provinents de ciutat, de què he parlat abans. Pista en bon estat, reparada fa poc. El pas per l'Acadèmia General Bàsica de Suboficials, pot trobar-se eventualment restringit. En tot cas, cal anar documentat.

Des d'Esplugafreda es pot enllaçar, per la pista I), amb Orrit i la N 230.

I) De la N 230 (pont d'Orrit) a

Esplugafreda. Arrenca de l'esmentat pont, planera, i deixa un trencall a l'esquerra; enlairades, a la mateixa mà esquerra, hi ha les cases d'Orrit vell. Als 2 Km, deixa a mà esquerra el trencall que puja a Sapeira i Espluga de Serra. Travessa una gravera i, als 5 Km, arriba a Esplugafreda. Actualment, en bon estat.

J) De la N 230 (pont d'Orrit) a Sapeira, Castellet i Espluga de Serra.

Els primers 2 Km són els de la anterior pista I), a la qual abandona per enfilar-se a l'esquerra. Als 8 Km, passa per Sapeira (1.019 m), emplaçat en una carena rocallosa i, avui, sense estadants fixos. És habitat, però, algun més de la rodalia. Continua la pista pel cantó obac i, als 13 Km, deixa imponents penya-segats montserratins de Roca l'Espada, Roca Foradada i el Pui de Lleràs, als 17 Km arriba a Espluga de Serra (1.200 m), fa uns anys gairebé abandonat, però actualment refet, en part, pels grups de jovent de què abans he fet esment.

Pista reparada fa poc temps; actualment, en bon estat.

Des d'Espluga, una pista de terra segueix la carena, cap a ponent, en direcció a la Torre de Tamúrcia, d'on es pot anar als Masos i tornar a Orrit. Ruta amb problemes de fang en època de pluges.

Nota comuna: *L'esment del bon o mal estat de cadascuna d'aquestes pistes, correspon a les condicions que presentaven a les darreries del 1986. Ja se sap que aquestes condicions són molt variables; és doncs, aconsellable d'informar-se, ja sigui als punts de començament (per exemple a Salàs, Talarn o Orrit), ja sigui en alguns poblets de la muntanya on hi ha telèfon públic (Castellet: 54.20.37; Sapeira: 54.21.74; Torre de Tamúrcia: 54.21.53 tots tres amb el prefix territorial 974; o bé Toralla: 68.04.45 i Erinyà: 68.02.97 ambdós amb el prefix 973).*

ELS CAMINS DEL PUI DE LLERÀS

Al Pui de Lleràs s'hi pot arribar per molts indrets. Alguns dels possibles itineraris de pujada són força més espectaculars que d'altres, és clar; tots tenen, però, un tret en comú: són solitaris, i recorren agraus i carenes rarament visitades. Els que exposarem seguidament assoleixen el cim des dels quatre punts cardinals. Alguns ja foren descrits breument a la guia *Pallars Aran*, del matrimoni Jolis. Els altres són inèdits, pel que jo sé.

1) De Sant Nicolau al turó de la Capsera, Camporan i Pui de Lleràs.

Sant Nicolau (1.350 m) és una rústega ermita, amagada a la boscosa obaga de la serra de Set Comelles. S'hi accedeix fàcilment des de la pista A) d'Adons a Cérvoles, que hi passa per sota. L'esglesiola és tancada, però la reixa permet veure l'interior, senzillíssim. Hi ha un forat, davall de teulada, que pot oferir un precari aixopluc. Al costat de l'ermita, s'escola un rierol.

Cal marxar de Sant Nicolau en direcció nord, per un esborrat camí entre bosc, més o menys planer, que va a trobar l'esquenall de la serreta secundària que domina l'ermita; el camí es troba malmès per les esllavissades, però s'assoleix el carenar sense cap dificultat. Un cop al lloc, se segueix un perdut viari que s'hi enfila, deixant el camí planer (que després baixa a travessar la pista i porta a Pinyana). Tot pujant, va eixamplant-se la panoràmica.

A poc a poc, es va deixant el bosc per davall i es travessen unes amples rases que porten fins a la carena principal de la muntanya de Set Comelles, la qual s'assoleix en un ampli coll, entre el Camporan (a la dreta) i el turó de la Capsera (a l'esquerra). Per l'àmplia carena, segueixen cap al NE, vers l'immediat turó de la Capsera (dit també de Capserà), de 1.696 m, de testa plana i herbosa, amb uns quants rocs que sobresurten. Magnífica panoràmica de tot el contorn, sobretot devers la clotada de Pinyana i Cadolla, el congost d'Erinyà i la rogenca serra de Peracalç. Cap a ponent, però, el Camporan atura l'esguard. Més lluny, el Pirineu desplega el seu retaule gegantí.

Desfent un tros de camí, cal tornar a l'ampli coll carener i enfilar-se cap a la immediata muntanya del Camporan, tot tenint a mà esquerra el boscós vessant de la muntanya de Sant Aleix i la baga d'en Serola. El Camporan ofereix una carena plana, orientada del NE al SO, de la qual s'origina un pendent serrat que baixa cap al coll de la Pedra Ficada, per ajuntar-se després a la serra de Sant Gervàs, la cinglera de la qual es veu de perfil. El Camporan forma dues puntes: la meridional, dita Cap d'Estall, és la més alta (1.713 m). Després, la carena es fa més estreta i comença a baixar, força més accidentada, per dominar de prop els aspres relleus de conglomerat de la vall de Serradell. Tot i que per davall, a mà dreta, passa un ample camí, és sempre preferible anar pel fil de la cresta. A cada collet sorprèn un nou i canviant aspecte dels espadats montserratins de la muntanya de Sant Aleix, damunt la vall de Serradell. A l'altre costat de la vall, es veu la retallada serra de Sant Salvador, culminada per la tossa del Pui de Lleràs. I, a la dreta, el fondal de la Terreta, amb els camps d'Espluga de Serra al peu de la muntanya.

La davallada per la cresta de conglomerats acaba al coll d'Espluga, (1.535 m), on arriba, per la dreta, el camí del Grau de Roca Gran, procedent d'Espluga de Serra. Es continua pel trajecte carener, ara ben horitzontal, i als pcos minus s'és al coll de Serradell (1.540 m), per on passa una línia elèctrica d'alta tensió. Per l'esquerra baixa el camí que s'enfonsa a la vall, cap a Sarradell. Cal encara anar pel fil de la carena, que ben aviat, es redreça: a la dreta, s'enfonsa la fantàstica canal de Mosquerrons, feréstega i estimbada, a la qual arrenen alguns faigs esparsos. Una curta però dreta pujada mena a l'herbada testa del Pui de Lleràs (1.695 m), coronat per una senyal geodèsica. La vista, a tot l'entorn, és àmplia i desembarassada; a tramuntana, en primer lloc sobresurt la grisenca cinglera de Sant Gervàs i els relleus més suaus del Camporan i Set Comelles, darrera els quals s'allarga, immens, el Pirineu. A ponent, la depressió de la Terreta i, mes enllà, la serra de Sis. A llevant, només és visible l'immediat fondal dels Clots Grans, passat el qual s'endevina la serra de Sant Salvador. Més lluny, el Boumort i altres muntanyes del Prepirineu. I, cap a migjorn, la carena davalla i s'allarga en un seguit de turons, insensiblement difuminats fins a la dilatada silueta del Montsec.

Pel mateix Pui de Lleràs hi passa la pista G) que, per migjorn, segueix la carena en direcció a Pleta Verda i els Codons, i que, per llevant, baixa a la font del Forn i Salàs.

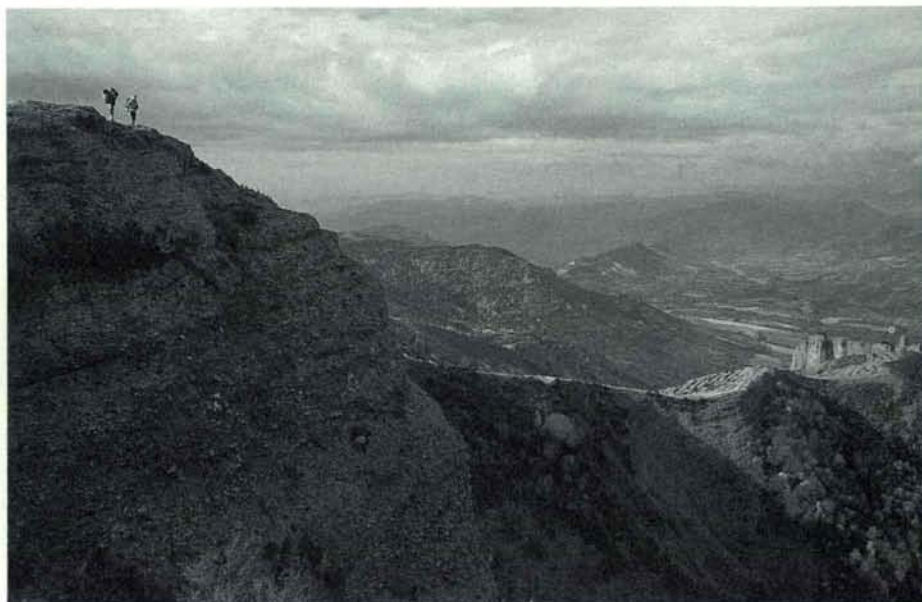
Horaris:

De Sant Salvador al turó de la Capsera:	1 h. 25 min.
Del Turó de la Capsera al Cap d'Estall:	30 min.
Del Cap d'Estall al Pui de Lleràs:	1 h. 15 min.
Total:	3 h. 10 min.

2) D'Espluga de Serra al grau de Roca Gran i Puig de Lleràs.

L'Espluga de Serra (1.200 m) és el poble més enlairat de la Terreta. Cap de municipi abans, el seu terme és ara annexat al de Tremp. Arribà a estar gairebé abandonat i en ruïnes, però els darrers anys ha estat refet per algunes comunitats de jovent. L'església parroquial de la Purificació, romànica molt alterada, ha estat arranjada fa poc.

Se surt del poble en direcció a llevant, per un camí que puja pel llom immediat, al S del barranquet que baixa junt a les primeres cases. Hi ha també un camí que surt l'indret de l'església, travessant els camps. Ambdós s'ajunten més amunt, tot apropant-se al peu dels espadats costers del carener nord del

Pui de Lleràs. Comença a redreçar-se la pujada, i girant a l'esquerra per anar per una ben marcada cornisa: és el grau de Roca Gran, dit també la Roca del Grau. La cornisa mena ben a prop de la carena principal, on el camí es bifurca. Les dues branques, però, menen a trobar el camí carener, a l'indret del coll d'Espluga (1.535 m). Unió amb l'lt. 1, que se segueix cap a la dreta (S) fins al cim del Pui de Lleràs.

Aquest és el camí més curt i de menys desnivell de tots els que porten al Pui.

Horaris:

D'Espluga de Serra al coll d'Espluga:	1 h.
Del coll d'Espluga al Pui de Lleràs:	35 min.
Total:	1 h. 35 min.

3) De Serradell al coll de Serradell i Pui de Lleràs.

Serradell (980 m), és al centre de la vall del seu mateix nom, enfonsat entre les moles de conglomerats de les muntanyes de Sant Aleix, al nord, i de Sant Salvador, a migjorn. El poble està elevat sobre el vessant solell, al peu d'uns cingles rogencs on es baden algunes balmes antigament habitades. També fou cap de municipi, i el seu terme és actualment annexat, amb altres, per formar el municipi de Pallars-Jussà. Fetes conèixer les possibilitats d'aquesta vall i muntanyes (des del punt de vista de l'excursionisme, l'escalada i l'espeleologia) ara fa més de vint-i-cinc anys, des de llavors ha estat objecte de freqüents visites per part de grups, sobretot d'espeleòlegs, i també d'escaladors. A la rodalia de Serradell s'obre la cova Cuberes, de la qual en

La Roca Lleuda, al carenar del Piu de Lleràs.

(Foto: Manuel Cortès.)

aquests moments es coneix un recorregut d'uns vuit quilòmetres, que la fan la més llarga de Catalunya, i alhora amb el màxim desnivell vertical. I també a la vall de Serradell s'alça la Picorra del Racó, un dels monòlits més impressionats del nostre país, tot i que la roca no sigui bona.

A Serradell, s'hi arriba per una carretera sense pavimentar, procedent d'Erinà (B). Se'n surt en direcció a ponent, per un bon camí planer que, al cap de poca estona, passa pel costat de l'ermita de Santa Elena. Es passa prop d'unes cabanes, tenint sempre, a mà esquerra, enfonsat el barranc, al qual, però, el camí s'acosta a poc a poc. Travessa unes torreneres seques que baixen a un i altre costat del contrafort que suporta les Tres Peires (grossos monòlits poc visibles des de baix), i el camí enfila després un llom rocallós i de pobra vegetació, tot tenint a l'esquerra la clotada de Boscarrera. Es puja sempre prop d'una línia elèctrica d'alta tensió.

El coster és redreçat i acaba a la carena principal, a l'indret del coll de Serradell (1.540 m). Piona elèctrica. Unió amb l'lt. 1, pel qual es continua cap al S, a mà esquerra.

Horaris:

De Serradell al coll de Serradell:	1 h. 40 min.
Del coll de Serradell al Pui de Lleràs:	30 min.
Total:	2 h. 10 min.

La Roca Palomera, mola de conglomerat a la serra de Sant Salvador.

(Foto: Manuel Cortès.)

L'aspra serra de Sant Gervàs, a la capçalera de la Terreta.

(Foto: Manuel Cortès.)

4) De Toralla al Pui de Lleràs, per la serra de Sant Salvador.

Torralla (940 m) és un poblet arrapat a la solana d'un turó, a plena cresta de la serra de Sant Salvador. A la summitat que domina les cases, es conserven restes d'una fortificació. Toralla, que antigament formà part del municipi de serradell, és ara integrat al de Pallars-Jussà. S'hi arriba des de la Pobla de Segur, per la pista-carretera D). Se'n surt pel carrer que puja cap a ponent, per la part alta del poble. En un primer collet, es deixa a la dreta el camí que baixa cap a Serradell. En un segon collet, es deixa una font al costat obac. El camí per on cal anar, sempre pel solell, voreja un turó rocallos i pelat, i després passa per damunt d'un cingle, davall del qual, a mà esquerra, es veu el Pigal, un monòlit de bona mida. Continua la pujada, ara ja pel llom de la muntanya.

Després d'un darrer collet poblat de petites alzines, i d'una darrera pujada pel pelat de roca, s'arriba a la petita

ermita de Sant Salvador (1.240 m), que dona nom a la serra. Magnífica visió de tot el contorn, amb els estimbals que dominen la vall de Serradell i els llargs declius que baixen cap al llit de la Noguera Pallaresa, al costat oposat. Ara caldrà anar sempre per l'accidentada carena, en direcció a ponent. De primer, es puja suaument cap a l'immediat turó de Sant Salvador (1.265 m), per baixar després al collet (1.208 m), que és el punt més baix d'aquesta part de la serra. Carenejar sempre cap a ponent, fins que, després d'una inflexió, s'és al peu de la roca Palomera, una mola immensa de conglomerat que s'aboca verticalment damunt de la clotada de Boscarrera. Cal flanquejar cap a l'esquerra, en forta pujada, revoltant a mig aire i creuant unes espesses pinedes de repoblació, fins al collet, a l'altre costat de la roca Palomera.

Enfilat la carena, fins el collet Espatllat, des del qual es té una impressionant visió de les monolítiques moles de roca Espatlada, la Meseta i Santa Eulàlia de Vella, estimbades damunt de la vall.

S'assoleix la cota 1.525 m, i es careneja en direcció N. Per davall, pocs metres a mà esquerra, passa la pista (G). La fondalada immediata és la dels Clots Grans, vestida d'atepeïda pineda, capçalera del barranc de la Fontfreda; més enllà s'alça el Pui de Lleràs, repoblat de fa poc. Sempre carenejant, es passa per damunt de la font del Forn o dels Clots Grans, a frec de la pista; al vessant de la dreta s'amaga la font dels Bassons: ambdues són les més altes de totes aquestes muntanyes.

Sempre dominant impressionats perspectives sobre els enormes monòlits que presideixen la vall de Serradell, es guanya alçària pel fil de la carena; a l'esquerra, la pineda és espessa; però, més amunt, queda enrera. Al vessant obac arrenen alguns faigs entossudits. I pel darrers pendissos d'herba s'assoleix el cim del Pui de Lleràs.

Aquest és el recorregut més bell i espectacular per pujar al Pui.

Horaris:

De Toralla a l'ermita de Sant Salvador:	45 min.
De Sant Salvador a la Roca Palomera:	1 h. 05 min.
De la roca Palomera al Pui de Lleràs:	1 h. 15 min.
Total:	3 h. 05 min.

5) De Castellet a Pleta Verda, Roca Lleuda i Pui de Lleràs. Castellet (1.090 m), com el seu nom ja ho diu, és un lloc on hi hagué un castell, del qual ja parla Arnau Mir de Tost en el seu testament. Avui és un vilatge, encara

El Codó Xic i el Codó Llarg, cims de la serra de Gorp.

(Foto: Manuel Cortès.)

habitat, al qual s'arriba per la pista (J). Castellet, a mig camí entre Sapeira i Espluga de Serra, és un bon punt de sortida per pujar al Pui de Lleràs; però els vessants de la muntanya són tan espadats, que només hi ha un camí fàcil: el que remunta el barranc de la Fageda i assoleix la carena principal per la Pleta Verda, o coll de Castellet.

De Castellet, seguirem un xic la pista (J) en direcció a Sapeira, per deixar-la als 800 m, aproximadament, i agafar un camí en direcció S, que planeja sense allunyar-se de la dita pista. A mà esquerra, al damunt, s'alcen les impressionants roca Foradada i roca l'Espada. En arribar a l'ampla barrancada de la Fageda, el camí s'allunya de la pista, pren l'orientació SE i comença a pujar, de primer suaument, i després, travessat un torrent, més dretament per un llom. El trajecte és extraordinàriament pedregós. A mà dreta, més amunt, el vessant és poblat de faigs.

Sempre en forta pujada i en successius revolts, pel llom de l'esperó s'arriba a la carena principal, a l'ampli coll de Castellet de Pleta Verda (1.476 m). Nus de pistes: per llevant, arriba la pista (E), provinient de Salàs i Santa Engràcia; mentre que la carena és recorreguda per la (G). I encara hi ha una altra pista pel vessant ponentí que, en menys d'un quilòmetre, porta a la font del Caramell, situada poc més avall de Pleta Verda.

Cal anar pel llom de la carena, cap al NE, per assolir el proper cim de Roca

Lleuda (1.586 m), el vessant nord de la qual, espadat, està entapissat de corona de rei. La pista passa sempre a prop de la carena, però és preferible anar pel fil d'aquesta per gaudir de les panoràmiques sobre els aspres contraforts que dominen el fondal de Castellet: la roca l'Espada i la roca Foradada. Per cert, per la primavera del 1986, amb l'amic Josep Cots, férem un intent de recórrer la penjada i espectacular cresta de la roca l'Espada, però vam desistir a mig recorregut, per la gran descomposició del conglomerat. Aquestes són roques per mirar-les i no tocar-les!

Hi ha un tros de carena recorregut per una tanca de filat posada per als treballs forestals. Sempre carenejant en suau pujada, s'arriba a les rases d'herba del cim.

Horaris:

De Castellet a Pleta Verda:	1 h. 15 min.
De Pleta Verda al Pui de Lleràs:	40 min.
Total:	1 h. 55 min.

6) De Sapeira al Pou de la Neu, Pleta Verda i Pui de Lleràs.

Sapeira (1.019 m) és un poble, antic cap de municipi, encastellat dalt d'un esperó rocallós; actualment no és habitat de manera permanent, tot i que es conserva en bon estat, ja que la major part de les cases són tancades. L'església de Santa Maria, romànica modificada, té al davant una ombrívola plaça, i ocupa el lloc més alt de poble, el nom del qual ve de *peira*, o pedra, en clara referència al penyal on s'arrauleix.

Pel collet, a llevant del nucli principal del poble, passa la pista (J) en direcció

a Castellet i Espluga de Serra. D'aquesta pista, poc després del sudit coll i tot just al costat d'una cresta de roca grisa, arrenca a mà dreta un perdut camí, que antigament es feia servir per anar a la Poble de Segur. Aquest camí puja, a poc a poc, i passa al vessant solell d'una serreta, per anar a travessar el torrentet. Després, es perd enmig d'una pineda de repoblació: cal pujar sempre en direcció a llevant, fins que, travessat un nou torrent, acaba la pineda i es puja pel vessant, ja més desembarassat.

Assolint el lloc del serrató, es continua sempre cap a llevant, en suau pujada; es fa, de nou, ben visible el camí, que s'allunya poc del fil de la carena. A mà dreta, s'endevina l'apregonit barranc de Termuda, mentre que a l'esquerra es té el de la Fageda, amb els faigs que li donen el nom, escampats per la part més alta. Enfront, la carena principal de la muntanya és cada cop més propera. Es passa un sector de cresta rocallosa, i seguidament s'arriba al Pou de la Neu (1.516 m). El Pou de la Neu és un turó a la carena principal, al cim del qual hi ha una clotada de pocs metres de diàmetre i poc fonda (talment com si fos un petit cràter; però no ho és, és clar!) on es diu que perdura la neu uns dies, quan ja s'ha fos a tot el contorn. Pel mateix cim passa la pista (G). Baixant en direcció NE, s'arriba tot seguit a Pleta Verda; i, per l'itin. 5), al Pui de Lleràs.

Horaris:	
De Sapeira al primer torrentet:	15 min.
Del primer torrentet al Pou de la Neu:	40 min.
Del Pou de la Neu al Pui de Lleràs:	50 min.
Total:	1 h. 45 min.

7) D'Espluga Freda als Codons, Pou de la Neu i Pui de Lleràs.

Espluga Freda (870 m) es troba actualment abandonat i en franca ruïna. Només una de les cases, encara en bon estat, hi roman a temporades una parella de joves que hi cerquen (i hi han trobat) una vida lliure i independent. S'hi arriba per la pista (I), provinent d'Orrit, que va després al cap de la serra i a Tarn. Es marxa d'Espluga, precisament per aquesta pista, pujant per uns revolts; es té a l'esquerra un llarg cingle, i quan aquest s'acaba, s'arriba a una barrancada per on cal pujar, deixant la pista. No hi ha camí, de moment. Cal enfilar-se a l'esquerra per uns cinglerons, cap a la propera careneta. I, un cop assolida aquesta, per un visible corriol, resegui-la en direcció a llevant. Es dominen uns grans

estimbals sobre el barranc de Termuda, a mà esquerra.

Es va guanyant alçada, sempre per la careneta, en successius petits sifons. Les moles de conglomerat de la carena principal són cada vegada més properes, i l'esquenall per on anem es va esmolant. En arribar al peu d'un altiu morro de roca pelada, cal flaquejar per la dreta, en pujada, per damunt d'unes clapes de vegetació i cercant el millor pas (compte amb les pedres bellugadisses). I sense cap mena de dificultat s'assoleix un collet herbós (1.347 m), al nord del Codó Xic (al qual, com també al Codó Llarg, més alt i més al sud, és fàcil i interessant d'arribar). Si es vol anar directament cap al Pui de Lleràs, però, caldrà fer la carena cap al N, defugint la pista que sempre hi passa a prop.

Es voreja la capçalera del salvatge barranc de Termuda, a l'obaga del qual hi ha una bonica fageda que contrasta amb el desolat aspecte dels vessants pallaresos de la muntanya. El recorregut carener manté sempre aquests trets: estimbals a mà esquerra i llargs i pelats declivis a la dreta, fins que s'arriba al Pou de la Neu. Unió amb l'anterior It. 6, per on es va cap a Pleta Verda i el Pui de Lleràs.

Horaris:	
D'Espluga de Serra al collet N. del Picó Xic:	1 h.
Del collet N. del Picó Xic al Pou de la Neu:	40 min.
Del Pou de la Neu al Pui de Lleràs:	50 min.
Total:	2 h. 30 min.

8) De la pista (H) als Codons, Pou de la Neu i Pui de Lleràs.

La pista (H), de Tarn a Espluga Freda, assoleix el cap de la serra entre les tasses de Roca Mola i el Codó Llarg, al punt on per migjorn s'hi ajunta la pista (G) provinent del coll de Montllobar. D'aquest punt, cal anar per la pista (H) cosa d'un quilòmetre en direcció N, tot revoltant un turó pel costat de ponent, fins que, al collet immediat, cal prendre un trencall a mà dreta, que és la continuació de la pista (G). Ben aviat, però, també es deixa aquesta, per prendre un trencall carener a mà esquerra, que acaba prop del cim del Codó Llarg, al qual s'arriba fàcilment. El Codó Llarg (1.427 m) és el punt més alt d'aquest sector de la muntanya, conegut per Serra de Gup.

El Codó Llarg gaudeix d'una bona panoràmica, i el seu vessant O cau estímat. Del Codó Llarg, es davalla altra vegada cap al final de la pista que ens hi ha portat, per prendre seguidament un corriol poc visible, que

baixa flanquejant, en direcció N, per un pelat de roca, cap al collet dels Codons, encatit d'herba fina. A l'altre costat s'alça la curiosa formació rocallosa del Codó Xic, que presenta un monòlit a la dreta i un allargat promontori a l'esquerra, suspès sobre el barranc d'Espluga Freda. Al cingle de migjorn del Codó Xic hi ha unes petites balmes, únic aixopluc a la part alta de la muntanya.

Contornejant el Codó Xic per la dreta, s'arriba al pendís del darrera, per on és facilíssim de pujar-hi. Més enllà, es baixa lleugerament cap al collet N del Codó Xic. Unió amb l'anterior It. 7, que cal fer, carena enllà, en direcció N.

Horaris:	
De la pista (H) al Codó Llarg:	25 min.
Del Codó Llarg al Codó Xic:	10 min.
Del Codó Xic al Pou de la Neu i Pui de Lleràs:	1 h. 30 min.
Total:	2 h. 05 min.

Nota comuna als diferents Itineraris:

Qui no hagi estat mai al Pui de Lleràs, farà bé d'anar-hi pels It. 4 o 1, els més bells i espectaculars. Qui ja conegui aquests dos recorreguts, pot escollir qualsevol dels altres, segons el temps de què disposi i l'aproximació que més li interessi. Finalment, els poc caminadors poden assolir el cim en només 40 minuts, anant amb vehicle de turisme fins al coll de Castellet (Pleta Verda), per la pista (E) o la variant (F), i des de Pleta Verda seguint l'it. 6.

Cartografia:

- Pont de Suert-Escales, 1/40.000. Ed. Alpina, Granollers. (Només inclou la zona de Sant Gervàs, Sant Nicolau i turó de la Capsera).
- Cartografia Militar de España, sèrie L: 1/50.000. Fulles 252 (Aren) i 252 (Temp). Sèrie 5V, 1/25.000. Fulles 65-21 (Senterada) i 65-22 (Trempe).

Bibliografia:

- Jolis, Agustí: *Escaladas en Serradell y Erinyà*. «Montaña» n.º 69 C.E.C. Barcelona, 1960.
- Carreté, Hermenegild: *Escaladas en Serradell y Erinyà*. Id. id. id.
- Gràcia, Joaquim: *Espeleologia en el Valle de Serradell*. Id. id. id.
- Jolis, Agustí, i Simó, M.ª Antònia: *Pallars-Aran*. C.E.C., Barcelona, 1961.
- Poliglota: *Catàleg Espeleològic de Catalunya*, vol. III, el Pallars.
- Perdigo, M.ª Teresa: *Clima i vegetació de la serra de Sant Gervàs*. «Montaña», n.º 734. C.E.C., Barcelona, 1984.

Un excursionista a l'Antàrtic

Antoni Ballester i Nolla(*)

«...molts retornen a l'Antàrtic perquè allà han sentit el cant de l'Aurora mentre el sol es pon»

Hedblom en el «Polar Manual»

Les conegudes i recents accions espanyoles a l'Antàrtic, culminades amb el bastiment d'una moderna, eficaç i tecnològicament avançada estació científica a l'illa de Livingston, han estat el resultat de les activitats d'un equip científic català. Aquest equip és molt reduït (sis persones) i pertany al Consell Superior d'Investigacions Científiques (CSIC).

Tothom està d'acord a considerar les activitats dels antàrtics del CSIC com a exemplars; i això, perquè, en definitiva,

Els vaixells polars han de lluitar contra el pack-ice, que envolta el continent antàrtic, per assolir els objectius que els han estat fixats.

han aconseguit implantar una base científica sense grans despeses ni accidents. En el curs d'una campanya preparatòria (1986-1987) hi vam desembarcar, i explorarem diferents illes de la zona. Això ens va permetre la localització d'un espai excepcionalment favorable per als nostres objectius i capacitats. En aquest cas, com en totes les expedicions oceanogràfiques que he comandat per diferents mars del planeta (al Carib, a l'Antàrtic Sud, a la Mediterrània Occidental, al mar del Nord, a l'Oceà Pacífic i a l'Oceà Glacial Antàrtic), he utilitzat la pauta de preparació de les excursions que vaig aprendre durant els anys en què vaig ser membre actiu de l'Agrupació Excursionista de Catalunya i, després, del Centre Excursionista de Catalunya.

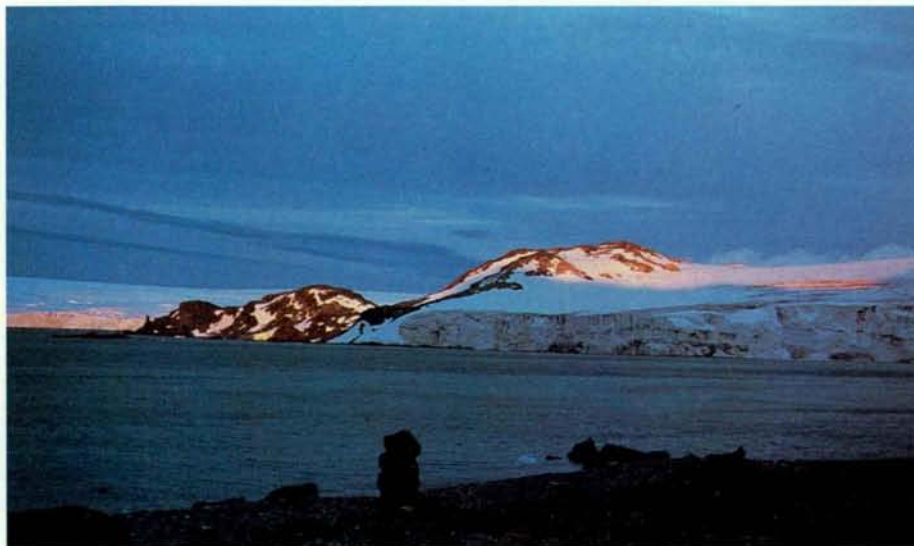
D'en Jordi Panyella (l'entranyable Pany!) vaig aprendre a preparar pausadament, amb gran meticulositat, les escalades (arriscades i acrobàtiques) que feia a Montserrat, al Pedraforca i al Pirineu, fent equip amb l'aleshores jove i formidable escalador Ayats.

He de mencionar, destacadament, l'Eduard Ametlla qui també em va ser un gran mestre en el camp de la immersió autònoma. Amb ell vaig fer la primera exploració subaquàtica del riu subterrani de la Falconera, a Garraf. La Falconera, quan encara no estava degradada per les accions associades de la ignorància, l'egoisme i la peresa mental característiques de l'administració, constituï l'escola ideal dels espeleòlegs subaquàtics catalans

Els helicòpters són un instrument insubstituïble per ajudar a simplificar la logística complicada i cara que comporten les expedicions antàrtiques.

(*) Professor d'investigació del CSIC. Cap de les expedicions antàrtiques del CSIC, del 1966 al 1988. Soci fundador de l'ERE. Ex-soci del Centre Excursionista de Catalunya.

que tantes i tan ardides accions
acompliren en els anys compresos entre
la fundació de l'Equip de Recerques
Espeleològiques (ERE) i la mort, en
accident, del malaguanyat Esteve Petit.

Certament, l'esperit d'equip, el sentit
de la continuïtat i la disciplina
voluntàriament acceptada són
imprescindibles a l'hora de tirar
endavant els projectes que impliquen
una logística d'alt nivell. Doncs bé, són
precisament aquestes facetes les que
he anat aprenent en el de les meves
activitats com a minyó de muntanya,
com a espeleòleg i com a explorador
subaquàtic. Als companys de
l'«Agrupació», als del Centre
Excursionista de Catalunya, als del Club
Muntanyenc Barcelonès i als de
l'Agrupació escolta NUS (Ramon Llull)
he d'agrair l'ajut i el mestratge rebuts.

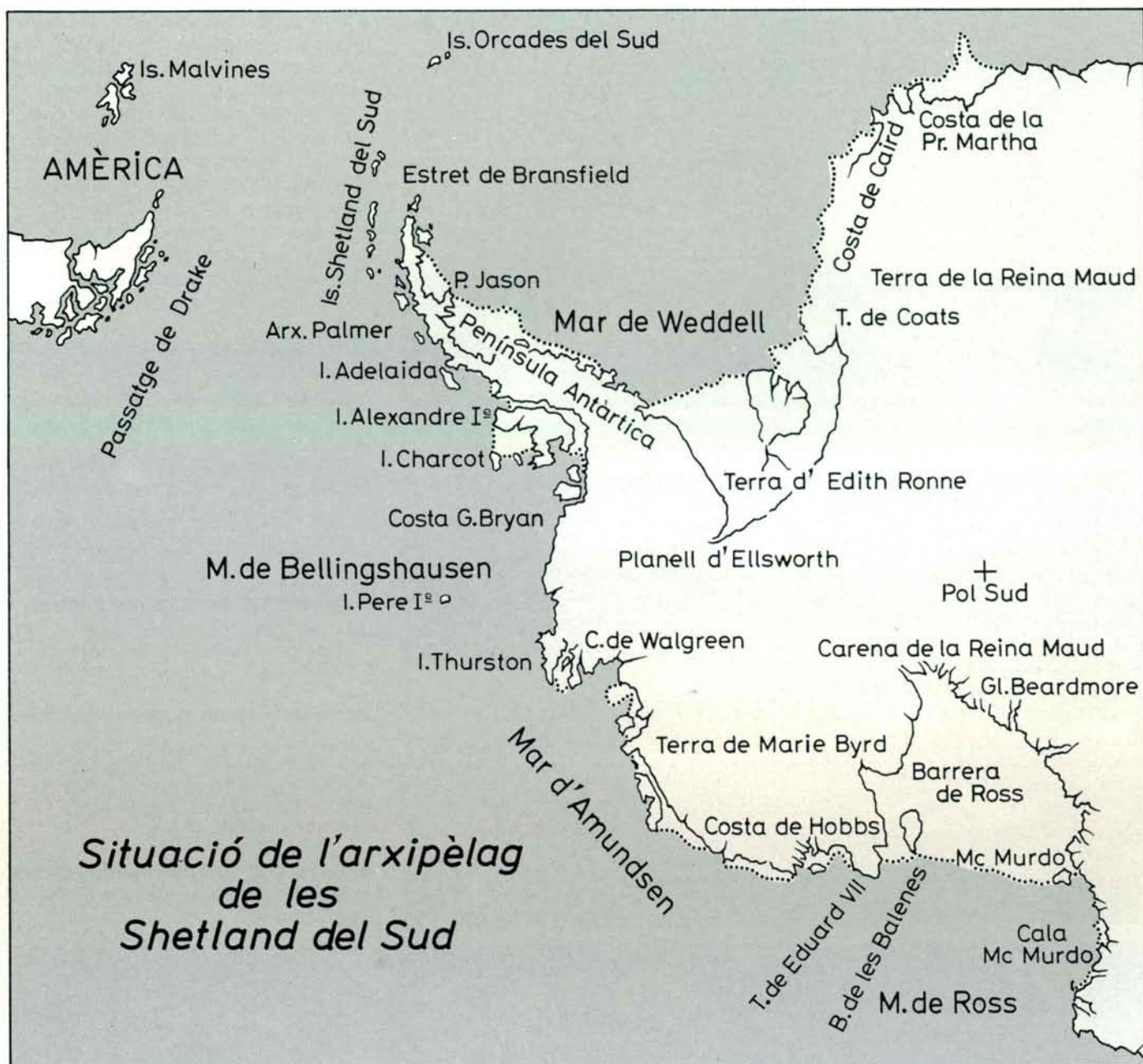

Des del mar, cap al tard, l'illa
Livingston s'encén en lluminositats
rosades. És el crepuscle antàrtic.

Un detall de les operacions de
desembarcament a la platja de l'illa
Livingston, amb vehicles amfibis de
fabricació soviètica, cedits per
Polònia en aquesta ocasió.

El front d'una glacera arriba a la
cala Johnson's Dock.

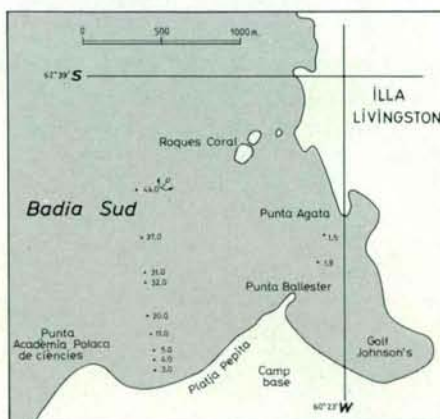

Situació de l'arxipèlag de les Shetland del Sud

L'ANTÀRTIDA ESPANYOLA EL 1987

Quan, l'any 1987, a primers de gener, desembarcava a les illes Shetland del Sud, per tal de fer-hi les exploracions preparatòries que haurien de permetre l'establiment d'una base científica a l'Illa Livingston a finals de gener del 1988, els sentiments que vaig experimentar foren diversos. En primer lloc, la sensació que, a la nostra espatlla, deixàvem un recorregut de 15.000 km, i que aquest mateix recorregut era el que ens podria (si tot anava bé) tornar a casa. El segon impacte era el d'haver d'afrontar el desconegut absolut.

Les illes Shetland (si n'exceptuem la King George) estan deshabitades. Totes elles són cobertes de gran masses de glaç, amb uns vestigis de vegetació limitats als líquens de les roques de vora la mar, algunes moltes i dues

espècies de gramínies molt esquifides. No hi ha ni un sol arbre, cap cartografia de la zona, cap port de desembarcament, cap sistema de comunicació (si n'exceptuem els equips de VHF portàtils que eren part del nostre equipament).

A l'illa Livingston, vam muntar una tenda de doble sostre que difícilment es podria qualificar d'isotèrmica. Muntada la tenda, i després d'ingerir el primer àpat cuinat amb senzill foc de gas propà, vam iniciar l'exploració de l'illa.

Al cap de dues jornades ja havíem trobat un curs d'aigua que sorgia, abundós, del peu d'una de les glaceres més importants. Una gran plana s'estenia prop del rierol. Allí vam decidir que muntàriem la base que s'havia de denominar «Juan Carlos I».

A un quilòmetre d'aquest entorn vam trobar una cala que era utilitzada el segle passat pels baleners que volien hivernar en aquesta illa. Protegida dels impetuosos vents del Sud i del Sud-oest, lliure dels temibles blocs de glaç, que no poden superar la barra que tanca la caleta (anomenada «Johnson's Dock»), i amb una profunditat màxima de 30 metres i una calma permanent

mai no distorsionada del mar de fons generat en les tempestuoses aigües del Pas de Drake, vam decidir que era el lloc ideal per instal·lar-hi el laboratori biològic i la casa d'emergència.

Més endavant, vam observar que la zona era favorablement dotada per a les comunicacions radiofòniques, i que disposàvem de l'espai idoni per a muntar-hi el laboratori que estava construint MCV S.A., a Barcelona, segons el nostre disseny.

Aquest laboratori s'havia projectat com un sistema totalment automatitzat i energèticament autònom. Les energies primàries eren l'energia solar captada amb cèl·lules convertidores durant l'època predominantment il·luminada, i amb generadors eòlics a les èpoques predominantment fosques. Quan vam retirar-nos de Livingston, teníem perfectament elaborat el projecte per a la base prevista. Res, però, no teníem pensat pel que fa al transport i desembarcament de les 300 tones de materials, combustible i aliments que necessitaríem per tal de muntar la que, seria la primera base antàrtica espanyola.

L'ANTÀRTIDA ESPANYOLA, EL 1988

L'ajut dels nostres col·legues, el professor Stanislaw Rakusa i el professor Romuald Klekowski, de la Polska Akademia Nauka (Acadèmia Polonesa de Ciències) basat en un conveni interinstitucional amb el CSIC, ens va permetre disposar d'una gran quantitat de mitjans (vaixell polar «Prof. Garnuszewski», vehicles amfibis, remolcadors, plataformes flotants, etc.) que van fer relativament senzilla l'operació de desembarcament a l'Illa Livingston.

Els programes científics foren iniciats ràpidament. Les operacions de mostreig

Any 1987. Aquest és el primer establiment espanyol instal·lat a l'Antàrtic, en la fase d'exploració prèvia a la instal·lació de la base «Juan Carlos I».

dels glaços antàrtics, de les aigües marines properes a l. Livingston i al Bransfield Strait i dels organismes allí presents, es van acomplir molt ràpidament, aprofitant les excel·lents condicions climatològiques regnants.

El laboratori automàtic va funcionar a les 48 hores d'haver-lo desembarcat, sense cap problema, gràcies a l'excel·lent capacitat instrumentalista (amb la microelectrònica i l'informàtica implicades) que ha demostrat tenir la nova indústria catalana. (Un ampli ressò d'aquest fet es va fer extensiu per totes les nacions que tenen activitats a l'Antàrtic.)

Els programes científics més importants foren:

1. Cicle geoquímic del silici. (Els alts nivells de silici soluble de les aigües antàrtiques s'ha demostrat provinent de la dissolució dels materials volcànics emergits o submergits presents a la zona.)

2. Cicle geoquímic del nitrogen. (Els nitrats presents en gran quantitat a les mars antàrtiques, procedeixen de l'atmosfera.)

3. Estudi de la química de la baixa atmosfera (ozó, òxid nítric; diòxid de nitrogen).

4. Seguiment seqüencial dels paràmetres meteorològics més importants.

5. Detecció de les radiacions gamma incidents.

6. Estudi químic de les aigües, glaços, neu o materials geològics presents a l'Illa Livingston.

FUTUR

Les nostres experiències s'iniciaren el 1966.

Al 1988, considerem que s'ha assolit un objectiu fonamental: establir una base espanyola a l'Antàrtic.

Al final d'any tornarem a investigar els mars, els glaços i els efectes positius que sobre la salut humana pot tenir el clima, demostradament antivíric, que regna a l'Antàrtic.

El dia 1 d'octubre iniciarem la V Campanya Antàrtica del CSIC (Antàrtic 88-89) i portarem endavant una etapa més en el progrés del coneixement implicat en els programes que abans he descrit somerament. També esperem progressar substancialment en el projecte de robotització del laboratori automàtic allí instal·lat. En aquest projecte participen dues gran empreses enpanyoles, l'empresa catalana abans esmentada i científics del CSIC.

La cooperació empresa-investigació ha trobat un camí paradigmàtic en les llunyanes contrades del desconegut, misteriós, continent antàrtic. El repte que la problemàtica antàrtica ofereix pot significar (per a aquells que l'acarin amb el coratge, la preparació i els mitjans materials adequats) el camí dels descobriments. Uns descobriments que poden significar prestigi i un millor nivell de solvència internacional dels nostres científics i de les indústries col·laborades. I que poden significar, també, una solució espectacular d'alguns problemes sanitaris angoixants que sofreix l'espècie humana.

Las accions del CSIC, capdavanter de les institucions espanyoles implicades en el problema antàrtic, poden donar una imatge de solidaritat internacional de maduresa intel·lectual i tècnica, i contribuir —una vegada més— per mitjà de la iniciativa catalana a la configuració d'un model de futur que, sens dubte, haurà de ser adoptat si volem salvar l'espècie humana.

Per acabar, vull mencionar la composició de l'equip científic del CSIC que va projectar i realitzar la instal·lació de la base científica «Juan Carlos I» a l'Illa Livingston, a mitjan gener de 1988.

Dr. Antoni Ballester i Nolla, Químic; 67 anys, nat a Montroig Tarragona).

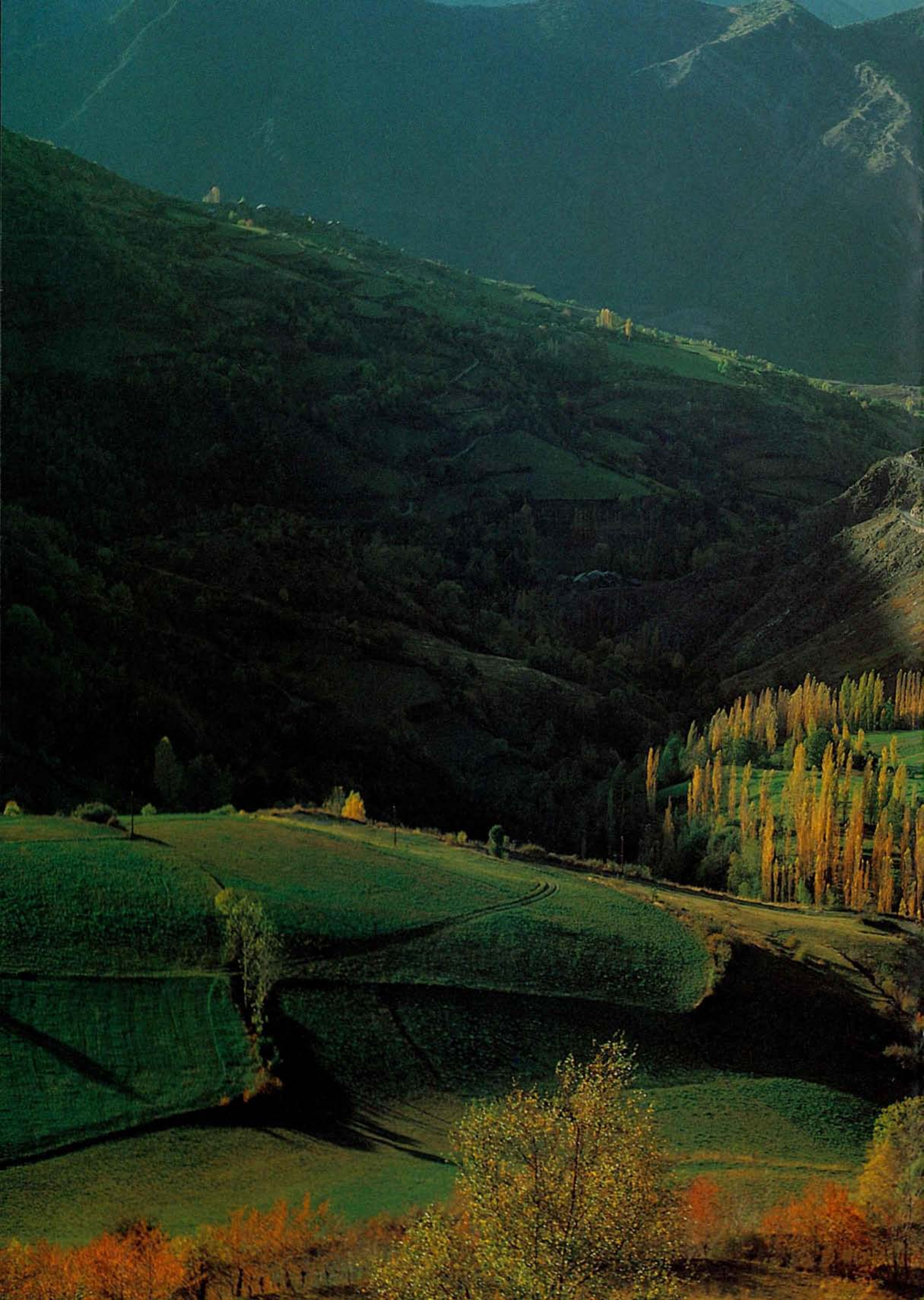
Dra. Josefina Castellví i Piulachs. Biòloga; 50 anys, nada a Barcelona.

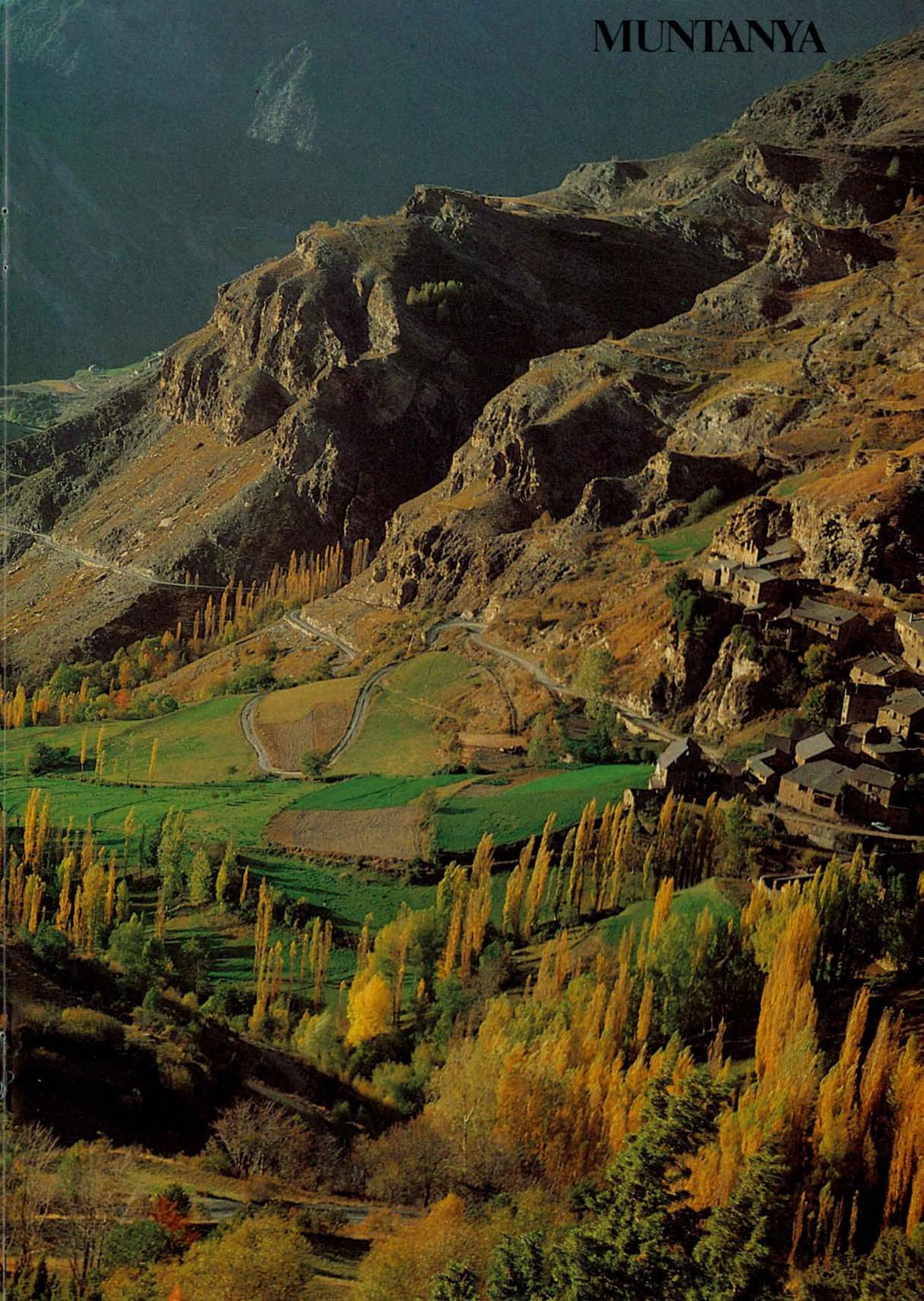
Sr. Joan Rovira i Lledós. Bioquímic; 27 anys, nat a Barcelona.

Sr. Mario Manriquez Landoff. Químic; 45 anys, nat a Xile. Català per adopció des del 1960.

Sr. Joan Comas i Angelet. Electrònic; 35 anys, nat a Barcelona.

Poster: Ferrera i la coma de Burg des de la Vall de Santa Magdalena. (Foto: Joan Tous.)

Fatiga per «deshidratació»: un greu risc per a tots els alpinistes

Dr. J.M. Kahn

Suar, no sempre és bo: ben al contrari, pot resultar perillós! Perquè qui sua perd una part del líquid corporal. La pèrdua de prop d'un litre i mig de suor disminueix el rendiment en un 20 % (amb 75 kg de pes) en els esports de resistència. I suar aquesta quantitat no és gens difícil: no tan sols en els esportistes professionals, sinó tampoc en els afeccionats.

Justament en l'alpinisme, segons científics i metges esportius suïssos presents al «III Fòrum de l'Esport», de la Wander AG, celebrat a Berna, el perill de «deshidratació» és especialment gran. Els esportistes actius perden encara més líquid corporal, quan són a grans altituds, a través de la respiració. Aquesta s'accelera en fer esforços en aquelles altures, ja que el cor i els pulmons han de treballar més per absorbir l'oxigen de l'aire. Cap esport de muntanya n'és una excepció. Aquests resultats s'apliquen també als esquiadors de tota mena, als alpinistes, els pilots d'ala delta o als ciclistes d'alta muntanya.

TRES «QUATRE-MILS» EN QUARANTA HORES

L'esquip de científics dels doctors Jean-Pierre Herry i Jean-Maurice Kahn pogueren demostrar, d'una manera francament impressionant, com la substitució a temps del líquid perdut, gràcies a la beguda isotònica «Isostar», evita la pèrdua de rendiment.

L'espectacular intent del guia de muntanya francès, Christophe Profit, d'escalar tres de les parets nord més difícils dels Alps (Grandes Jorasses, Eiger i Matterhorn), l'una rera l'altra, a ple hivern, fracassà l'any 1986. El març de l'any següent, Profit ho assolí en quaranta hores. Els científics que l'assessoraren, Herry i Kahn, comprovaren que només en l'escalada de l'Eiger havia perdut cinc litres de líquid corporal. Calia substituir-lo com més aviat millor. Les begudes no isotòniques, és a dir, els líquids que són més o menys concentrats que el líquid corporal (en terme mèdic *osmolaritat*) han de ser prèviament processats per

l'organisme perquè es converteixin en isotònics.

La beguda isotònica ofereix al cos un líquid disponible per a mantenir el nivell de rendiment. Les no isotòniques necessiten un temps perquè puguin ser absorbides, cosa que incideix negativament sobre el rendiment.

A més, «Isostar» també substitueix les vitamines i els minerals perduts amb la suor. Així es poden evitar les causes més greus de pèrdua de líquid i de minerals, com el col·lapse circulatori i les rampes musculars.

ELS ESPORTISTES AFECCIONATS MALVERSEN

L'experiència derivada d'aquesta prova ambiciosa beneficia, amb tot, especialment els esportistes afeccionats. Com ho subratlla el fisiòleg esportiu Dr. Bram van Dam, d'Aquisgrà, durant el «III Fòrum de l'Esport» de la Wander, són justament els esportistes afeccionats els qui sofreixen unes greus pèrdues de líquid, de minerals i de vitamines. Segons aquell doctor, l'organisme d'aquests esportistes no domina la despesa com ho fa un cos ben entrenat, el qual, per experiència, estalvia aquells líquids, vitamines i minerals.

IMPORTÀNCIA DE LA REHIDRATACIÓ DURANT UN ESFORÇ A GRAN ALTITUD

El rendiment de qualsevol esforç muscular se situa, aproximadament, en un 25 %. Això vol dir que tan sols una quarta part del consum energètic del múscul es transforma en energia mecànica, i que la resta, tres quartes parts, es transforma en calor.

L'home és homeoterm, i la temperatura basal és de 37-37,5°C. Qualsevol augment considerable d'aquesta temperatura basal (42°C) pot fer perillar la vida. L'organisme humà, durant l'esforç físic, posarà en marxa nombrosos processos fisiològics per a eliminar l'excés de calor produït. El procés més eficaç és la sudoració, consistent en la pèrdua d'aigua i de sals minerals.

Aquesta pèrdua té conseqüències immediates sobre la capacitat per a mantenir el nivell de rendiment físic. En

efecte, la disminució del volum sanguini obliga el múscul cardíac a «treballar» més ràpid (augment de les pulsacions), per tal de mantenir la mateixa aportació de sang als músculs. Per tant, o bé l'organisme pot disposar de les seves reserves, o bé el nivell de rendiment disminueix, a causa d'una pitjor irrigació muscular.

Els efectes de l'altitud incrementaran les conseqüències nefastes de la pèrdua hídrica. La quantitat d'oxigen de l'aire disminueix amb l'altitud, i l'organisme, per a un determinat nivell d'esforç, ha d'augmentar el cabal respiratori per poder mantenir la mateixa aportació d'oxigen al cos, la qual cosa ocasiona immediatament un increment no gens menyspreable del treball muscular. Però, a més, en disminuir la concentració d'oxigen a la sang arterial, el cor ha de bategar més de pressa, per assegurar una aportació constant a la musculatura (taquicàrdia d'altitud). Aquest efecte tan sols es pot compensar parcialment amb un augment de la quantitat de glòbuls roigs en les persones que viuen a gran altitud.

Veiem, doncs, que tant la pèrdua de líquids per suor com els efectes de l'altitud tindran com a conseqüència la disminució de la capacitat d'esforç de l'organisme i del seu rendiment. Per tant, és primordial de mirar que es mantingui un nivell òptim d'hidratació durant els esforços fets en altitud, bevent d'una forma regular i suficient per tal de compensar les pèrdues. Així, les reserves de l'organisme no es veuran disminuïdes per la deshidratació, i estaran disponibles per a l'adaptació a l'altitud i, sobretot, per a mantenir un bon rendiment físic.

A més, i com que el major consum energètic durant aquells esforços s'obté principalment dels hidrats de carboni (sucres), una regular aportació de petites quantitats d'aquests hidrats durant l'esforç, permet que l'organisme mantingui fàcilment, i amb menys trastorns, una constant concentració de glucosa a la sang, i per tant, l'aportació d'energia als músculs.

En conclusió: és important de beure, de beure bé, d'avançar-se a la set (que ja és un senyal de manca d'aigua), i això cal fer-ho amb preses regulars de líquid des de l'inici de l'esforç. Així mateix, cal elegir bé la beguda, o les begudes, per tal de no sabrecarregar-ne inútilment l'estómac, i perquè tinguin els efectes volguts damunt l'organisme. Les solucions isotòniques, a base de minerals i d'hidrats de carboni, tenen l'avantatge de ser absorbides més ràpidament per l'organisme i, sobretot, d'aportar al cos els aliments que li calen per raó d'aquells esforços: **aigua, sals minerals, i energia fàcilment utilitzable pels músculs.**

Fantasia pirinenca

Joan Posa i Molné

*màgica florida
de la flor d'argent...*

*I l'aigua rajava
feta caritat
per al qui trespava
tot assedegat.*

*Rajava tranquil·la
i us deia: —Beveu!
que la vella em fila
per al qui va a peul*

*I un s'agenollava,
ple d'encantament,
i amb la mà copsava
la gran flor d'argent.*

En aquest joc no hi valen noms ni toponímies. Per això, ja hi ha les guies on tot es troba ben documentat i detallat. Podríem dir, doncs, que tot és cert i tot és conte. Una cosa sí que és certa: les sensacions són viscudes; és allò que val. I ho són tant, de viscudes, per tu com per mi, amic excursionista.

Perquè, si sents que estimes la muntanya, ben segur que tindràs al teu raconet íntim, retingudes, aquestes o semblants sensacions.

En aquells amplis espais del nostre Pirineu, on els verds glevatges donen alegria als dominis de la pedra, de l'aspra geologia, on el pi negre o l'abet aguanten airoso l'alçària, envoltats de l'olorós rododèndron, totes les impensades escenografies sorgeixen davant nostre. Som receptors impressionables d'una gran varietat de temes que la muntanya ens suggereix i que influencien la nostra sensibilitat. Avui em deixaré portar només per un aspecte molt important, molt entranyable: l'aigua a la muntanya.

Quan baixes satisfet d'un cim que feliçment ha omplert a mans plenes la il·lusió que t'havies posat de fer-lo, és tal l'eufòria i l'agraïment, que tot ho trobes bonic, ideal. Potser un hom se surt de mare, es desborda de la realitat, ja que la

naturalesa és immutable i indiferent a l'apreciació humana. En som espectadors i proud. En un estat així, un és obertament sensible a l'ambient que ens creem nosaltres, a tot allò que anem veient bo i fent camí, o simplement, en pausa contemplativa.

De sobte ens apareix el miracle de la font, la prodigiosa font de pastor, per anomenar-la pròpiament com la inspirada i tan justa cançó de Joan Ma. Guasch, el poeta de la nostra muntanya pirinenca. (No puc estar-me d'incloure aquesta bella cançó que millor pot il·lustrar la meua xerrameca):

Font de Pastor

*La vella filava
la font de pastor;
quan la neu rajava
tot era claror.*

*Preludi de vida!
sagrat naixement!*

**Serpenteja silenciosament pel prat...
Plans de Beret.**

La font somiada, que calma la nostra set, que ens embadaleix per la bellesa i la simplicitat de l'eiximent de l'entranya de la terra. Amb deu generosa i constant, és tot un símbol exemplar per al vianant d'aquells paratges. És cert que hi ha les fonts més conegudes amb un nom: de les fontades, per entendre'ns; les que, de vegades, ofereixen bancs per seure-hi i tot: les honorables fonts, que tenen nom. No, ara m'escau de parlar d'una altra mena de font: la font de l'alta muntanya.

Sempre em recordo d'una. Talment un somni. La deu generosa surt de terra entre un blocs de pedra granítica, voltada de nerets, molses i plantes pròpies d'aigua, com aquella herba tan verda i de petita fulla que oneja delicadament i s'allargassa, immersa en el suau impuls del corrent de l'aigua en sortir a la llum.

Es un goig per als ulls i l'esperit, gaudir de la primícia d'aquell abundós fil de transperències pures, eixit sota la roca viva, i ja en moviment i amb afany de fer camí. Serpenteja silenciosament pel prat i per l'aclarit bosc, tot prenent comiat del terreny del seu origen. Altres venes d'aigua queden eixugades poc més enllà de les respectives sortides i formen aiguamolls a la gleva fins a desaparèixer.

De la tímida remor neix el balbuçig primicer de la cançó de l'aigua. Al nostre xaragall modest, aviat s'hi ajunten altres germans d'aigua pura, frisosos també per fer via. El torrent, engruixit i remorós, baixa cada graó del pendent i omple cada toll de blanca escuma. Llisca enjogassat, el nostre jove rierol, fent esser pel prat molsut, remorejant aquella alegria que s'encomana.

L'entrada a l'estanyol acollidor és brillant: marca una fita important del viatge. L'estany és un punt de reunió, una pausa.

Estanys del Pirineu! Immensos ulls blaus encantats al cel. Sou únics. No els cerquésiu en cap altre lloc. Tots els matisos de verds i blaus, brillants, triomfants si el sol hi peta; grisos, argentats, ombrívols, si el cel és emmurriat! Dormen tot l'hivern sota el glaç i la neu. El bes del sol els treu el vel a la

primavera. Vistos de més enlaire, des d'un cim prominent, és un goig comptar-los a grapats. Grans, petits, profunds, cadascun té la seva cara i el seu nom. Allí dalt, cada gegant de pedra té el seu llac protegit (n'hi ha que en tenen més d'un!). Els cims i les crestes immòbils de la immensa muntanya pètria estenen els braços acollidors, joiosos de bressolar aquells tresors. El llac és la saba de l'alta muntanya; el fruit renovat constantment.

Volgar per la vora d'un estany pirinenc, de vegades és una delícia. Reposar-hi distès, és una cura per l'esperit. Presoner d'aquest santuari del silenci, les hores se t'hi escolen de pressa. Si s'escau que l'accés hi és amable o hi fa una platgeta de blanca arena, els ulls se'ns n'hi van: la transparència de l'aigua convida a prendre-hi un bany.

La superfície del llis estany assaja calladament una subtil música sorda, un respir, un no gosar trencar la quietud del paisatge. Les ondulacions són tan tènues, tan tímides, que l'aigua entona una monòtona salmòdia, un fregadís de seda, un xiu-xiueig dolcíssim. Si l'aire arrixa el líquid mantell, l'aigua bat les vores amb força: aleshores la cançó es fa sentir nerviosa, insistent. El vent li dona vida, moviment.

Homes de ciutat, impacients i febrils, moltes vegades hi passem insensibles, sense saber veure el bé que ens fa la placidesa d'un estanyol a muntanya. Tant bon punt tornem a ser engolits en el nostre inquiet i neguitós ambient cuitadà, aleshores pensem amb recança en aquelles imatges ideals de serenor per on passàrem uns moments, sinó indiferents, distrets per altres coses (com pel camí o pel temps).

Si cada gota d'aigua fos personal, fos una unitat destriable, podríem parlar d'una multitud de gotes reunides en espera o fent camí. Suposem que poguéssim dir la gota o la porció d'aigua és aquesta o aquella, i la veiéssim continuar cap avall, en el seu ràpid desplaçament. Però això no és possible. La condició del l'element aigua no és tangible. Aquella aigua que he vist sortir no fa gaire del si de la terra, de la font encisadora, qui sap on para. Es per això que m'impresiona tant aquella aigua: llavor, gènesi i començament generós de la Naturalesa. I que puguem trobar aquest goig i, sobretot, veure'l a la muntanya, amics, és sentir-nos afortunats.

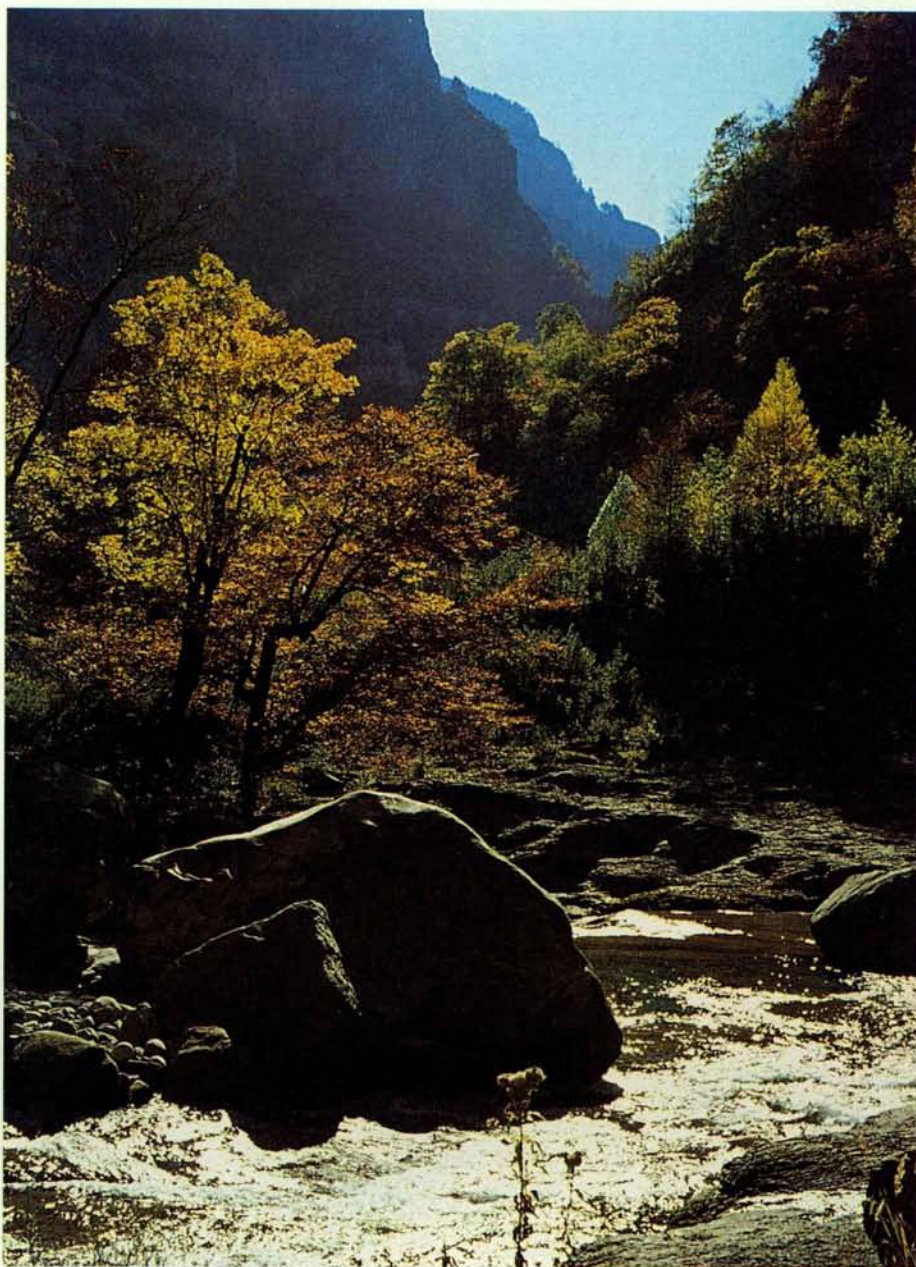
L'estany vessa, empès per les aigües que hi afluïxen constantment: és la pausa i el punt de reunió de l'arreplec de totes les fonts que s'hi aboquen. Poc després, s'ajuntaran allà baix totes les aigües de totes les valls. Cadascuna, si pogués, voldria parlar del seu cim, de la seva font. Enyoraran les alçàries, aquell aire tan fi, aquell encís de la seva pròpia muntanya que les amoixava de nit de dia;

L'estany és un punt de reunió, una pausa. Estany Bessiberri.

Dormen l'hivern sota el glaç i la neu. Estany Contraig.

La tardor encara remarca més els contrastos... Añisclo.

...seran aplegades i contingudes totes les aigües... Estany Naorte.

aquells estels que baixaven del cel per passar les nits d'estiu a l'estany. Aleshores ja no seran les aigües encantades de l'estany o del llac tal o tal. Seran aigua embassada. Hauran perdut l'origen, el nom, la puresa, el color...

Després de la sortida mansoia de l'estany, aviat l'aigua dòcil llisca torrent avall en cascades que eixorden, i omple la barrancada de la blancor escumejant. Als peus d'un salt, un gorg blavíssim sols és la pausa per reprendre alè i saltar de nou bramulant i omplint la vall de blanques cues de cavall. Es miri per on es miri, per entre penyes i exuberant vegetació, el torrent cridaire salta argentat de la muntanya. I així, permanentment, formant part ja del paisatge, amb tota la força que li dona l'abundant unió de tantes deus que la Naturalesa prodiga.

Una trilogia muntanyenca de feréstega aspre bellesa, és la composta de cingles, boscúria i torrent. Del bosc, vist en conjunt, encara pots destriar-ne cada individu, cada arbre; sols cal fixar-hi la vista, un punt; resta allí cada arbre, pots arribar-hi si cal, està en son lloc. Pots tocar cada arbre, té cos. I no diguem quan la tardor remarca encara més els contrastos pel color, quan el bosc és tot, o en part, de fulla caduca. Cada arbre és diferent tot i essent de la mateixa espècie. Semblantment, les roques: allò que en diem la muntanya de roca massissa, els cingles de pedra feréstega, tenen el seu perfil, el seu color. Les llums hi donen els relleus canviants en el decurs del dia. Són allí.

A l'aigua no passa res d'això. Pots tocar-la amb la mà, pots mullar-te; però res més. L'arregaràs fent cullera amb les dues mans; però, en uns instants..., ja no res. Sembla pueril, de tan elemental.

L'aigua se'ns escapa. L'enginy de l'home la condueix per satisfer la necessitat vital que té d'ella.

Per això cal celebrar el prodigi del naixement de l'aigua, allí on s'origini. Per una persona que senti estimació per la naturalesa, a l'aigua de la muntanya veu l'origen de la mateixa vida.

Com salta, delerosa, l'aigua, acomplint el seu destí. Però quina trista fi t'espera, aigua tan pura i escumejant!

Quan el pendent de la fondalada arriba ja al fons de la U de la gran vall pirinenca, el nostre torrent hi perdrà el nom per fondre's en un cabalós riu de muntanya, de nom pompós i conegut per la gent. Adéu, riu et que tant estimo! Seràs més vistós i el teu lliscar cap avall, més planer, rumbejant, en el camí per la ribera, davant les altes serres que ara t'envolten. Com n'és de cobejat el teu cabal! N'és tant que, més avall, seran aplegades i contingudes totes les aigües, com més millor, en el gran embassament.

Qui pogués viure una i altra vegada el sentit de la bella cançó, en l'enlairaït casal del somni!

La vall de Santa Magdalena: un pas entre dues comarques

*Treball guardonat amb accèssit al
XIII Premi «PAU VILA» (corresponent a
l'any 1988)*

Joaquim Bordons i Serra

UNA VALL DIFERENT

U Per tot el Pirineu, un bon nombre de valls s'obren suggeridores a l'excursionista o al visitant interessat a anar descobrint els amagatalls del país. Valls amb pobles rústics i d'acusat caràcter, servadors de costums i tradicions, entre bells paisatges i cims altívols. Moltes d'aquestes valls són conegudes i pregonades; però també n'hi ha de força oblidades, de les quals se n'ha parlat ben poc.

Valls de tant personalitat com la Vallferrera, Cardós i Coma de Burg (per un costat) o Castellbó, Ars i Civís (per l'altre) han constituït al llarg del temps unes entitats geogràfiques i de vida humana amb notables trets diferencials, que han atret l'interès d'historiadors, etnògrafs, folkloristes, lingüistes i autors de guies excursionistes. Però, entre aquests dos grups de valls s'obre un espai de terreny en forma de corredor, integrat per una altra vall, ben delimitada i solitària, de terreny muntanyós i cobert de bosc, sense pobles que la personalitzin i diferent d'aquelles. Les dues comarques històriques del Pallars i l'Urgell, que limiten entre elles per aquesta vall, es troben així separades per un doble muntanyam que cal travessar per a comunicar-se directament, pel qual es van obrir els camins seculars per tal d'aconseguir-ho.

Quan hom parla de la vall de Santa Magdalena, sol identificar-la amb dos o tres llocs concrets: l'ermita que li ha donat el nom, la de Sant Joan de l'Erm, i el refugi de les bordes de Conflent. Llocs estratègicament situats, que coincideixen amb antics edificis hospitalaris i d'acolliment o aixopluc, que fan entendre l'especial importància que ha tingut la vall, com a zona de pas dels principals camins intercomarcals des de temps immemorials i de les pistes actuals que els han substituït. Els grans camins d'aquesta vall sempre han tingut per objectiu tramuntar-la; i, per això tots ells són camins transversals. Fins i tot els tres indrets esmentats, d'evident atractiu, no han motivat una estada o un interès prolongat, sinó que només s'han utilitzat com a punts de parada i descans per a continuar el camí.

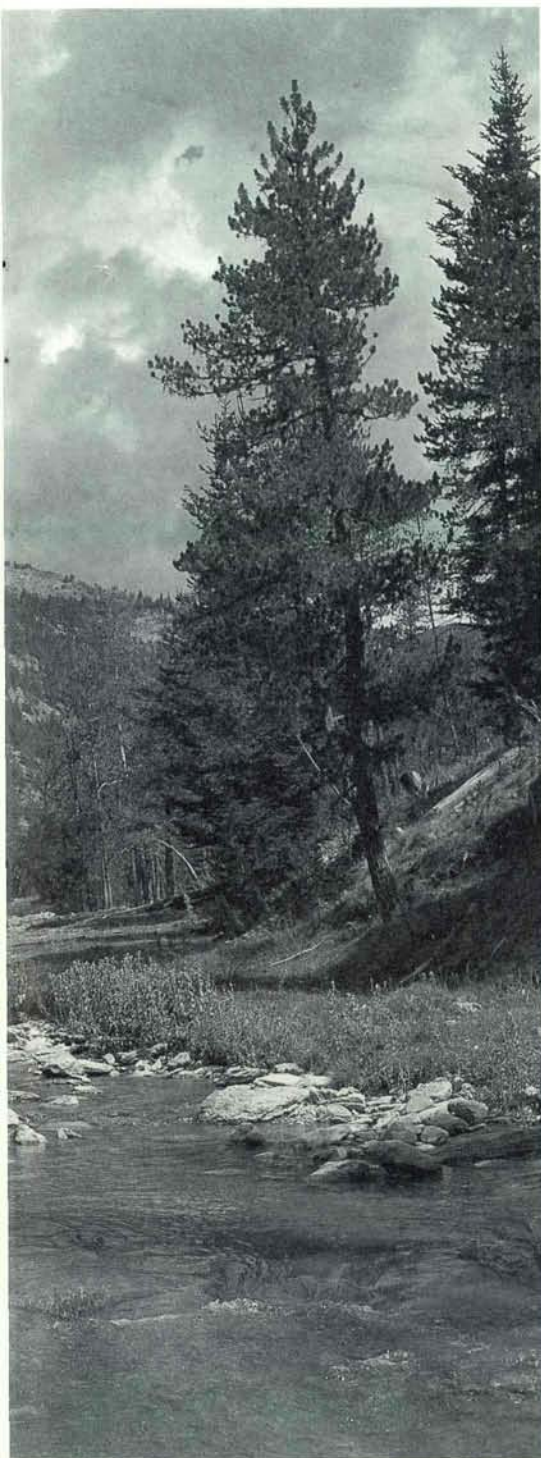
Aquesta vall tan singular, que hidrogràficament és ben pallaresa, resulta que, administrativament, només ho és el seu costat dret. L'esquerre, tot i completar la conca que tributa a la Pallaresa, pertany en una gran part a l'Alt Urgell. Així, els límits naturals de la vall no signifiquen gran cosa, en quedar dividida entre dues comarques. A més, tota la seva superfície, boscos i pastures, els únics pobles de Montenartró i Romadriu i les nombroses bordes que s'hi ubiquen, pertanyen a municipis regits des de l'exterior: Valls de la Valira i Montferrer-Castellbó, de

l'Alt Urgell; Ferrera, Llavorsí, Rialb i Soriguera, del Pallars Sobirà. Per tant, tot és administrat des de fora. És una terra despersionalitzada, totalment repartida entre les valls veïnes. I això no deixa de ser ben curiós, si es compara amb altres valls del Pirineu, en la majoria de les quals l'orografia imposà els límits administratius.

DIFICULTATS D'ENTRAR-HI

Si hom es fixa en la configuració de la part inferior de la vall de Santa Magdalena, estreta, fortament encaixada i de gran pendent, que n'obstaculitza tota via d'accés, se'n comprèn

Riu de Santa Magdalena.
(Foto: Joan Tous.)

l'aïllament. Com moltes altres del Pirineu, aquesta és una vall secundària, tributària de la Noguera Pallaresa; però la gran diferència amb les que l'envolten (les quals han assolit importància per la facilitat de penetració des de l'exterior seguint el camí més o menys planer i fàcil que les remunta de baix a dalt) és la dificultat d'accedir-hi des de la seva entrada natural.

Les carreteres d'accés a Cardós,

Panoràmica des del refugi de Conflent: Bony del Collar, coll i cim del ras de la Font Negra i collada i pic de Mánega. Sota l'ampla collada s'inicia el barranc de Mánega.
(Foto: J. Bordons)

Per sota del pic de Sabollera, el pedregam del Salòria assenyala el solc del barranc de Finestres.
(Foto: J. Bordons)

Vallferrera, Castellbó, etc. penetren per l'obertura natural de cada vall i s'hi endinsen sense separar-se gaire del curs fluvial, el qual no presenta obstacles i permet de ser remuntat fins a molt amunt sense efectuar grans marrades ni haver de vèncer cap collada ni alçària destacada. En cap d'elles, l'ocupació humana, la formació de pobles i la permanència d'aquests en el temps no va trobar insuperables dificultats orogràfiques. En canvi, el riu de Santa Magdalena presenta una important ruptura de pendent en els darrers quilòmetres, i la pista que entra a la vall ha d'iniciar-se bastant més avall de la desembocadura, i s'enfila de bell antuvi per difícils giragonses, guanyant alçària pel vessant de la Pallaresa abans d'endinsar-se per la vall i arribar al poble de Montenaró, havent superat un desnivell de 539 metres, equivalent al pas d'una collada. Passat el poble, continua pujant i s'allunya cada vegada més del riu per arribar a la Basseta, 400 metres més amunt, i sortir llavors de la vall en direcció a La Seu d'Urgell.

Un altre gran obstacle de la vall es troba a la meitat del curs del riu, el qual, durant uns dos quilòmetres, experimenta un estrangulament total del llit, en afegir-se els arbres i la vegetació a l'estretor dels vessants. Aquesta circumstància ha produït, de sempre, una incomunicació absoluta entre dues parts de la vall ben diferents: la superior, amb aspecte d'alta muntanya, prades, boscos, rasos i bordes, i la inferior, també boscosa, però més abrupta, rocallosa i amb els únics habitatges permanents que han pogut subsistir.

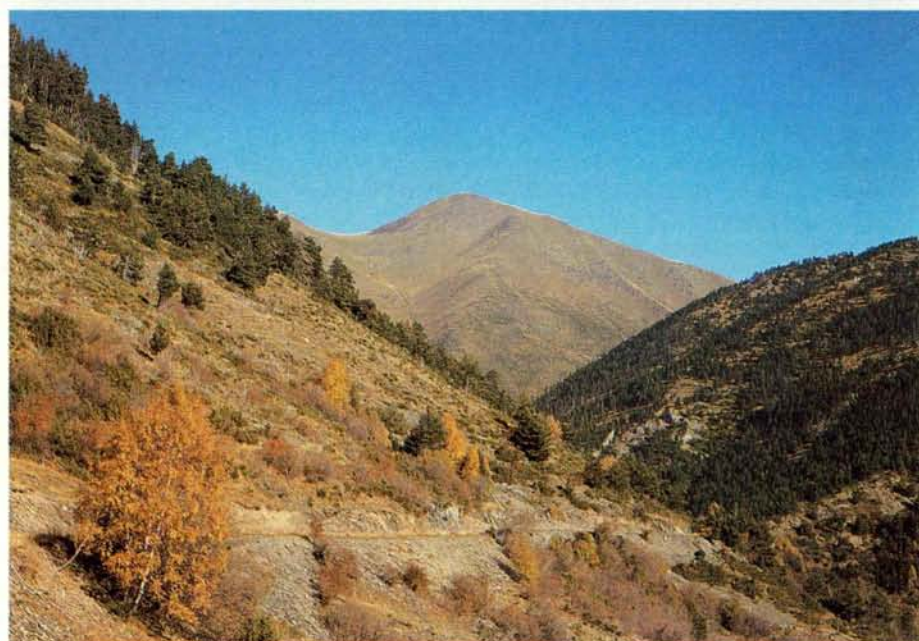
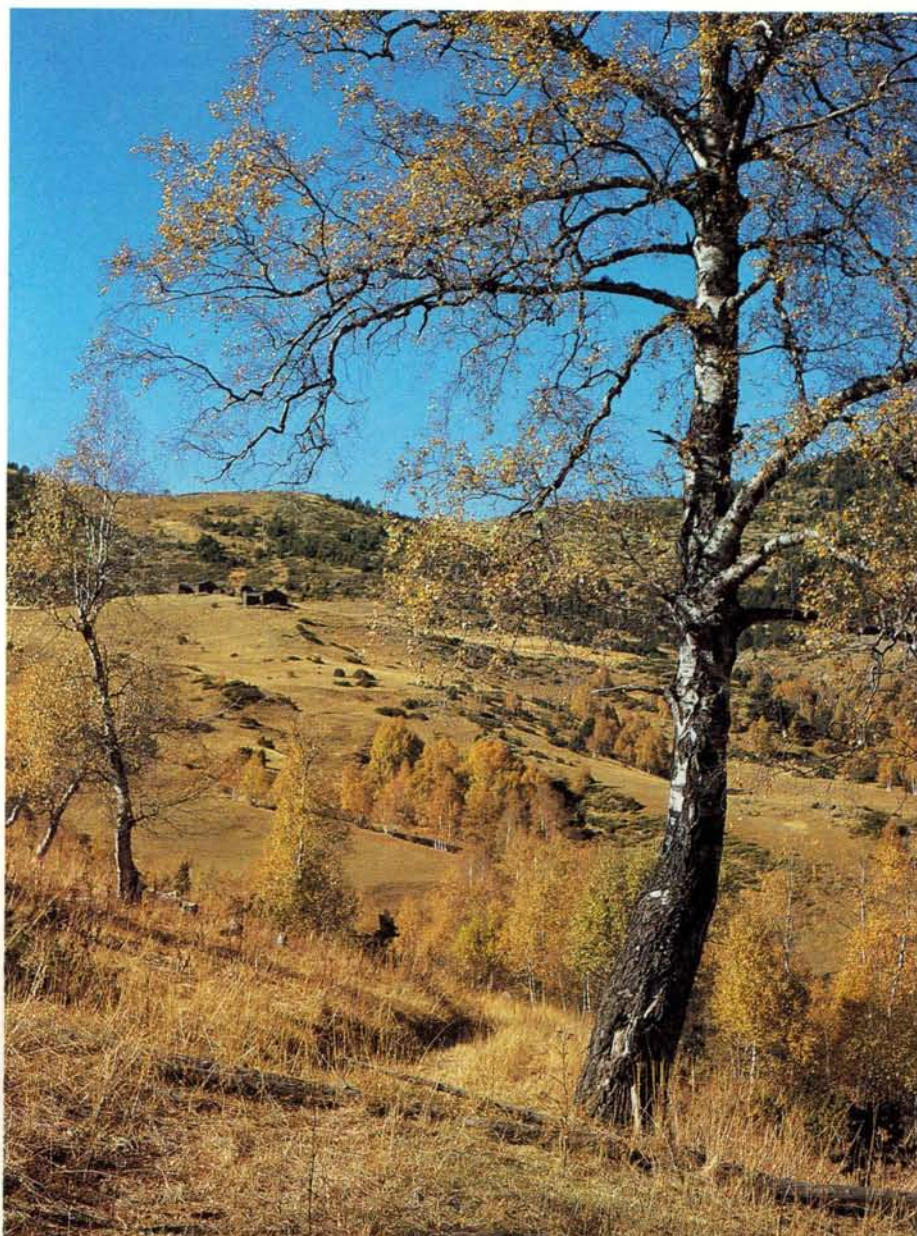
ESBÓS FISIogràFIC DE LA VALL

Cal recordar que ens trobem a la comarca del Pallars Sobirà, a l'anomenada zona de les Nogueres, a la franja on els terrenys paleozoics de la zona axial entren en contacte amb els del Pre-pirineu. Els moviments pirinencs en forma d'onades, que actuen sobre el substrat hercinià i es manifesten en tots els cims de la comarca, s'aprecien especialment en la gradació descendent de la línia de crestes que, des d'Andorra i per la Torre de Cabús, continua pels cims de Salòria, Sabollera, Covil i Mánega, tot perdent alçària. Les dues branques o contraforts que envolten la vall, mantenint un paral·lelisme gairebé perfecte, expliquen força bé l'orientació d'aquests moviments, de NE a SO.

La vall de Santa Magdalena és llarga i estreta, d'origen tectònic; en ella, l'erosió fluvial ha anat enfondint el llit del riu que, en una gran part del curs, presenta un perfil transversal, en forma de V molt tancada, que s'obre només als voltants de l'ermita i prop de la capçalera. A l'alta vall, l'acció del glaç pot haver contribuït a l'afaiçonament dels vessants. A l'actualitat, encara es manté alguna petita congesta a la part alta del barranc de la Font Negra, i un estanyol penjat, a 2.200 metres, a l'origen del barranc de Sabollera, sota el Portarró.

Els terrenys que travessa el riu són força homogenis, i estan formats majoritàriament per roques metamòrfiques integrades per bancs calcaris i pissarres de diferents qualitats (del càmbric, silúric i devònic), que s'estenen entre Andorra i la Pallaresa. Encara que els vessants presenten molta inclinació, el predomini de les pissarres no ha facilitat la formació d'espadats ni de cims espectaculars. La forma cònica o arrodonida que aquests presenten ha trobat la més adequada denominació en la paraula «bony».

Els dos vessants de la vall presenten una notable dissimetria. En general, tota la riba dreta del riu s'alça més

A dalt: Bordes de Bedet.
(Foto: Joan Tous.)

Al fons de la Vall: el Salòria.
(Foto: Joan Tous.)

Castell de Serret.
(Foto: Joan Tous.)

Sant Joan de l'Erm.
(Foto: Joan Tous.)

Sant Joan de l'Erm, vell.
(Foto: Joan Tous.)

verticalment que l'esquerra, malgrat que els afluents que hi desemboquen per aquell costat drenen petites valls de prou entitat, gràcies al distanciament de la línia de crestes respecte al tàlveg del riu i al desenvolupament d'algunes estribacions secundàries que han compartimentat el vessant. L'acció erosiva de les aigües torrencials en els vessants assolellats i mancats de vegetació d'aquestes valls secundàries, més acusada en anteriors èpoques, de precipitacions molt més abundants que no pas ara, ha anat excavant-les al mateix temps que les aïllava. Contràriament, els barrancs de l'esquerra davallen per un vessant menys accidentat, tot aprofitant els solcs del terreny. I solament a la part alta de la vall, quan la línia de crestes s'allunya del riu, s'hi formen clotades més obertes.

Si a la dissimetria anotada s'afegeix la direcció que pren la vall en rebre l'afluent de Gireni, quan efectua un viratge que l'orienta definitivament en el sentit paral·lel a l'eix pirenaic, es comprèn que les diferències del relleu entre els dos vessants, i també llur aspecte, s'accentuin encara més per raó de l'exposició solar, fent que el vessant dret es presenti sovint eixut, rocallós i descarnat, i el de l'esquerra, orientat al nord, aparegui cobert de bosc i vegetació, amortint-s'hi la força erosiva dels torrents. Poques valls pallareses segueixen tan clarament aquesta direcció longitudinal respecte a la gran serralada.

LES MUNTANYES

Des de la màxima alçària del pic o bony de Salòria (2.789 m), que enllaça, amb l'eix pirenaic pels pics de la Bassera, Santfons i Medacorba, arrenquen dos contraforts que tanquen la vall, i mantenen entre ells un gran paral·lelisme i una direcció constant de NE a SO.

El contrafort que tanca el costat dret presenta les alçàries més destacades de la vall, que s'estenen del Salòria als pics de Sabollera (2.583), Covil (2.572) i Mànega (2.515), limitant al nord amb la Vallferrera. Són cims ben destacats i aïsosos, que constitueixen magnífics miradors. A partir del de Mànega, s'inicien els límits amb la Coma de Burg, que continuen per la collada de Mànega (2.290), el cim del Ras de la Font Negra (2.386) i els caps del bosc de Burg (2.199) i de Ferrera o pic de Juberri (2.089), entre els quals s'obre el coll de So (1.865), important pas de muntanya, que ofereix una extraordinària panoràmica. La carena continua per la collada de Juberri (1.900) i per una sèrie d'alçàries poc definides,

alternant-se amb collets, d'entre 1.984 i 1.900 metres, que culminen en el destacat pic d'Urdossa (2.222). Seguidament, i ja al terme de Llavorsí, el contrafort va descendint pel coll i serrats de Valadredo, que completen la divisòria dreta de la vall.

Algunes estribacions secundàries d'aquest contrafort han compartimentat el vessant dret de Santa Magdalena en petites valls, drenades pels barrancs de Bedet, Tressó i Cabrils, en les quals s'enquibeixen nuclis de bordes i ofereixen la descoberta d'interessants indrets. La de *Bedet* queda tancada a ponent per una estribació del cap de bosc de Burg, que arriba al Roc Delmador (2.101) i, a llevant, per la que arrenca del cim de la Font Negra, passa pel bony del Collar (2.307) i va descendint fins a l'ermita de Santa Magdalena. La vall de la *Bescarga*, drenada pel barranc de Tressó, queda tancada entre els caps del bosc de Burg i de Ferrera i l'estribació de Castanàs, a ponent, i limita amb la vall de Badet, a llevant. El barranc de *Cabrils*, envoltat de grans pendents (les costes de Cabrils), està tancat entre un estrep força vertical de l'Urdossa i els serrats de Castanàs, que separen aquesta vall de la de Tressó.

El contrafort que tanca la vall per l'esquerra, i separa la conca pallaresa de la del Segre, va del bony de Salòria al de Trescul (2.405); entre ells s'obre la gran collada de Conflent (2.150), pas obligat entre les valls de Tirvia a Andorra. La carena continua pel pic de Serbellà (2.396), coll de la Qüell i cap de Serraplana (2.245). D'aquest punt, la cresta rocallosa efectua un llarg descens fins el coll d'Ares (1.865) força utilitzat, i arriba a Sant Bartomeu (2.062). Pel cap de la Devesa (2.132), Illeres (2.041) i pic de Mongetes (2.091), contorneja el Ras de Conques, on s'obre el coll del Ras (1.907), al camí tradicional entre els pobles de la Coma de Burg i La Seu. Fins ací, la carena limita amb les valls d'Aós, Civís i Ars. Entre Mongetes i la Basseta es formen un seguit d'ondulacions, de cims poc pronunciats i coberts de bosc —Roc Roi (2.019), Turó Gros (1.930), Turó de la Vacada (1.941), Tossal de la Bandera (1.961)— i colls herbats que limiten amb la vall de Castellbó. Finalment, el contrafort passa per La Culla (1.953), cap de les comes de Rubió (2.278), i assoleix la màxima alçària en el Tossal de l'Orri (2.439), vèrtex de triangulació, per baixar pel llarg esquenall herbat i caure damunt de Roní, formant l'accidentat serrat de les Pedres d'Auló (1.776).

El port de la Basseta (1.700) constitueix el punt més baix de la carena, i és la principal cruïlla de camins de la vall. A partir de Trescul,

es manté una notable regularitat en les alçàries; entre el coll d'Ares i el replà de La Culla, en uns quinze quilòmetres, el desnivell màxim no supera els 400 m, el qual, excloent el port de la Basseta, quedaria reduït a menys de 300 metres.

Aquest contrafort, amb una línia de crestes poc separada del tàlveg del riu, no origina estribacions secundàries notables i, a diferència del vessant dret, no s'hi han arribat a formar valls.

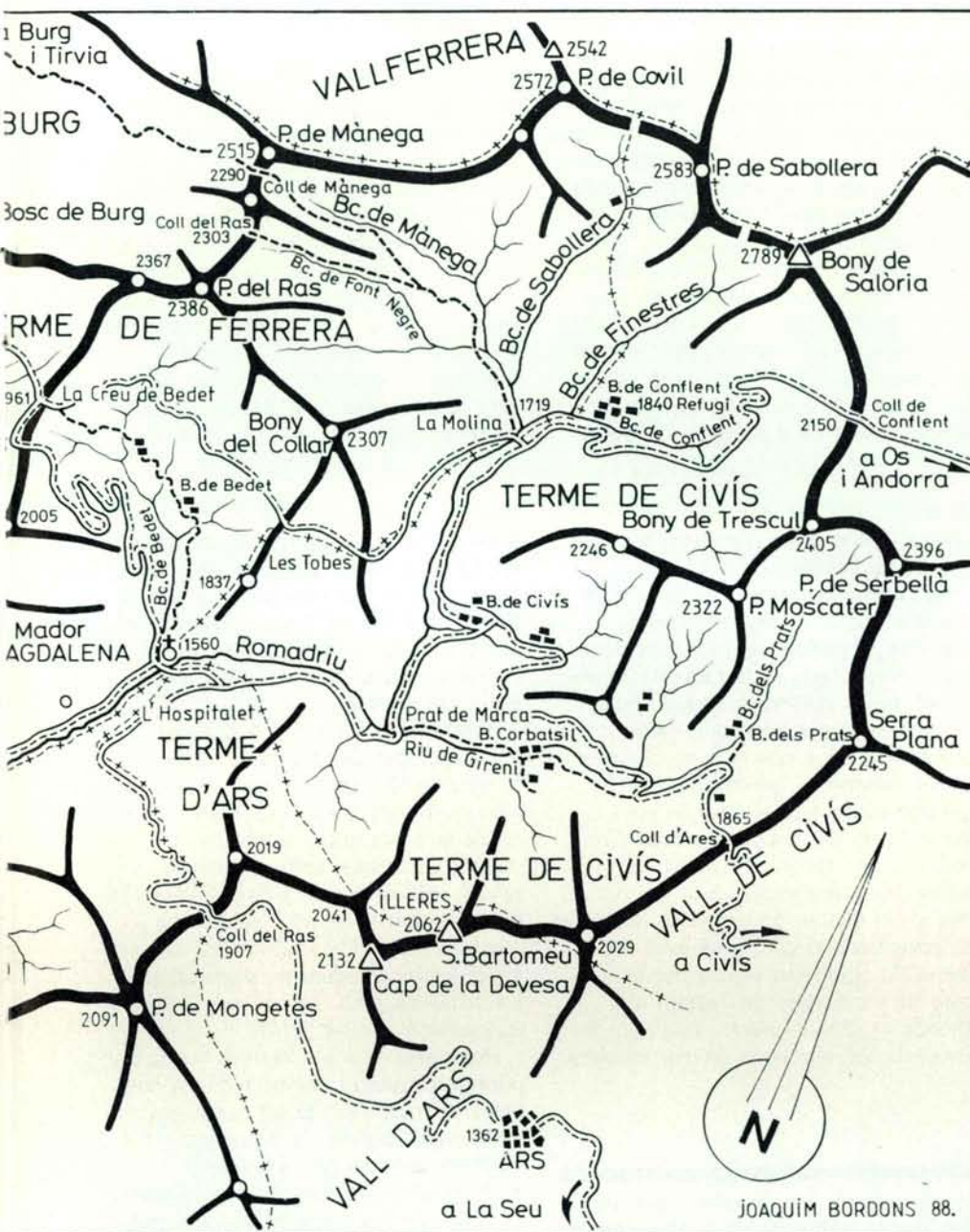
EL RIU I ELS SEUS AFLUENTS

El de Santa Magdalena, o Romadriu, és un riu de muntanya característic. Un desnivell de 2.010 metres entre el punt culminant de la vall i la desembocadura del riu, que només és a uns 25 km de distància ja pressuposa un pendent ràpid, de vegades torrentós, que s'evidencia per un perfil longitudinal del 5,6 %, el qual, segons que es pot veure en el gràfic, és lluny d'haver assolit el perfil d'equilibri.

La conca abraça un perímetre de més de 56 km i una extensió superficial de 112 km². La distància en línia recta entre els dos punts més allunyats (llargària màxima) és de 20 km. La màxima separació dels vessants és de 7,5 km, i la mínima, de 4,8 km.

El naixement del riu es troba pròxim a les grans alçàries de la vall, que formen una àmplia conca de recepció de diversos barrancs o torrents. La capçalera és formada pels barrancs de Mànega, Font Negra i Sabollera, els quals es van ajuntant en una branca única que va a confluir amb la formada pels de Finestres i Conflent: cada un d'ells s'origina sota la respectiva collada. La del naixement del barranc de Finestres, a uns 2.400 metres sobre el nivell del mar, és probablement l'aigua superficial més alta de la vall; però, a l'origen del barranc de Mànega, a uns 2.200 metres, hi ha la màxima distància de la desembocadura. La unió de les dues branques esmentades, una occidental i l'altra oriental, s'efectua a l'indret de la Molina, a 1.719 metres d'altitud, on es forma un curs de regular cabal que pren la direcció de nord a sud.

Més avall, perd velocitat i s'aplana en travessar un espai obert, mentre se li uneix un riuet que baixa de les bordes de Civís. Poc després, a 1.580 metres, en una recolzada, rep pel mateix costat esquerre el riu de Gireni, un dels afluents més importants, nascut als peus del bony de Trescul i del pic de Serbellà, que drena una extensa coma travessada pel camí del coll d'Ares. A partir d'aquesta confluència, que té lloc al Prat de Marca, el riu consolida el seu cabal i pren la direcció d'est a oest que ja no deixarà. Des d'aquest moment,

aflluents: és el riu, o barranc, de Tressó, el qual, a la capçalera, forma una vall prou ampla, i s'estreny i s'encaixona en apropiant-se a la Roca de l'Estret, en la qual s'hi forma fins i tot alguna balma; més avall, es precipita per uns saltants per trobar el nivell de la vall principal, després d'un curs de 5 km.

Prop de Romadriu (1.346 m), hi desguassa per l'esquerra el barranc de la Basseta, que baixa pel bosc. Passat el poble, el riu es torna a estrenyer; el vessant dret es fa molt abrupte i rocallós i, entre les roques, formant cascada, es despenja el barranc de Cabrils, el qual abans de precipitar-s'hi ha format un toll. Aquest és un dels indrets més espectaculars de la vall, així com ho és en bona part el curs d'aquest barranc que, tot i formar-se en les suavitats de la clotada de Juberri, és el més salvatge de la vall, en agafar ràpida empenta per un terreny de gran pendent. Més avall, mentre per la dreta

s'aixequen els abruptes vessants del pic d'Urdossa, per l'esquerra s'hi precipiten un seguit d'importants barrancs que solquen les raconades ben cobertes de bosc del vessant nord del Tossal de l'Orri, com són les de la Plega, dels Prats, de Margarit i, junt a Montanartró, d'Escaners i la Ramiosa.

Més avall del de Margarit, es produeix un notable canvi de pendent; és una veritable ruptura del perfil del riu que, gairebé, torna als valors de la capçalera. Dos revolts tancats, esquerra-dreta, i la desembocadura, en pocs metres, dels barrancs d'Escaners i la Ramiosa, confereixen una imponent salvatge en aquesta part del riu que queda profundament encaixat, i fa pensar en la construcció d'una petita presa (que s'anomenaria de Malpàs) per a fer funcionar una minicentral. Passat un caòtic recorregut entre grans blocs de pedra caiguts i arrossegats, que provoquen saltants de 8 i 10 metres, el

riu s'obre i s'aplana i, assolint ràpidament el nivell de base, passa per sota del nou pont de la carretera; amb una amplada de 10 metres, sense cap violència, desguassa a la Pallaresa, a 779 metres sobre el nivell del mar. El paratge, conegut per la Moleta de Roní, es troba prop del km 120 de la carretera C-147. Les obres darrerament efectuades per eixamplar-la i construir-hi el nou pont han comportat la desaparició de les restes de l'edifici que hi havia, i de qualsevol altre rastre de la Moleta.

Altres esvorancs i barrancs no citats esdevenen torrencials ocasionals i contribueixen amb llurs aportacions al cabal del riu, que presenta uns màxims de primavera i uns mínims d'estiu i principis de tardor.

EL CLIMA

Les baixes temperatures i l'espessa massa forestal de la vall afavoreixen les precipitacions nivoses. Durant els mesos d'hivern, totes les collades resten cobertes per la neu i el glaç, i la vall queda incomunicada. Només per la part de la Pallaresa es pot arribar fins a Montanartró, i des de Castellbó a la Basseta gràcies al manteniment de la pista durant la temporada d'esquí. A la Basseta, la neu hi dura més de cent dies; i per damunt dels 2.000 metres, hi dura gairebé el doble. Això va ajudar a decidir l'obertura de l'estació d'esquí de Sant Joan de l'Erm i, uns anys després, la del Portanet.

Pel febrer, les temperatures mitjanes enregistrades a la Basseta han oscil·lat entre $-1,1$ i $-10,3^{\circ}\text{C}$, i les precipitacions hi han estat de 82 mm, amb 0,3 dies de pluja i 9 de neu. Les precipitacions de la vall oscil·len entre els 700 i 1.000 mm/anyals, amb mínims d'hivern i màxims d'estiu. Al llarg de l'any, els valors termomètrics poden oscil·lar entre 45 i 50 graus. A l'estiu, la temperatura hi supera fàcilment els 30° al sol; i les extremes diàries, en especial en els cims, poden variar més de 25° durant la jornada. La mitjana anual hi és d'uns 5° . El grau d'humitat hi és baix i les boires hi són rares durant l'hivern.

Hi predominen els vents del nord i de ponent que, a les collades, assoleixen una notable intensitat. Al coll de So, hi és proverbial la seva força. A Romadriu i als voltants del vell santuari de Sant Joan de l'Erm, els vents que baixen per la vall fan sentir la seva grapa glaçada i hi augmenten el rigor de l'hivern, un fet que fou esgrimit per canviar l'emplaçament, en projectar-ne la reconstrucció. El vent de ponent, oceànic, travessa la vall per la Basseta i el Ras de Conques, on descarrega la

pluja, i contribueix així al manteniment de la vegetació, com també a l'abundància de neu.

LA VEGETACIÓ

A la vall, hi trobem ben representats els estatges alpi i subalpi. Aquest darrer, caracteritzat pels grans boscos de coníferes.

Es formen prats alpins per tota la capçalera de la vall; són especialment esponerosos en els vessants septentrionals del bony del Collar i Font Negra, i per les bordes de Bedet, Civís i tota la coma de Gireni. Són extensos a la clotada de Juberrí, sovint crivellats pels talps.

Als colls de la divisòria sud de la vall s'hi formen prats festonejats de bosc, amb coixins de ginebre.

Els boscos de la vall són extraordinaris. Al vessant dret, cal destacar-hi el de Castanàs, per Cabrils, i els de Raio, Gireni i Valluguera, per Tressó, la massa forestal de les Estarnades, entre Bedet i Tressó; la que s'estén pel vessant oriental del bony del Collar, un xic aclarida, i alguna altra. Hi predomina en tots el pi roig i el pi negre. Però, els boscos més importants de la vall són els de Sant Joan de l'Erm, Santa Magdalena i Gireni, que s'estenen sense interrupció per tota la banda esquerra del riu, en la qual predomina l'obaga, i arribem a enllaçar amb els del vessant nord del Tossal de l'Orri, on es formen els de la Pega i Serrat Gros. Tots junts assoleixen una extensió de més de vint quilòmetres, i cobreixen el vessant de dalt a baix.

Aquesta extraordinària massa forestal és formada per pi negre, pi roig i una gran quantitat d'avets. Algunes espècies arriben a tenir una gran alçària. De vegades, alguna colònia de bedolls ofereix la nota de color clar entre el bosc de coníferes, i forma bosquets en els vessants de Bedet, a les bordes de Civís, entre Montanartró i Romadriu, etc. També ha proliferat el bedollar prop de les ruïnes de Sant Joan de l'Erm, invadint-hi el clos, mentre al seu davant se'n manté un bonic bosquet.

Malgrat l'explotació que constantment s'hi observa, en què es fan tals importants, la repoblació espontània del bosc és evident, i sembla compensar-hi les pèrdues. Arreu apareixen nous individus d'avets, pins i bedolls, que es troben en diferents fases de desenvolupament i permeten preveure la supervivència del bosc. El control, tant pel que fa als de l'Estat com als d'utilitat pública que pertanyen a les comunitats locals, ha estat exercit, d'una manera o altra, per ICONA, les funcions de la qual han estat transferides a la Generalitat de Catalunya.

El sotabosc és abundant, i s'hi troben mates de bronsa, o bruguerola, formacions arbustives de bedolls, fonoll, grèvol i abundant gespa. A les sotalades més humides, ben encatifades de molsa, es veuen arbres coberts de líquens i plantes enfiladisses, extenses zones de falgueres i abundants maduixeres i gerds. També és coneguda la riquesa boletaire d'alguns indrets del vessant esquerre, no lluny de la Basseta. En els llocs descoberts, hi sovintegen les *escobes* (espècie de ginesta) prop del pi negre, una planta que, a les grans alçàries, és acompanyada de matolls de gavets o nerets (rododèndrons). El ginebre es troba, a molts indrets elevats, associat als pins; i el ginebró, arraulit i formant coixins, arriba a 2.200 metres, resistint la màxima ventilació.

No hi manquen exemplars de roure montà i, fins i tot, alguna formació d'alzines arbustives en els límits del bosc de coníferes, a la part inferior de la vall. Hi ha avellaners silvestres per Montanartró i per Romadriu, Bedet i Tressó. I a les zones més assolellades de Montanartró i Romadriu, que en general assenyalen el límit de les espècies de poca alçària, també s'hi veu espígol i farigola montana. Els arbres de ribera escassegen en tota la vall, en la qual la presència de coníferes és aclaparadora; però més avall de Romadriu apareixen alguns freixes i, prop de les bordes de Tressó, hi abunda el sàlic o salanca (espècie de vimetara). La noguera hi és molt escassa.

Les cases de Montanartró formen dos nuclis sobre el vessant esquerre del riu. La vegetació de la part inferior de la vall, escassa i de tipus montà, contrasta amb la de la resta. (Foto: J. Bordons)

LA PRESENCIA HUMANA

La vall de Santa Magdalena té poquíssims habitants. La seva estretor, que dificulta la formació de superfícies conreables i que ha posat sempre entrebancs a la penetració humana, ha estat la principal causa de la precària ocupació, reduïda a dos únics poblets.

L'*acta de consagració* de la catedral de La Seu d'Urgell, del 839, dona una primera notícia dels pobles actuals: cita Montanartró (*Montano Ortonae*) i Romadriu (*Riomatrica*). Segons consta en l'*Spill Manifest* del Vescomtat de Castellbò, de l'any 1519, el poble de Romadriu, els desapareguts de Castellarnau, Sarret i Colomers i el santuari de Sant Joan de l'Erm, a més d'altres llocs, formaven part del Quarter de Tírvia, un dels cinc dels Vescomtat, en el qual es van mantenir fins al 1659. Per això, la vila de Tírvia conserva drets sobre la fusta en el terme de la Ribalera, a la dreta del riu, a l'actual terme de Ferrera.

Montanartró. Situat a 1.299 metres, és un agregat de Llavorsí, i només hi queden 13 habitants. Les cases, molt velles i de pobre aspecte, formen dos nuclis enlairats sobre la banda esquerra del riu. L'església, amb espadanya refeta, està dedicada a Sant Esteve. Té aigua corrent i telèfon, i sempre ha mantingut un improvisat hostal. La importància ramadera ha disminuït molt. Es comunica amb Llavorsí per una pista que enllaça amb la C-147.

Romadriu. A 1.346 metres, és en un paratge esquerp i solitari sobre la riba dreta del riu. Aïllat de tot servei, no arriba a la dotzena de persones. Primitiva església de Sant Martí, abandonada, i moltes cases enrunades. Hi va existir una farga. Comunica amb Montanartró per una sendera propera al riu, i amb la Basseta per camí forestal. Es un cas ben especial: si bé agregat de Llavorsí, el poble és un enclavament

dins el terme de Ferrera, i els terrenys de conreu que té al davant pertanyen a Castellbó, i hi ha de pagar-ne un dret d'utilització.

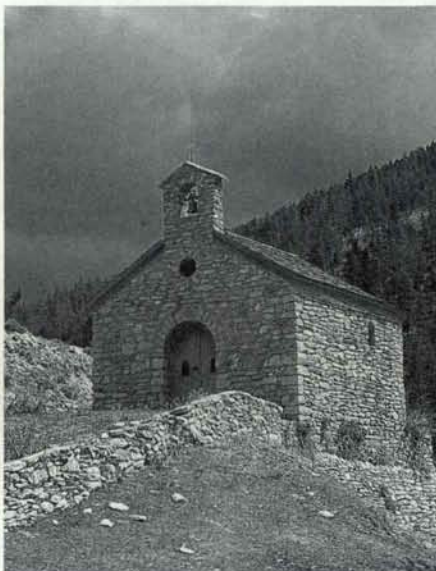
Fins els anys 30, els dos poblets havien mantingut una població estable, i arribaren a 109 i 64 habitants respectivament (cens de 1920); però la destrucció de Sant Joan de l'Erm i els immediats efectes de la Guerra Civil van provocar un èxode en massa. Acabada la guerra, molts hi van tornar; però les condicions extremes que hi calia afrontar, la insuficiència de comunicacions, l'aïllament i la manca dels serveis més elementals, van originar una nova i imparable desbandada; i l'any 1970, sols hi quedaven 40 i 15 persones respectivament. La densitat actual de la vall és de 0,22 habitants per quilòmetre quadrat.

Sols una petita part del que es fa a la vall beneficia els seus habitants o és de llur propietat. Gairebé tot surt a fora, sense revertir-hi. Els terrenys de la vall depenen d'ajuntaments de l'altra banda de les muntanyes, que els utilitzen durant l'estiu com a pastures i per a obtenir farratges. Per aproximar-se a llurs terres, els ha estat necessari mantenir-hi unes rústiques construccions, les bordes, d'ocupació temporera, que es troben distribuïdes pels solells elevats de l'alta vall i dels afluents, sempre per damunt de 1.600 metres. Si bé les bordes s'aproximen al centenar, el despoblament experimentat per la majoria de pobles n'ha fet tancar i abandonar unes quantes.

Les bordes de Conflent, amb 20 edificis i una capelleta abandonada, tenen aspecte de poble; i malgrat l'alçària de 1.840 metres, obtenen un notable aprofitament agrícola gràcies a l'abundància d'aigua proporcionada pel barranc. Pertanyen a Os (Aós) de Civís i tot l'any hi queda algú. Les de **Tressó**,

amb un nombre semblant d'edificis, estan mig abandonades. Es troben a 1.665 metres i pertanyent a Ferrera, amb el qual es comuniquen pel coll de So. L'aigua hi escasseja, a l'estiu. Altres grups de bordes del terme de Ferrera, que ocupa gairebé tot el vessant dret de la vall, són les de **Cabrils**, a 1.700 metres, en terreny de gran pendent, i las de **Bedet**, a 1.650, que aprofiten per al conreu alguns replans elevats. Les de Civís (de **Jussà** i de **Sobirà**), entre 1.600 i 1.700 metres, les de

L'ermita de Santa Magdalena, reconstruïda el 1960, es troba prop del centre de la vall, al camí de Tírvia a La Seu d'Urgell.
(Foto: J. Tous.)

Romadriu, situat sobre la riba dreta, en un dels paratges més esquerps i solitaris de la vall.
(Foto: J. Bordons)

Corbatsil, a 1.660, els **Quassos**, a 1.770, els **Prats**, a 1.760, i alguna altra, queden a l'antic terme de Civís.

Però les construccions més distintives de la vall, les quals han assolit un gran renom, són les que es troben en els principals indrets de pas i han exercit, durant segles, una important funció hospitalària, facilitant refugi i descans als viatgers, a la vegada que fomentaven la devoció i el pelegrinatge. Ara, reconstruïdes, tot i conservar llur llegenda, ja no tenen la importància i utilitat d'antany.

Ermita de Santa Magdalena. Ha donat el nom a la vall. Està situada a 1.560 metres, damunt la pista de Tírvia a La Seu, al terme de Ferrera, en un dels paratges més bells del riu. Hi coincideixen altres camins a Conflent, Civís i Sant Joan de l'Erm. Al segle XII hi havia un monestir hospitalari, que fou abandonat el segle XIV. A l'ermita, s'hi van celebrar aplecs fins que s'enrunà, dos segles més tard. Fou reconstruïda i, el 1724, se li va afegir un porxo que servia d'aixopluc als viatgers. Novament destruïda durant la guerra civil, després de 25 anys es va tornar a reconstruir, i s'inaugurà el 1960. De l'existència del monestir n'ha quedat el topònim de «l'Hospitalet».

Santuari de Sant Joan de l'Erm (ruïnes)¹. Lloc d'història i llegenda, va adquirir un gran renom i fou el punt més concorregut de la vall fins que, el 1935, va ser incendiat i es va abandonar. L'origen es remunta a una capelleta que hi havia, el segle X. Durant molts segles, fou lloc de parada i descans en el camí ral que unia l'Alt Pallars i La Seu d'Urgell: conegut hostal i objecte d'importants pelegrinatges i devoció des de tots els pobles de la rodalia. Es va reconstruir més d'una vegada. Les ruïnes són ara un testimoni de la seva grandària. El 1958 es va construir una nova ermita, a uns 5 km de les ruïnes, en el vessant sud del port de la Basseta, fora de la vall.

Xalet-refugi de la Basseta.

Inaugurat el 1970 per a utilització de l'Estació d'esquí nòrdic de Sant Joan de l'Erm que el Centre Excursionista de Catalunya havia posat en marxa poc abans, i convertit el 1976 en confortable xalet. Resta obert tot l'any i ofereix un bon acolliment, substituint així el santuari incendiat. Es troba en el replà del port, i és el lloc més freqüentat de la vall. L'indret, a 300 metres de la nova ermita, està arranjat amb taules i bancs, prop d'una font, i constitueix un veritable parc natural, d'infinites possibilitats turístiques i com a centre

(1) Vegeu el treball sobre Sant Joan de l'Erm publicat a MUNTANYA, n.º 742, de desembre de 1985.

de repós. De la Basseta surten pistes vers totes les direccions: a l'ermita de Santa Magdalena i Conflent, a La Culla i Tossal de l'Orri, a Canturri i C-146 del Cantó, etc. Aquestes pistes, amb ramificacions que s'endinsen pels boscos, formen una trama d'itineraris d'uns 40 km, ideal per a la pràctica de l'esquí de fons.

També les bordes de Conflent, situades junt al vell camí de Tírvia a Andorra, han facilitat aixopluc als vianants en moltes èpoques. Aprofitant les seves possibilitats, el 1957, la F.E.E.C. va habilitar-hi un dels edificis com a refugi de muntanya tancat (refugi Salòria), amb capacitat per a 14 persones, que disposa d'una petita part lliure.

I per acabar el capítol, cal també esmentar la nova *Estació d'esquí alpí del Portainé*, situada en un extrem de la vall, al nord del Tossal de l'Orri, en terme de Rialb, que aprofita l'abundància de neu de la zona. Malauradament, la construcció dels seus accessos, pistes i remuntadors va comportar el sacrifici d'alguns boscos de la vall.

Les ruïnes de Sant Joan de l'Erm encara causen impressió. El santuari era com un poblet, i el travessava la pista de la Pallaresa a La Seu, la més utilitzada actualment de la vall. (Foto: J. Bordons)

PISTES I CAMINS IMPORTANTS

Una vegada descrita i coneguda la vall, és el moment de parlar dels principals camins que la travessen i que tanta importància han tingut durant segles.

De bell antuvi, cal dir que, dins els límits de la vall de Santa Magdalena, no hi ha cap carretera. Sols s'hi troben pistes sense revestir. Això vol dir que el trànsit pel seu interior no és fàcil; i, en alguns trams i èpoques de l'any, pot resultar problemàtic. A causa de l'estretor del terreny, tampoc no hi ha hagut mai un camí longitudinal que seguís el curs del riu, com en altres valls. Unes pistes forestals, construïdes d'uns anys ençà, que empalmen amb les tradicionals, podrien donar la falsa idea d'una mena de ruta longitudinal; i no es pot negar que, empalmant diferents trams, actualment es podria anar des de la Pallaresa al coll de Conflent en un turisme normal. Però

El xalet de la Basseta, base de l'Estació d'esquí nòrdic, ofereix el millor hostatatge de la vall. Es troba en un magnífic prat, a la cruïlla més important de la vall. (Foto: J. Bordons)

això no vol dir que sigui fàcil ni recomanable; sovint, només un vehicle tot terreny podria aconseguir-ho. A més, degut a les marrades imposades pel terreny, la distància que caldria recórrer seria desmesurada (uns 45 km) i treuria tota utilitat pràctica.

Però la dificultat de salvar els accidents de la vall i arribar a la part mitjana (l'ermita) i alta (Conflent) per una ruta natural ha quedat compensada pels camins i pistes que hi accedeixen tot travessant collades laterals i de capçalera. Aquests són els camins que, des de temps immemorials, han assolit

una veritable tradició i són encara importants, justificant així la fundació d'hospitals o refugis en els indrets de pas, que semblen haver escollit la vall de manera preferent. Tot i l'alçària, els colls de So, Conflent, Ares, Ras de Conques i la Basseta han esdevingut els millors accessos i, durant segles, han adquirit una utilitat sense parió amb cap altra vall. Altres collades, com les de Mánega, del Ras de la Font Negra, Cabrils, Juberrí, etc. faciliten també el pas de decerces i camins de ferradura, força més emprats en èpoques anteriors. Així, la part alta, molt allunyada de la Pallaresa, sempre ha estat molt més en contacte amb els pobles de l'altra banda de les muntanyes: Ferrera i Burg, Civís i Aós, Ars, Castellbó, etc., dels quals depèn administrativament la vall, i amb La Seu i Andorra, que no amb els nuclis de la mateixa vall.

La funció més important que històricament ha tingut aquesta vall, doncs, és la d'oferir camins de pas entre el Pallars i l'Alt Urgell, entre els quals es troba. Els habitants d'ambdues comarques, quan tenien necessitat de comunicar-se i desplaçar-se de l'una a l'altra, trobaven més fàcil de fer-ho per aquests camins quan s'hi circulava en cavalleria o en carro; i encara els fan servir, de vegades, segons la situació dels pobles, per arribar-hi més aviat, utilitzant ara els vehicles tot terreny que no manquen a la majoria de cases. Des dels temps de les anomenades «rutes de la misèria» del segle passat (que per Tots Sants obligaven a famílies senceres del Pallars a buscar un jornal a fora durant l'hivern, travessant la vall per Sant Joan de l'Erm o per Santa Magdalena, per arribar fins a la Plana de Vic, sempre caminant), moltes altres causes els han obligat individualment a prendre el camí de La Seu per a resoldre qüestions de salut,

econòmiques, eclesiàstiques, etc. importants per als pallaresos, sempre deixats de la mà de Déu.

Resumirem les rutes o camins que travessen la vall des dels temps més reculats i que tant l'han caracteritzada. Es tracta d'itineraris llargs, difícils i amb desnivells, però que estalviaven distància i temps, i resultaven útils. En el decurs del temps, han variat ben poc. No cal dir que, a l'hivern, queden impracticables.

I. De la Pallaresa a La Seu, per Sant Joan de l'Erm. La pista surt de la CC-147, entre els quilòmetres 118 i 119. És el camí més transitat de la vall. A l'Edat Mitjana, ja unia les terres dels vescomtes de Castellbó, esteses per les dues comarques, i va facilitar l'engrandiment de Sant Joan de l'Erm. Passa per Montenartró, ruïnes de Sant Joan, port de la Basseta, Sant Andreu i Castellbó (37 km), i continua per carretera asfaltada fins a Montferrer i La Seu (total 51 km). Amb precaucions, hi poden circular els turismes normals; entre la Basseta i Castellbó és ben ampla i afermada, i es manté oberta tot l'any. Quan el camí es feia en cavalcadura o a peu, l'històric santuari era el lloc de parada gairebé obligat. Hi havia una variant, de Sant Joan de l'Erm a La Culla, que sortia a la carretera de Pallerols del Cantó.

II. De Tírvia a La Seu, per Santa Magdalena. El primitiu camí de ferradura fou el més utilitzat pels habitants de les tres valls que conflueixen a la vila per a desplaçar-se a la capital del bisbat. Es va anar millorant, fins a convertir-se en una carretera rural per l'interior de la Coma de Burg, i en pista forestal que travessa la Ribalera pel centre. La carretera va de Tírvia a Burg i Ferrera, i la pista continua per damunt del coll de So, La

Als abundants boscos de Sant Joan de l'Erm, les pistes formen una trama d'atractius itineraris, força planers, que a l'hivern faciliten la pràctica de l'esquí de fons.
(Foto: J. Bordons)

Creu de Bedet, Santa Magdalena, Ras de Conques, Ars, la Farga de Moles i La Seu (44 km). És un recorregut per indrets elevats i d'esplèndides panoràmiques, apte per a turismes, si bé algun pas és difícil.

III. De Tírvia a La Seu, pel coll d'Ares. Cal desviar-se de l'anterior a La Creu de Bedet, girar a l'esquerra i, per l'Alta Vall de Bedet i el Planell de les Tobes, baixar a La Molina. Riu avall, entrar a la vall de les bordes de Civís i Coll d'Ares, i baixar a Civís, la Farga de Moles i La Seu. Aquest itinerari és actualment un dels millors per anar de Tírvia a La Seu (51 km).

IV. De Tírvia a Andorra, pel coll de Conflent. Cal desviar-se de l'anterior a La Molina, girar a l'esquerra i pujar pel davant de les bordes de Conflent, coll de Conflent i Aós de Civís (27,5 km), i entrar a Andorra per la carretera de Sant Julià (total 37,5 km). Des de Conflent, la pista és molt dolenta i poc recomanable per a turismes.

V. De Tírvia a Andorra, pel coll de Mánega. Ha estat el camí de ferradura més directe per anar de la Coma de Burg i altres pobles del Pallars a Andorra. Passa per les bordes de Burg, coll de Mánega, La Molina, Coll de Conflent, Aós de Civís i Sant Julià (unes 8 hores de marxa). Força utilitzat en altres temps.

Com és natural, aquest darrer i altres

camins de ferradura, que antigament eren força utilitzats com a dreceres i per a determinats desplaçaments d'una vall a l'altra, han anat quedant mig oblidats. Ara només poden tenir un interès molt local i per a excursionistes.

BIBLIOGRAFIA

- BARTOMEUS, Antoni: «San Joan de l'Erm». *Butlletí C.E.C.* 1905.
- BORDAS, Josep M.^a: *Revista de Actualidades, Artes y Letras*. Barcelona, 22-12-1958.
- BORDONS i SERRA, Joaquim: «El Valle de Santa Magdalena». *MONTAÑA*, desembre, 1967.
- BORDONS i SERRA, Joaquim: «Estudi sobre Sant Joan de l'Erm». *MUNTANYA*, desembre, 1985.
- CARRERAS i CANDI, Francesc: *Geografia General de Catalunya. Volum IX*. Barcelona, 1908.
- CLUB EXCURSIONISTA PIRENAIC: *Alt Pallars. Esglésies, ermites i pistes de muntanya*. Barcelona, 1987.
- ENRÍQUEZ DE SALAMANCA, Cayetano: *Por el Pirineo Catalán (El Pallars, el Alto Urgell y Andorra)*. Barcelona, 1976.
- GRAN GEOGRAFIA COMARCAL DE CATALUNYA. *Volums 12 i 16*. Fundació Enciclopèdia Catalana. Barcelona, 1984.
- GURRI i SERRA, Francesc: «Las dos ermitas de Sant Joan de l'Erm». *MONTAÑA*, octubre, 1958.
- JOLIS i FELISART, Agustí: «Sant Joan de l'Erm. Inauguració del Xalet de la Basseta». *MUNTANYA*, abril, 1977.
- JOLIS, Agustí i SIMÓ, M.ª Antònia: *Pallars-Alt Urgell* (guia). C.E.C. Barcelona, 1980. (Amb la col·laboració, entre d'altres, de l'autor d'aquest treball).
- UDINA, Carles: «Informe sobre les possibilitats climatològiques de Sant Joan de l'Erm». *MUNTANYA*, desembre, 1977.
- ZAMORA, Francisco de: *Diario de los viajes hechos a Cataluña. Octava salida: Viaje al Valle de Arán y Andorra*. Curial. Barcelona, 1973.

CARTOGRAFIA

- INSTITUTO GEOGRAFICO Y CATASTRAL: Mapa escala 1: 50.000. Fulles 182 (Tírvia) i 215 (Seu de Urgell).
- BORDONS, Joaquim: Mapa de la Coma de Burg i la Vall de Santa Magdalena. Escala 1: 50.000. C.C.C. 1967.
- EDITORIAL ALPINA: Sant Joan de l'Erm. Guia cartogràfica, escala 1: 40.000. Granollers, 1982.
- CLUB EXCURSIONISTA PIRENAIC: *Alt Pallars, Salòria, Santa Magdalena, Sant Joan de l'Erm*. Mapa turístico-excurcionista, escala 1: 50.000. Barcelona, 1987.

Bolets (8) *Craterellus* *Cornucopioides*

Francesc Xavier Gregori

Diminutiu llatí del grec *kratér* = vas (per la forma); del llatí *cornu copia* = corn de l'abundància, i del grec *êidos* = forma.

Noms populars:

Trompeta, tassa de bruc, orella de ruc.

cs. Trompeta de los muertos.

fr. Trompette des morts.

it. Trompetta da morte.

al. Totentrompete.

CARACTERÍSTIQUES GENERALS

Diffícilment podrem parlar de barret i de peu, en descriure aquesta espècie; ni, fins i tot, de carn, ja que la seva característica forma es redueix a un embut de fines parets d'a penes 2 mm de gruix.

Receptacle.— De 5 a 12 cm d'altura, en forma de corn o d'embut profund, fins a gairebé la base del peu. La part superior i interior és negra fosca quan el bolet és humit, i es torna grisa fuliginosa quan és sec. Les vores són esteses, ondulades i irregulars.

Peu.— Constituit per un simple estrat cortical; és elàstic, fluix, irregular, gris cendra, gris blavós o gris molt fosc (gairebé negre).

Carn.— Molt prima, gris negrosa, elàstica. Olor agradable de fruita, sabor dolç.

Hàbitat.— És caracteritzat per tenir l'hàbitat preferentment sota els faigs; però també se'n poden trobar als boscos d'alzines i, més escadusserament, als de coníferes. Grans estols que ocupen extenses

superfícies criden l'atenció a qui té l'ocasió de trobar-los. Sol créixer entrat l'estiu i fins ben bé novembre.

Característiques organolèptiques.— S'ha de considerar com a molt bon bolet, malgrat el nom i l'aspecte poc atractiu que té i que és de carn

***Craterellus Cornucopioides* en un bosc mixt de Vallgorguina, la tardor de 1986.**
(Foto: F. Xavier Gregori.)

escassa. A França, on és molt apreciat, en diuen «viande des pauvres».

Observacions.— Aquesta espècie no és envaïda per les larves, i a penes si es podreix. Quan l'exemplar és vell, el més probable sigui que, en arrencar-lo, se'n esmicoli entre els dits. Tots els individus també són fràgils; això ens aconsella dur-los en un cistell a part, perquè no es trenquin en fregar-se amb altres espècies de bolets.

Gastronomia.— A la cuina, aquest bolet demana un tractament adient a la seva fragilitat. Cal deixar-lo una estona en remull, perquè s'hidrati; així el podrem manipular amb més tranquil·litat. Mentres en fem l'última tria, cal mirar detingudament l'interior de l'embut per assegurar-se de la no presència d'objectes: la millor cosa és tallar-los pel mig. Aquesta espècie, un cop cuinada, té un sabor vertaderament plaent. Una bona manera de fer-lo és amb patates; seguiu, doncs, aquesta senzilla recepta:

Trompetes amb patates.— Donar un bull al bolet en una cassola a part. Tostar les patates que hem posat a bullir ja fa una estona; quan els en falti poquet, afegir-hi els bolets. Tot junt, deixar-ho fins que estigui al punt. S'ha d'amanir amb un rajolí d'oli. Una altra recepta més senzilla és: rentar els bolets i posar-los a la paella amb un xic d'oli, amb el foc ben baix, fins que escupin tota l'aigua que duen. Assaonar-ho amb una picadeta d'all i julivert i un polsim de pebre blanc.

Bon profit!

Nota: Aquest treball ha estat realitzat mitjançant consultes fetes a documentació especialitzada i amb observacions personals de l'autor.

«LO CASTELL DE LA ROCA DEL VALLÈS»

El dia 28 de maig de 1988, a la Sala d'Actes de l'escola Sant Jordi, de la Roca del Vallès, es va fer la presentació del llibre «Lo castell de la Roca del Vallès», de Francesc Carreras i Candi, en edició facsímil del llibre editat pel Centre l'any 1985.

Fou un brillant acte, presidit per l'alcalde, senyor Joan Pujol i Alabau i presentat pel regidor de Cultura, senyor Salvador Illa i Roca i del Patronat Municipal de Cultura i Esbargiment de l'Ajuntament.

Per part del Centre, hi assistiren el secretari, Jacques Grossmann, i Agustí Jolis, de la Comissió de Publicacions, i senyora.

A. Jolis féu una referència històrica de la personalitat de Carreras i Candi i del neguit publicista de la nostra entitat, que ens ha portat a la tasca patriòtica, cultural i esportiva, que s'aplega sota els ideals de l'excursionisme. Felicità l'Ajuntament pel seu noble propòsit de reeditar aquest llibre, que s'inclou dintre la celebració del naixement polític de Catalunya que es fa enguany.

Tot seguit, l'historiador Manuel Mundó i Marcet, director de la Biblioteca de Catalunya, donà una interessant i docta conferència sobre els orígens de la Roca, amb el seu poblament d'ara fa més de mil anys.

Aquest castell, enlairat sobre la conca del riu Mogent, dominava la via romana que unia els territoris de l'interior amb els de la costa, al llarg de les vicissituds històriques, passà a ser castell feudal, a l'Edat Mitjana, i avui és de propietat particular.

Els comtes Guifré I i Guinèdila, l'any 885 crearen, per a la seva filla Emma, el monestir de Sant Joan (de les Abadeses), el qual ella governà i dotà de gran patrimoni. Emma repoblà l'ample país, a migjorn del seu territori, per enllaçar amb el del comte de Barcelona, i consagrà, entre d'altres, la parròquia de Sant Sadurn de la Roca, l'any 932.

El senyor Mundó ens parlà de vida del castell i del poble des d'aquells reculats anys, que són les arrels de l'actual i pròspera població. Féu també una captivadora referència sobre la parla del poble en aquella època, de la qual es troben textos escrits en llatí, però intercalant-hi frases i noms en català, car s'anava empobrint el llatí vulgar, i es donava entrada escrita a expressions i formes autòctones, seguint el curs evolutiu de totes les parles romàniques actuals.

Fou calorosament aplaudit pel nombrós públic aplegat en aquesta sessió cultural i social.

Finalment, l'Ajuntament reuní les personalitats locals i els invitats en un sopar, com a cloenda d'aquest brillant acte. ■

A.J.F.

MEMORIAL JOSEP IGLÉSIES I FORT

Jornades de Literatura Excursionista

Els actes que en record i homenatge a Josep Iglésies s'han anat desenvolupant des del 19 de novembre de 1986, en què ens deixà per sempre, han esdevingut un emocionant record de la seva personalitat humana i excursionista.

L'homenatge promogut per la Federació d'Entitats Excursionistes de Catalunya, el 14 de març de 1987, al nostre local social, coincidí amb la col·locació del seu retrat a la nostra galeria d'excursionistes il·lustres. A més, s'acceptà per unanimitat el suggeriment fet per la Unió Excursionista de Catalunya, de Barcelona, de crear el «Memorial Josep Iglésies i Fort» amb unes jornades de literatura excursionista, que ara comentem.

Junt a un grup assessor, la UEC ha portat a cap la idea d'aquest Memorial en organització i realització de forma brillant durant els dies 5 i 6 de març de 1988; s'hi presentaren les 28 comunicacions que al final esmentem.

Les sessions d'exposició de l'autor i de comentaris dels assistents es desenvoluparen al local de la UEC de Barcelona, el matí i la tarda del dissabte dia 5 i el matí del diumenge dia 6, amb assistència de la senyora Maria Fontserè, vídua d'Iglésies.

La primera sessió fou presidida per Josep M.ª Ainaud de Lasarte, regidor del districte de l'Eixample, i hi actuà de moderador Jaume Ramon, director-president de l'Arxiu Bibliogràfic de la UEC.

Els autors que glossaren el seu treball foren: Felicià Plana, J. Rodríguez, Joaquim Pratsobrerroca, Joan Josep Menchon, Agustí Reverter, Joan de la Creu Cuadrada, Vicenç Aris, Ramon Gabernet i J. Rovira.

A la tarda actuà de moderador Joan Rodés, vice-president de la Federació d'Entitats Excursionistes de Catalunya, i hi participaren: Joaquim Cabeza, Jaume de Ramon, Josep Massegué, Enric Balaguer, Gener Aymamí, Agustí Jolis, Joan Pallarès-Personat, Josep Barberà i Ramon Gabernet. Jordi Mir, del grup assessor, fent-se ressò de tots, demanà a la FEEC que patrocinés la idea de col·locar una placa dedicada a Josep Iglésies a la façana de la seva casa, i el senyor Rodés, de la Federació, acceptà complagut aquesta proposta.

El diumenge, presidí la reunió el Director General de Difusió Cultural de la Generalitat, senyor Albert Manent, i hi actuà de moderador Artemi Jaumà, president del Consell General de la UEC. Hi intervingueren Jaume Ramon (fill), Carles Albesa, Joan Cervera, Francesc Gurri, Jaume Massó i Jaume Argemí (qui en no poder-hi assistir com tenia previst, delegà en Daniel Pi, perquè en fes la lectura).

Figurava com a darrera comunicació un treball inèdit de Josep Iglésies, escrit per ser pronunciat al projectat lliurament d'una insígnia de cada entitat excursionista. El llegí Pere Català i Roca, prèvia sol·licitud a la vídua Iglésies de compartir amb ell l'estrada.

Es tracta d'un veritable testament que fou llegit amb expectació i emoció. Glossà aquest «Memorial» el senyor Albert Manent, el qual subratllà alguns trets de la figura de l'homenatjat.

Cloqué la reunió Josep M.ª Jerez, president de la UEC de Barcelona, qui agrai la participació de tots.

Tal com ja s'havia posat de manifest, cal destacar-hi la tasca de Jaume Ramon, qui ha estat el motor que, amb treball i eficàcia, ha portat a bon terme el «Memorial Josep Iglésies i Fort», de qui es distribuï a tots els assistents el recull dels treballs presentats, tancat amb l'escrit autògraf i inèdit que Iglésies tenia previst de llegir.

Aquest treball es pot consultar a la nostra biblioteca.

Índex alfabètic de les comunicacions presentades

Albesa, Carles. Montmany i la novel·la «Els sots feréstecs».

Aris, Vicenç. Dos refugis i el Mont Perdu.

Aymà, Jaume. Pompeu Fabra.

Aspecte de la sala d'Actes de l'U.E.C. Al segon rengle es veu la senyora Maria Fontserè, vídua Iglésies. (Foto: Jaume Ramon.)

Aymamí, Gener. Panorames muntanyencs: quatre pobles, quatre solituds.

Balaguer, Enric. Poesies.

Barberà, Josep. Les agulles del riu Montsant.

Borbonet, Anna. Els camins vells de la vall de Cardós.

Cabeza, Joaquim. Excursió amb calendari.

Cervera, Joan. L'intel·lectualitat catalana i el «Mai Enrera», butlletí del Club Excursionista de Gràcia.

Colomer, Ignasi M. Una excursió lingüística.

Cuadrada, Joan de la Creu. La torxa del Maresme: el castell de Burriac.

Gabernet, Ramon. De l'excursionisme, possible, de demà, i Els noms de les vies d'escalada.

Gurri, Francesc. Una proposta d'espais naturals a protegir a la comarca d'Anoia.

Iglésies, Josep. Als excursionistes.

Jolis, Agustí. Adraén.

Marcet, Alexandre. El Montmell.

Massagué, Josep. El plany del paisatge.

Massó, Jaume. L'actuació arqueològica de l'Agrupació Excursionista de Reus.

Menchon, Joan Josep. Excursionisme i patrimoni històric; aportacions per un Corpus d'esteles funeràries discoidals dels Països Catalans.

Pallarès-Personat, Joan. Les llegendes de les coves de Catalunya.

Plana, Felicià. Els calendaris rurals dins de l'art romànic.

Pratsobrerroca, Joaquim. «Guerau de Lloist», senyor del Montseny.

Ramon (fill), Jaume. Un mapa de les muntanyes de Prades.

Ramon, Jaume de. Les finestres gòtiques, motiu ornamental de les masies.

Reverter, Agustí. Pecat amagat és més desitjat.

Rodríguez, J. Crònica d'una ascensió a un cim del nostre Pirineu.

Rovira, J.; Dasca, A.; López, J. L'Excursionisme com a fenomen cultural vers els monestirs de Poblet i Santes Creus.

Sánchez, Maria Elisa. De algunos viajeros que pasaron o dijeron pasar por Teruel y su provincia.

HOMENATGES que s'han celebrat en memòria de Josep Iglésies, soci de la nostra entitat i membre de la Secció de Filosofia i Ciències Socials de l'Institut d'Estudis Catalans.

— *Homenatge de l'Institut d'Estudis Catalans*, representat per la Societat Catalana de Geografia, Societat Catalana d'Estudis Històrics i Societat Catalana d'Ordenació del Territori. 20 de gener de 1987 (MUNTANYA n.º 759, abril 1987, pàg. 382).

— *Josep Iglésies i el Centre de Lectura de Reus*. Reus, 13 de març de 1987 (MUNTANYA n.º 751, juny 1987 pàg. 430 i «Vèrtex» n.º 118, juny 1987 pàg. 391).

— *Homenatge a Josep Iglésies i XVI Festa de Sant Jordi i de les flors*. La Mussara, 26 d'abril de 1987. Col·locació d'un monòlit commemoratiu. (MUNTANYA n.º 753, octubre 1987, pàg. 523 i «Vèrtex» n.º 117, juny 1987, pàg. 391).

— *Homenatge de l'excursionisme català*. Local del Centre, 14 de maig de 1987 (MUNTANYA n.º 753, octubre 1987, pàg. 523 i «Vèrtex» n.º 118, agost 1987, pàg. 349).

— *Col·locació del seu retrat a la galeria d'excursionistes il·lustres*, al local social del Centre. 14 de maig de 1987.

— *Bibliografia de Josep Iglésies*. Relació de llibres, opuscles i separates que figuren a la Biblioteca del Centre. (MUNTANYA n.º 753, octubre 1987, pàg. 524). ■

COMMEMORACIÓ DEL CENTENARI DEL NAIXEMENT D'ARNOLD LUNN

El dia 6 de maig tingué lloc, en un dels salons de la Càmera dels Lords, de Londres, una recepció commemorativa del centenari del naixement de Sir Arnold Lunn (anomenat «papa de l'esquí» per haver imposat l'esquí de descens en els Jocs Olímpics de 1936, celebrats a Garmisch-Partenkirchen). Ell fou el creador de l'eslalom modern, el 1930-1931, acceptat per la FISS en el seu calendari de proves.

Lunn havia visitat el CENTRE, i també Núria, Montserrat i diversos indrets del Pirineu acompanyat per J.M.ª Guilera. La seva darrera estada a Barcelona fou el 1964.

L'acte commemoratiu fou seguit per un sopar de la directiva Kandahar, que ell havia fundat. El nostre Centre i el Club d'Esquí Català van ser representats en els dos actes pel senyor Xavier Ribó i Rius, soci n.º 11 del Centre, i membre també del Kandahar, qui havia estat amic personal de Lunn. ■ J.B.

ESPELEOLOGIA

Miquel Bosch

Amb un notable retard, per causes alienes a la nostra voluntat, us presentem les principals exploracions fetes a l'Estat espanyol durant l'any 1987 i principis del 1988. Fem especial menció de les realitzades en el transcurs de les campanyes d'estiu. També us presentem una actualització de les grans cavitats de l'Estat, per tal de conèixer-ne la situació abans de la campanya d'estiu.

Un cop més, agraïm la col·laboració del company Carlos Puch en la realització d'aquest resum.

PICOS DE EUROPA

Massís Occidental

● La Y.U.C.P.C. i la S.E.I.I. han assolit un sífo a la cota -980 m en el *Pozo de Cuetaibo*. Una via lateral, «Tea-Time Series», explorada l'any 86, continua a -823 m i potser permetrà anar més enllà. El riu principal va ser remuntat fins a una cascada de 20 m, i a -750 m es va descobrir una important xarxa de galeries freàtiques.

● Els espeleòlegs polacs del Speleoklub P.T.T.K. (Gliwice) han assolit el sífo terminal del *Pozo del Porru* «la Capilla» a -863 m, que ells mateixos havien explorat l'any anterior fins a -420 m. L'avenc també era conegut com *Pozo del Piort* des que Piort Kolodziej hi trobà la mort l'any 1984. Al seu interior, queden diverses vies laterals pendents d'exploració.

● Un interclub francès ha continuat l'exploració de les parts inferiors de la *Red de*

Toneyo, on ha aconseguit superar el caos de -485 m i trobar la continuació del *Rio de la Feria* assolint la cota -614 m. Amb els 2.685 m de noves galeries explorades el recorregut total passa a 14.266 m.

● A l'entorn del Pico Cotalba, el G.E.T. i el Grupo Talpa han explorat prop de 30 cavitats entre les que destaca la *CO.16* (-114 m). A no gaire distància, entre el Jou del Juñazu i el Rio Junjumia, el G.E.T. ha continuat l'exploració del *Pozo soplador (alfa-18)* on, després d'escalar una xemeneia de 15 m, han recorregut 2.5 km de galeries seguint el curs subterrani del riu *San Cayetano*. Aquest ja havia estat localitzat al fons del *Pozo del Jou del Juñazu* (Sima Tony o alfa-1) i a los *Gueyos del Junjumia*, surgència del sistema.

Massís Central

● El 6 d'agost passat, el S.C. de la Seine, amb la col·laboració del Interclub Espéleo Valenciano, enllaçada la *Torca de la Laureola* (T.10 / alt. 2.042 m) amb la *Torca del Alba* (T.13 / alt. 1.974 m) a -450 m, a través d'un pas lateral al sostre del cavalcament. Posteriorment, el dia 14 s'aconseguia enllaçar aquest conjunt amb la *Sima del Trave* (T.2 / alt. 1.917 m) a la cota -1.040 m, gràcies a un campament a -700 m, portant així el desnivell total a -1.381 m. A la via que va permetre l'enllaç T.10-T.13 i a partir d'aquesta darrera cavitat els exploradors s'han aturat a -810 m, apartant-se cada cop més de les parts conegudes del sistema, que té un recorregut topografiat de 7.296 m. Al T.27 (alt. 2.075 m), explorat fins a -40 m l'any 86, s'ha pogut superar en expiració un estret meandre, per davallar tot seguit un P-220 fins assolir la cota -253 m en un meandre parcialment reomplert de concrecions. L'enllaç amb el *Sistema del Trave* no sembla impossible.

● El G.E.S. del C.M.B. i els seus col·laboradors francesos no han pogut superar l'enfonsament en el meandre terminal de la *Torca del Jou de Cerredo*. La cota final, un cop topografiada, és -910 m. Aquest any s'ha acabat l'exploració de totes les vies laterals, amb uns 250 m de noves verticals que tornen a donar a la via principal.

● El G.E.R.S.O.P. ha continuat l'exploració del *Pozo de la Celada* sense haver pogut, però, superar el caos terminal a -650 m. Una via lateral descoberta a -220 m torna a donar per un P-100 a la *Salle du Nuage* (-515 m). Una altre via ha estat explorada provisionalment fins a

la cota -300, dalt d'un P-50. A la part inferior del «Hoyo Grande», la *Torca de la Bermeja* ha estat explorada fins al seu final a -150 m.

● La S.I.S. del C.E.T. ha acabat les tasques de prospecció i exploració en el sector HL. En una cavitat del *Cueto de la Cuadra* han assolit provisionalment la cota -181 m, mentre que a la *Jl.9* s'han aturat a -100 m.

Massís Oriental

● La L.U.S.S. i l'equip belga Walón Snede instal·laren conjuntament el *Sistema de la Mina Sara*. Els anglesos volien revisar la via, explorada l'any 1978, on prop del sífo terminal trobaren una sector de galeries fòssils que esperen explorar l'any 1988.

Els belgues hi exploraren una nova vida, descoberta per ells l'any 1986 que, malauradament, acaba també en un sífo (-517 m).

Els dos grups han realitzat una nova topografia del sistema, que ha vist reduïda la seva fondària total de -648 m, segons l'aixecament de l'any 1978, a tan sols -591 m. També s'hi ha descobert un nou accés des de les galeries de la mina, anomenat «*Sara 4*», i la fondària del *Pozo de los Culebrones* ha estat reduïda a 180 m.

MONTES CANTÁBRICOS

Miera-Arredondo-Soba

● Els espeleòlegs del S.G. C.A.F. de Grenoble i del S.C. Paris han enllaçat la «*Torca de Tonio*» amb la «*Sala Oliver Guillaume*» de la *Cueva Cañuela o Cayuela*, després d'efectuar una important desobstrucció en una diaclosa estreta situada a -80 m. L'espeleometria del sistema resultant és bastant diferent, segons les fonts: pels primers, el recorregut total del sistema resultant és de 9.642 m amb un desnivell de -542 m. La travessa té una fondària de -425 m (-400 m pel S.C. Paris) amb una longitud propera als 2 km.

● Al massís de Peña Lusa (Soba), el S.C. Dijon i la A.S. Côte d'Or, amb la col·laboració d'alguns membres del S.T.D. han descobert i explorat la *Cueva del Lobo*, a la qual han enllaçat diverses entrades superiors. El recorregut explorat arriba als 4.600 m i el desnivell a -274 m, els quals es poden recórrer en travessa.

● Durant el mes d'agost, el S.C. Paris va explorar prop de 500 m de galeries a la *Cueva de Coventosa*. Posteriorment, a principis de maig del 1988, els mateixos exploraren més d'un

km de grans galeries (amb diàmetres superiors al 10 m). Actualment, el recorregut del sistema, topografiat, és de 31.305 m.

- A la seva campanya d'estiu, el S.C. Paris revisità el fons de la *Cueva del Cañón* i hi explorà 200 m de noves galeries. A la Peña Lavalle ha explorat diverses cavitats després de desobstruir-ne l'entrada: la *Sima P.20* (–190 m), la *Sima Pedro* (–178 m) amb un P-169 i la *Sima de los Cromangos* (–130 m). També topografià la *Sima del Ojal* (–148 m), amb un P-125 i que ja era coneguda.

- El S.C. Chablis continua las seves exploracions sistemàtiques a la *Red del Hoyo Grande*. Aquest any hi ha explorat 813 m de noves galeries, a més d'enllaçar-hi la *Torca de las Nubes*, amb què el recorregut total passa a 17.677 m i el desnivell a 530 m. A la propera *Cueva de la Haza*, tan sols s'han explorat 255 m de nous conductes, cosa que porta el recorregut a 5.573 m.

Pto. de las Alisas

- L'E.C. Tortosa, amb la A.E.E.T. de Valls, han explorat 500 m de noves galeries en el fons de la *Torca del Hoyón*.

Castro Urdiales

- Durant el passat estiu, el G.E. La Lastrilla continuà l'exploració del complex *Torca Palomas-Cueva del Narizón*, i en porta la longitud a prop de 4 km (2.900 m topografiats) per un desnivell de 90 m.

- Al Monte Milladero, el mateix grup ha completat l'exploració de la *Cueva del Tronco* (MI.02) fins a una gatonera ventilada, amb 1.400 m de recorregut i –150 m de fondària.

Sierra Salvada

- Actualment, el recorregut explorat pel G.E. Alavès a la *Sima del Hayal de Ponata* arriba als 40 km., amb un desnivell en el sífo terminal superior als 350 m. Una nova entrada (SR.7), la tercera, ha estat enllaçada amb la xarxa després de forçar una volta sifonant situada a –130 m.

- La nova topografia de la *Goba Aundi* pel G.E. Edelweiss arriba ja, als 9 km de galeries, mentre que el recorregut explorat és de gairebé 11 km.

Sierra de Aralar

- Mitjançant una escalada de 15 m, el Arrastakan Taldea va superar el sífo final del col·lector del *Bomboneko Leze* i hi va explorar 80 m de galeries fins a un nou sífo. El recorregut de la cavitat és d'un km, i el desnivell, de 90 m (–65, +25 m).

PIRINEUS

Larra

- Els polonesos del S.C. Studentz Plevén han tornat a l'aminako *Ateeneko Leizea*, on l'any 1986 van aconseguir el S-4 (45 / 15 m). Els espeleobussadors passaren dos sifons més (S-5 i S-6) i exploraren darrera d'ells uns 650 m de galeria amb petits ressals i dos pous de 10 i 9 m, fins a una zona molt turmentada, de passos estrets, on haurien trobat un nou sífo. La longitud global dels sifons terminals de la cavitat és superior als 700 m, mentre que la seva fondària ja arriba a –1.408 m. Els polonesos comptaren amb el recolzament de diversos grups bascos i navarresos, que instal·laren dos campaments a –500 i –800 m. Durant la pre-campanya, un espeleòleg malagueny sofrí una caiguda a –450 m, poc abans del «Meandro Oprimido», però pogué sortir a la superfície per si sol.

Routier Spéléo han descobert un important riu subterrani sota la vall d'Ukerdi. Després de realitzar una desobstrucció a –20 m, un seguit de pous els han portat fins a –445 m, des de on un centenar de metres de meandre enllacen amb una gran galeria. El riu que hi circula desapareix sota un caos a –460 m, que es pot superar per un meandre lateral. Finalment, 400 m més endavant, un sífo posa fi a la cavitat a –504 m.

- L'Equipe Spéléologique de Cholet ha continuat l'exploració de l'UK.311 fins a un caos a la cota –306 m, després d'haver rectificat la fondària assolida l'any 1986, com a –275 m.

A l'M.413 (situat a França) sols s'han pogut avançar pocs metres en la continuació avall que fou descoberta l'any 1986.

L'exploració s'ha aturat, en condicions molt aquàtiques, cap a –450 m. A l'M.414 (també situat a França) una nova sèrie de pous ha estat explorada entre les cotes –200 i –310 m.

- Amalgame 87 ha continuat la desobstrucció del caos de la AN.8. Paral·lelament, ha explorat dos dels pous que tallen el nivell fòssil de –280 m, que acaben en estrets meandres a –335 i –365 m. Aquesta cavitat té, uns 120 m més amunt del sòcol primari, un nivell de grans galeries amb importants reompliments.

- En el alto de Zampori, el S.C. Gascogne i la M.J.C. Rodez han explorat el Z.124 (*Titian Koskoilen Xiloa*) que enllaça amb l'IPV.140 (*Sima Apesteguia*), per donar un desnivell total de –251 m amb més de 700 m de pous.

- A la *Sima de la Cuma de*

Ansú (*Sima Joseph Mulekeké o Z.32*), un bussador ha explorat el sífo terminal (–330 m) que es fa impenetrable a –4 m amb 10 m de longitud.

- A Llano Carreras, el S.C. Gascogne, el S.C. Bollene i el G.S. Carpentras han realitzat una desobstrucció a –30 m en el C.50. A –308 m han assolit un meandre de 300 m que els ha permès enllaçar amb el «Gran Cañón» del Sistema del Sistema de la *Piedra de San Martín* a –334 m, prop de la «Gran Barrera». Es tracta de la sisena entrada natural al sistema, amb el qual fou enllaçada el 7 d'agost passat.

- Diferents clubs han continuat l'exploració d'*Arphidia IV* (França), continuació avall fòssil de la *Gouffre Lonné Peyret* (França). En ella s'ha retrobat el riu de la *Lonné Peyret* a tan sols 150 m de la sala «Stix». Actualment, s'han recorregut més de 5.000 m de galeries, amb dos punts baixos (–360 i –485 m). D'aquesta manera, el recorregut total d'*Arphidia* arriba a 20.300 m.

- L'any 1987, les activitats a la *Rivière de Soudet* (BT.6, França) i han estat molt reduïdes. Tan sols s'ha acabat l'exploració de l'afluent principal que, amb 940 m de recorregut, es dirigeix cap el Sud, en direcció a la *Gouffre Lonné Peyret*, i s'ha realitzat una immersió en els sifons terminals –S-1 (120 m) i S-2 (20, –9 m)–, cosa que porta la fondària total a –1.166 m, un cop acceptada l'antiga cota final com a –1.157 m. Per tant, sembla que el riu d'aquesta cavitat conflueix amb el San Vicente, més avall de les galeries descobertes fa dos anys al *Trou du Renard*, possiblement a nivell de la zona inundada de la base dels pous.

- Malgrat una important desobstrucció a –336, sols s'ha pogut davallar 5 m més en el BL.105, frustant les esperances d'enllaçar amb el BT.6. Després d'efectuar noves desobstruccions a –130 i –160 m, s'ha pogut assolir la cota –285 m al BL.109 (*Achama Lecia*, França), cavitat recorreguda per un petit curs actiu que podria ser tributari de la *Rivière de Soudet* o drenar en direcció al suposat col·lector de Harrigoyena.

- Al *Système d'Issaux*, el G.S. Oloron ha descobert un nou avenc en el Pas de Guillers, explorat provisionalment fins a –250 m. Situat entre la *Gouffre du Couey Lodge* i la *Gouffre des Bourrugues* (B.3, França), podria permetre l'accés a la part post-sífo d'aquesta cavitat.

- L'ARSIP ha arribat a un acord amb l'alcaldia de Sainte-Engrâce per a la gestió de l'accés al túnel EDF. Aquest

romandrà tancat; per poder entrar-hi, caldrà dirigir-se a l'esmentada associació.

Escuaín

- A la *Sima de la Forata* (C.12), i pel baix nivell de les aigües, la S.I.E. del C.E.A. va poder superar el punt final a –376 m i va avançar fins a un estret laminador a –410 m. A més, a la cota –390 m va explorar una xarxa de galeries.

Vall d'Aran

- El G.I.E. Granollers ha explorat l'*Avenc de la Bargadera*, en el barranc del mateix nom. El desnivell assolit és d'uns 300 m (–238, +58 m), a manca de completar-ne la topografia. El recorregut total és de 730 m. Però, diverses vies laterals són pendents d'exploració i també existeix la possibilitat d'enllaçar amb alguna cavitat superior. Aquesta descoberta és el resultat dels treballs de prospecció i exploració que, des de fa anys, realitza el G.I.E.G. a la Vall d'Aran, i ha estat guardonada amb un accésit, a la primera convocatòria del «Premi Norbert Font i Sagué» per a la recerca espeleològica a Catalunya.

PORTS DE BESIET

- Prop del Mont Caro, al *Barranc de la Cova Pintada*, l'E.C. Tortosa està explorant un conjunt de noves cavitats, entre les que destaquen la CP.6 amb –248 m de fondària, la CP.1 de 195 m de desnivell (–179, +16 m) i 675 m de recorregut, i les CP.4 (–117 m) i CP.7 (–115 m). També estan fent exploracions al sector de *Bufadors de Cova Alta*, on es troben les possibles surgències, uns 1.200 m més baixes. El conjunt d'aquests treballs ha estat guardonat amb el primer «Premi Norbert Font i Sagué».

ALTIPLÀ CASTELLÀ

- El C.E. de la Facultat de Geològiques (Madrid) ha acabat l'exploració de la *Cueva del Cobre* (Palencia), amb un recorregut total de 6 km, dels quals ha topografiat 5.430 m.

ANDALUSIA

- L'E.C. Almeria ha enllaçat les diferents cavitats que componen l'anomenat *Sistema Cueva del Agua* (Sorbas, Almeria) totalment excavat en guixos. Per aconseguir-ho, ha calgut superar diversos sifons. El recorregut total, a finals d'estiu, era de 4.789 m.

- El mateix grup ha acabat, a

-124 m, la topografia de la *Sima de Urracal* (Sierra de Urracal, Almeria).

• A la Sierra del Buitre (Castril, Granada) la S.G.E. Granadinos ha explorat i topografiat la *Cueva de Don Fernando* que, amb un recorregut de 2.127 m, té una fondària de -197 m.

• L'A.D.C. ha acabat una nova topografia de la *Sima del Republicano*, que hi estableix la fondària en -237 m. Segons la topografia dels primers exploradors, l'E.R.E. de C.E.C., la fondària era de -202 m més 20.60 m sondejats en el sífo final.

• La mateixa A.D.C. ha explorat una finestra penjada a la *Cueva de la Tinaja* (Sierra de las Nieves, Màlaga), amb la qual el recorregut total arriba als 1.300 m.

CANÀRIES

• El passat mes de novembre els bussadors del S.T.D. tornaren al *Túnel de la Atlántida* amb la intenció de trobar-hi una comunicació amb el mar. Malgrat el descobriment d'algunes galeries noves, l'avaria d'un dels propulsors n'impedí la total exploració. ■

GRANS CAVITATS A L'ESTAT ESPANYOL

Nom	Metres	Situació
PEL DESNIVELL		
1. Ilaminako Ateeneko Leizea	-1.408	Navarra
2. Sistema del Trave	-1.381	Astúries
3. Sistema de la Piedra de San Martín	-1.342	Navarra-França
4. Sistema Arañonera	-1.180	Osca
5. Sima 56 de Andara	-1.169	Cantàbria
6. Sistema Badalona	-1.150	Osca
7. Sistema del Jitu	-1.135	Astúries
8. Sima GESM	-1.098	Màlaga
9. Torca Uriello (-1.017, +5)	1.022	Astúries
10. Pozo de Cuetaibo	-980	Lleó
11. Torca del Jou de Cerredo	-910	Astúries
12. Pozo de Cabeza Muxa	-906	Astúries
13. Pozo del Porru la Capilla	-863	Astúries
14. Torca del Cueto de los Calabreros (T.173)	-831	Cantàbria
15. Avenc Badalona (Sima C.9 del Torrente de la Payón)	-830	Osca
16. Sistema Garma Ciega-Cellagua	-825	Cantàbria
17. Sistema Cueto-Coventosa-Cuvera	-815	Cantàbria
18. Sistema Cemba Vieya-Parodia	-810	Astúries
19. Torca de la Mina Tere	-792	Cantàbria
20. Torca Tejera	-758	Astúries
21. Torca del Pico Deboro (Sima del Florero)	-723	Cantàbria
22. Cueva Buchaquera (-607, +107)	714	Osca
23. Sistema de Añelarra	-711	Navarra

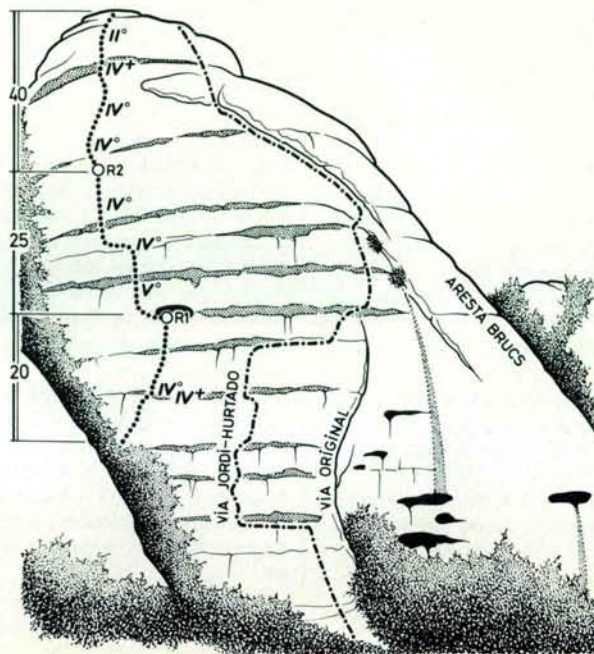
PEL DESENVOLUPAMENT

1. Complejo Ojo Guareña	89.071	Burgos
2. Red del Silencio	53.000	Cantàbria
3. Sistema de la Piedra de San Martín	51.200	Navarra-França
4. Sima del Hayal de Ponata	40.000	Biscaia-Àlaba
5. Sistema de los Cuatro Valles	31.506	Cantàbria
6. Sistema Cueto-Coventosa-Cuvera	31.305	Cantàbria
7. Sistema Arañonera	26.000	Osca
8. Sistema de la Vega	20.063	Cantàbria
9. Cueva de los Chorros	17.000	Albacete
10. Red del Hoyo Grande	17.677	Cantàbria
11. Cueva de Huertas	14.500	Astúries
12. Cueva del Soplao	14.500	Cantàbria
13. Red de Toneyo	14.266	Astúries
14. Cueva del Rescaño	13.500	Cantàbria
15. Cueva Fresca	12.800	Cantàbria
16. Mairuelegorreta	12.340	Àlaba
17. Ilaminako Ateeneko Leizea	11.900	Navarra
18. Cueva del Tornero	11.000	Guadalajara
19. Goba Haundi	11.000	Àlaba
20. Cueva del Nacimiento	10.600	Cantàbria
21. Complejo La Vieya - Los Quesos	10.300	Astúries
22. Cueva del Piscárciano	10.165	Burgos
23. Sistema de Añelarra	10.000	Navarra

VIES D'ESCALADA

MONTSERRAT

(Miranda de la Barretina)

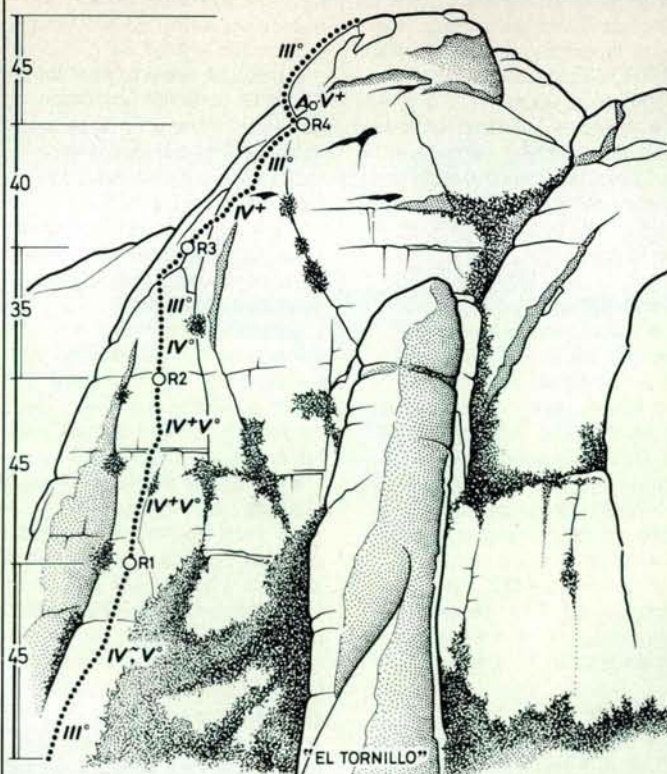

Via «Més goma...!»
85 m MD^o

1.ª asc.: 19 maig 1988
per: Núria Font i Joan Jover

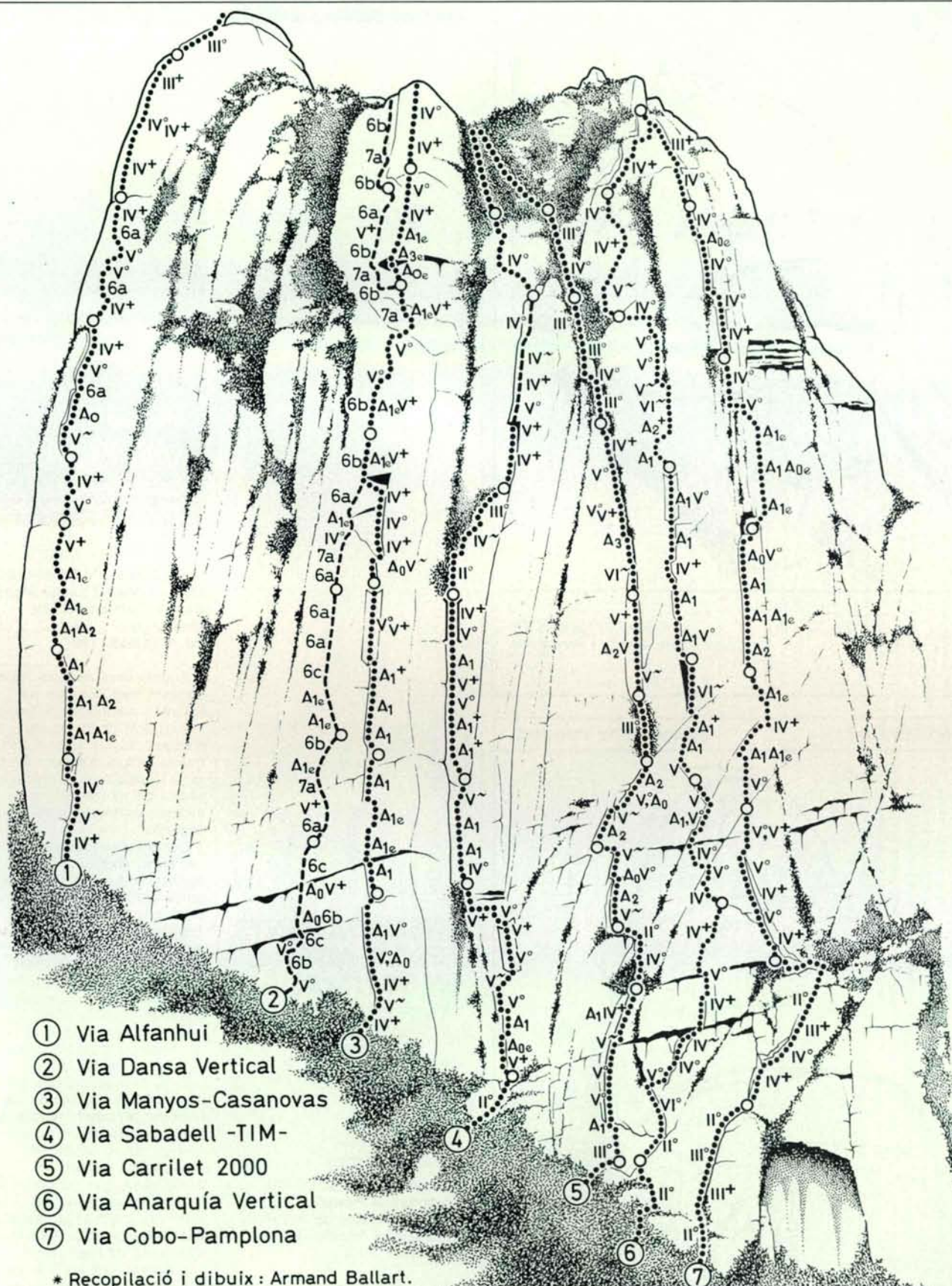
MONTSERRAT

(L'Albarda Castellana)

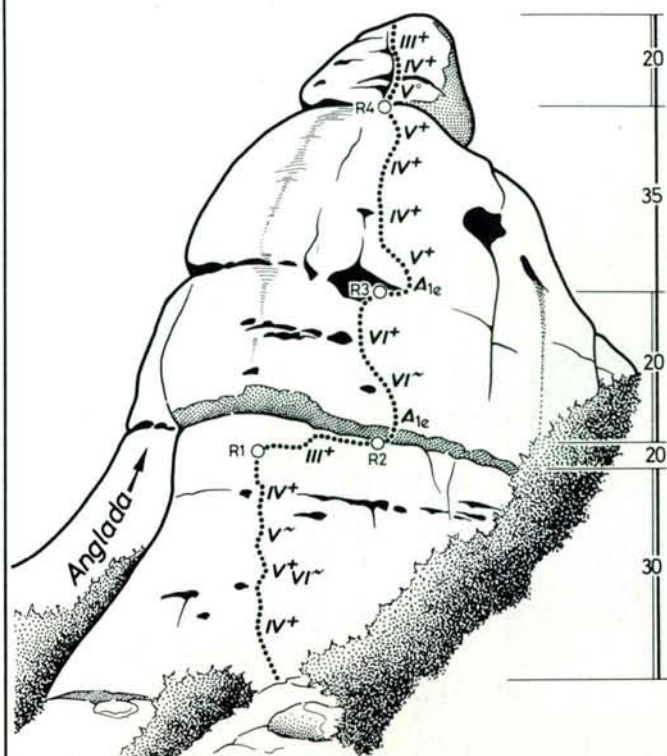
Via «Massapasma»
210 m MD^o

1.ª asc.: 10 juny 1988
per: Núria Font i Joan Jover

Via «Alfanhui» (230 m. ED inf.). 1.ª asc.: 11-3-81 per A.G. Picazo, Miguel Muñoz i Juan Reina.
Via «Dansa Vertical» (240 m. ED⁺). 1.ª asc.: 31-9-84 per X. Martínez, F. Solé, Joan i Josep Belego.
Via «Manyos-Casanovas» (240 m. MD⁺). 1.ª asc.: any 1970 pels mateixos.
Via «Sabadell (TIM)» (200 m. MD⁺). 1.ª asc.: 26-10-52 per A. Sorolla, M. López, R. Nogués i J. Lladó.
Via «Carreil 2000» (230 m. ED⁻). 1.ª asc.: 20-5-79 per «Siscu» Caralt i «Kim» Prats.
Via «Anarquia Vertical» (240 m. ED⁰). 1.ª asc.: 6-6-88 per Josep Enric Castellnou i A. Ballart.
Via «Cobo-Pamplona» (250 m. MD⁰). 1.ª asc.: any 1974 pels mateixos.

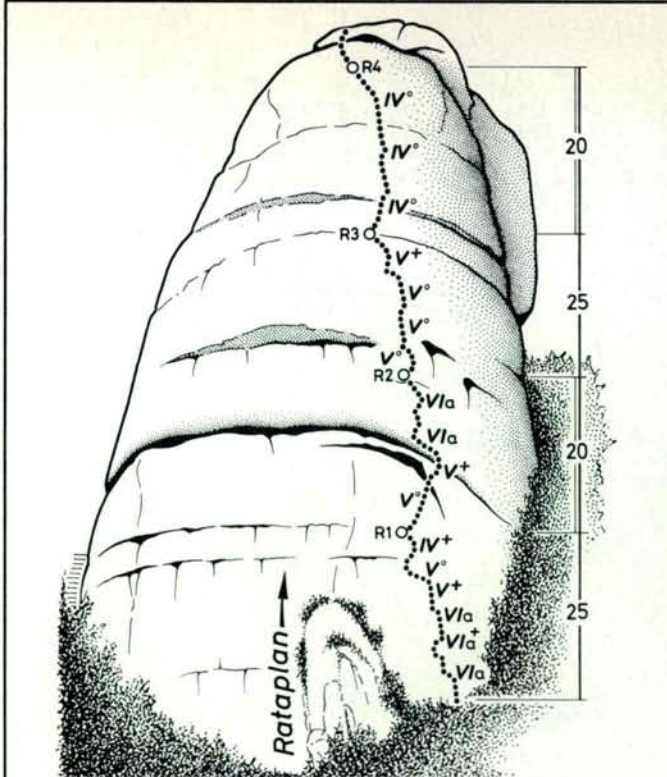
(El Faraó)

Via «La Zoe del Mecanoscrit»
125 m MD⁺

1.ª asc.: 31 gener 1988
per: Carles Albesa i Pere Forts

(Magdalena Inferior)

Via «Petit Gerard»
90 m MD⁺

1.ª asc.: 17 novembre 1987
per: Manuel Gaztelu i Josep Fornells

BIBLIOGRAFIA

amb la muntanya, amb els elements i amb l'estelada, i que, per mica que entenguem l'escalada, ens farà sentir com a nostres les seves vivències, sense pretensions. És com una petita mostra d'allò que podria ser una nova manera d'escriure literatura de muntanya. ■

MUNTANYA AMB ESQUIS

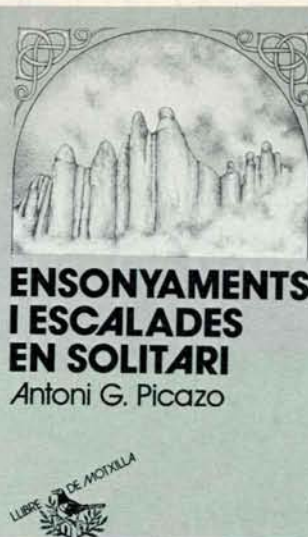
Manuel Broch i Xavier Martínez
Escola Catalana d'Alta
Muntanya
Ed. Pleniluni. 1987

Aquest llibre recopila material de base dels dossiers de l'ECAM i contribueix a l'evolució i divulgació de la tècnica d'aquest esport, amb el propòsit que la lectura d'aquest manual ajudi a gaudir de la pràctica de l'esquí de muntanya, i a evolucionar-hi amb més seguretat.

Defineix l'esquiador de muntanya com a alpinista-esquiador, binomi en proporcions variables, segons predomini l'un sobre l'altre. Explica, a tothom que vulgui iniciar-se en aquest esport, tot allò que li pot ser d'utilitat.

El llibre té 16 capítols ben diferenciats, desenvolupats en col·laboració amb altres companys que figuren al costat de l'índex. Els autors demostren la voluntat de fer un bon manual en equip. Comença amb els següents continguts: **La història; Material i equip; La neu i les allaus.** Hi ha, com a novetat, en el capítol de **Prevenició i rescat**, les precaucions que cal prendre davant un helicòpter per a la maniobra d'aterratge, així com totes les indicacions per a les maniobres de l'helicòpter.

Continua amb les **Tècniques d'evolució** amb esquis i el descens. Lamento que el darrer capítol sigui tan curtet. La descripció dels viratges tipus és falsa, així com el moment d'aplicació, i hi utilitza una terminologia que no correspon, dins de les escoles d'esquí alpí que hi ha al país, als conceptes exposats.

**ENSONYAMENTS I
ESCALADES EN SOLITARI,**
per Antoni G.Picazo.
Col·lecció «Llibre de motxilla».
Publicacions Abadia de
Montserrat. 1987

El volum 32^è de la col·lecció és una aportació a la literatura de muntanya d'un dels escaladors més actius de la nova tendència «free». Podrà agradar o no el seu estil, però és ben cert que reflecteix la manera de ser del seu autor: un mistic de l'escalada extrema, enamorat de la natura, que parla

L'esquí de muntanya forma part de l'alpinisme, i dona lloc al capítol de **Tècnica alpina**: hi veiem els nusos, l'encordament, els ancoratges, els rappels recuperables i els sistemes per sortir d'una esquerdada.

Vénen després les **Tècniques d'orientació**, **La preparació d'una sortida**, i **La meteorologia del muntanyenc** (de gran extensió).

El capítol de **La condició física** és un treball molt ben fet: estableix unes bases elementals per a l'entrenament. La millora de la forma física contribueix a la bona aplicació de la tècnica, a la seguretat de moure'ns amb més facilitat per la muntanya. Tot el contingut d'aquest capítol el podem trobar a la revista MUNTANYA n.º 754, 1987, pàgina 531. Entre els principals mitjans d'entrenament, també hi podria ser inclòs l'esquí alpi.

Molts dels fracassos alpinístics actuals són per una mala concepció en la preparació de les racions alimentícies. Al capítol de l'**Alimentació** es parla de la dietètica, tenint en compte que la temperatura i l'altitud incideixen sobre el tipus de ració que cal ingerir. A la muntanya, el tipus d'alimentació més idoni és el que té més aportació d'energia amb poc pes i volum. Després de parlar dels principis bàsics, fa un estudi de les dietes alpines.

Al capítol de **Primers Auxilis** es considera necessari tenir el nivell mínim de coneixements per resoldre qualsevol situació d'emergència en què ens puguem trobar. Tracta sobre els següents apartats: traumatismes, congelacions i farmaciola individual.

A l'**Apèndix**, hi trobem molt ben exposades les consideracions que cal tenir a l'hora de realitzar itineraris i ascensions. La descripció de les diverses escales de graduació de la dificultat és útil per avaluar l'itinerari amb les nostres possibilitats. S'hi descriuen: l'*escala Blachère*, que té en compte el nivell tècnic de l'esquiador; l'*escala de l'asterisc*, que fa referència a l'itinerari; i l'*escala segons les condicions del terreny*, que es basa en el fet de considerar el relleu.

Per acabar, hi trobem un recull d'onze itineraris amb informacions orientatives; s'hi indica la dificultat en les tres escales abans esmentades, com a orientació per a una possible comparació de gran utilitat.

Aquest llibre el trobareu a la biblioteca del Centre. ■

Francesc Herrera

ELS SECRETS DEL JARDINER
Text: Maria Paola Amendola
Versió catalana: Antoni Moll
Il·lustracions: Agata Benedetti
Edicions ELFOS
Barcelona, 1988

Sense apartar-se de la seva línia d'oferir llibres propis per a regals delicats, el present volum supera l'habitual format de les «Miniatures Selectes» que ELFOS acostuma a presentar.

El tema de la jardineria és presentat sense la intenció de descobrir ni ampliar res del que altres han tractat amb més extensió. En 125 pàgines i un breu índex, tot escrit en lletra cursiva i profusament il·lustrat amb delicats motius florals, el llibre proporciona una sèrie d'indicacions útils i curioses que van des dels treballs propis de cada mes de l'any, a casa, a la terrassa, al jardí a l'hort, fins a unes notes sobre les característiques d'unes quantes plantes i el calendari de la Rosa, i acaba amb informacions curioses sobre el món de les plantes i les flors. ■

J.B.

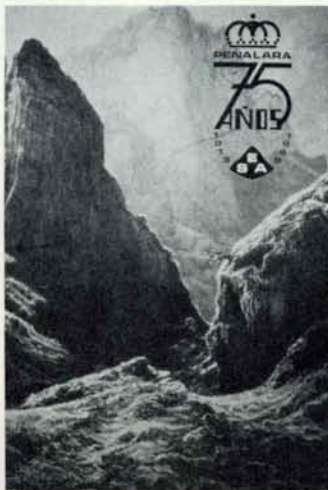
LA CRIDA DELS ARBRES
Autor: Antonio Colinas
Versió catalana: M. Villangómez
Col·lecció: Miniatures Selectes
Edicions ELFOS
Barcelona, 1988

Havent dedicat altres volums de la col·lecció de «Miniatures» a temes com les flors, les herbes, les plantes, els fruits, els bolets i els ocells, ara han escollit el

dels arbres: hi han fet una selecció de trenta espècies ben conegudes entre els excursionistes. Com en els anteriors, la il·lustració té una especial preferència i hi és representada per pintures de diferents èpoques, que van del 1800 al 1941, entre les quals destaquen per llur expressivitat les d'Armand Muntés.

Els comentaris de cada espècie ens n'expliquen algunes característiques, si bé en ells hi predomina la nota literària i entranyable, amb referències a poetes i personatges antics, les quals confereixen a l'obra un caràcter molt més romàntic que pràctic. ■

J. Bordons

PEÑALARA, 75 AÑOS. Llibre editat per la R.S.E.A. Peñalara. Madrid, 1988.

En ocasió del seu 75è aniversari, la R.S.E.A. Peñalara ha publicat un llibre de 224 pàgines molt interessant i ben il·lustrat, que ha recollit, amb text i fotografies en blanc i negre i de color, la història de la fundació i el desenvolupament de l'entitat.

Des del llunyà 1913 amb «Los doce amigos» fins avui, són 75 anys de vida d'una entitat capdavantera que ha treballat per recórrer les muntanyes, i divulgar-ne el coneixement. Al seu redós s'han aplegat personalitats amants de la cultura i de l'alpinisme, i li han donat un merescut prestigi.

El llibre, al qual han col·laborat destacats muntanyencs, és el resum de les activitats dels *peñalaros* al Guadarrama, Pedriza, Gredos, Picos de Europa i Pirineus, per passar als Alps, Àfrica, Andes i a l'Himàlaia, on tantes gestes han portat a cap.

Són interessants, així mateix, els articles sobre la tasca social, la constitució del GAM (l'any 1931), els refugis de muntanya, els llibres i mapes publicats per *peñalaros*, l'esquí alpi, l'esquí de muntanya i altres, com també els referents a la revista

«Peñalara» que, als 75 anys, continua informant de les més destacades activitats socials, i fa la ressenya de tots els esdeveniments del món alpinístic.

Aquesta obra, projectada i dirigida per Cayetano Enriquez de Salamanca i vint-i-cinc col·laboradors, honora l'entitat (a la qual felicitem pel seu 75è aniversari) perquè, a través d'aquesta obra, veiem el neguit i el saber fer dels *peñalaros* al llarg de la seva història. Per molts anys! ■

A.J.F.

BIBLIOGRAFIA CENTENÀRIA

Com dèiem a la revista Muntanya n.º 752, ens plau prosseguir la relació de llibres centenaris, de reconeguda qualitat literària, escrits per directius de la nostra entitat o socis que es troben a la nostra Biblioteca.

• **LO CATALANISME.**— autor: Valenti Almirall i Llozer. pàgines 343. 1886. L'autor ens explica els motius que el legitimen, els seus fonaments científics així com solucions pràctiques. Hi ha edicions posteriors, i també l'original, escrit a mà.

• **L'ATLANTIDA.**— pàg. 345 (1878). **IDIL·LIS I CANTS MÍSTICS.** pàg. 349. (1879). **LEGENDA DE MONTSERRAT.** pàg. 95 (1880). **PÀTRIA.** pàg. 204 (1888) autor: Jacint Verdaguer i Santaló. El primer, amb traducció castellana per Melcior de Palau, i el suport del Marqués de Comillas; el segon, amb un pròleg de Manuel Milà i Fontanals; i el quart, amb un pròleg de mossèn Jaume Collell.

• **CATALUNYA PER SOS RIUS. LO FRERER.** pàg. 80, (1883). — **MANUSCRITOS CATALANES DE LA BIBLIOTECA DE S.M. NOTICIAS PARA UNA CATALOGO RAZONADO.** pàg. (1888). autor: Jaume Massó i Torrents. Fou president de l'Associació d'Excursions Catalana.

• **MOLUSCOS DEL VALLE DE RIBAS.**— autor: Artur Bofill i Poch. pàg. (1884). Contribució a l'estudi de la fauna malacològica pirenaica. Publicació de la Crònica Científica.

• **BREVE RESEÑA DEL ACTUAL RENACIMIENTO DE LA LENGUA Y LITERATURA CATALANA. ¿DÉBESE A LA INFLUENCIA DE LOS MODERNOS TROVADORES PROVENZALES?** pàg. 98. (1877).

— **LO GAITER DEL LLOBREGAT.**— Poesies catalanes. (1888).

— **LA PREHISTORIA.**— pàg. 28 (1884) autor: Joaquim Rubió i Ors. *Lo Gaiter del Llobregat*, també fou el seu pseudònim en moltes ocasions.

• **RECORDS D'UNA EXCURSIÓ PER URGELL.** Belcaire, autor: Josep Fiter i Inglès, pàgines

257-264. Memòries de l'Associació Catalana d'Excursions Científiques. Vol. I 1876-77.

● **BREUS NOTÍCIES SOBRE LES ESGLÉSIES QUE EXISTEIXEN EN L'ANTIGA EGARA.** autor: Roman Arnet i Viver. pàgines 75-85. Memòries de l'Associació Catalana d'Excursions Científiques. Vol. I. 1876-77.

● **ISLA DE PUERTO RICO.** Estudi històric, geogràfic i estadístic de l'illa. 290 pàg. 1878. **SISTEMÀTICO DESVIO DE LOS HISTORIADORES CASTELLANOS RESPECTO A LOS HOMBRES Y A LAS COSAS DE LA TIERRA CATALANA.** 22 pàg. 1888.

autor: Francesc d'Assis Ubach i Vinyeta.

● **ELS CLUBS ALPINS I LES ASSOCIACIONS D'EXCURSIONS.** autor: Ramon Arabia i Solanas. 54 pàg. 1879. Fou President de l'Associació Catalana d'Excursions. (1879-84).

● **RECORDS D'UN EXCURSIONISTA.** (x) **PLA I MUNTANYA.** Aplec d'estudis, viatges, llegendes, records i excursions. autor: Carles Bosch de la Trinxeria. 398 pàg. (1887), el primer; i 288 pàg. (1888) el segon (x). D'aquest segon llibre, n'hi ha una reedició de l'any 1978 a cura de l'Editorial Selecta S.A.

● **GUIA HISTÒRICO-DESCRIPTIVA DE LA SANTA ESGLÉSIA CATEDRAL BASÍLICA DE BARCELONA.** autor: Eduard Tàmaro i Fabricias. 79 pàgines 1882.

● **L'ENSENYANÇA A LES ESCOLES CATALANES.** autor: Francesc Fios i Calçat. 15 pàgines 1882.

● **EXCURSIÓ A LA MUNTANYA DEL MONTSENY, PER UN PROPIETARI DE LA VILA DE BREDÀ.** 40 pàg. 1879. – **GUIA DE LA MUNTANYA DEL MONTSENY.** 174 pàg. 1886. – **GUIA DE L'ALT PLA DE BARCELONA I DEL BAIX VALLÈS.** 80 pàg. 1887.

– **GUIA ITINERÀRIA DE LES SERRES DEL COLL SACABRA I DE LA MAGDALENA FINS ALS PIRINEUS, O SIGUI DEL FLUVIÀ AL TER.** 140 pàg. 1888. – **GUIA ITINERÀRIA DE LES SERRES DE LA COSTA DE LLEVANT O SIGUI DEL BESÒS AL TORDERA.** 181 pàg. 1888.

– **GUIA ITINERÀRIA DEL VALLÈS SUPERIOR O SIGUI DEL CONGOST AL LLOBREGAT.** 135 pàg. 1888.

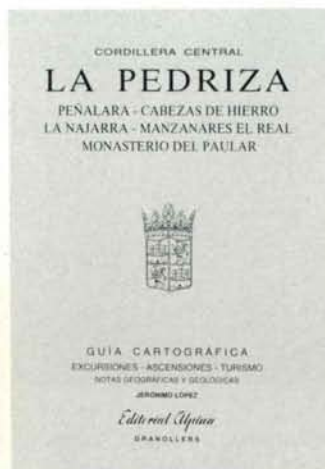
– **UNA EXCURSIÓ A LA SELVA NEGRA.** 72 pàg. 1888.

Autor: Artur Osona i Formenti.

● **ALGUNES REFLEXIONS SOBRE LA NECESITAT DE LA CONSERVACIÓ I RESTABLIMENT DE LES COSTUMS CATALANES.** de la 178 a 190 pàg. de les Memòries de l'associació Catalana d'Excursions Científiques. Vol. I 1876-77. autor: Josep M.ª Valls i Vicens. ■

M.M.

CARTOGRAFIA

LA PEDRIZA PEÑALARA - CABEZAS DE HIERRO - LA NAJARRA - MANZANARES EL REAL MONASTERIO DEL PAULAR

La Cordillera Central ha estat representada per Editorial Alpina amb el full *Guadarrama*, el qual ara s'hi afegeix, com a complement, el mapa de la *Pedriza de Manzanares*, al sector oriental del massís. Tot i que forma part dels trets característics de la Sierra de Guadarrama, el conjunt de la Pedriza ofereix la peculiaritat dels seus riscos granítics, que conformen els circs Anterior i Posterior de la Pedriza.

Al sector de l'extrem oriental del Guadarrama, que comprèn des dels cims Cabezas de Hierro (2.393 m i 2.321 m) als cims de Asómate de Hoyos (2.230 m) i la Najarra (2.106 m), aquest branc s'enllaça amb la Sierra de la Morcuera pel port del mateix nom. Hidrogràficament, el Manzanares és el riu més representatiu, des que neix en els arroyos de la Sierra fins a l'embassament de Santillana, a Manzanares el Real.

Ocupa el sector central de la Pedriza el refugi «Giner de los

Ríos», de la RSEA Peñalara que, amb la base de Canto Cochino, són els punts idonis per a ascensions i escalades al Yelmo (1.714 m), El Pájaro, i altres. A la vessant nord, la vall de Lozoya és la sortida natural de les aigües que baixen de la Laguna de Peñalara, d'una banda, i del torrent o Arroyo de la Najarra, de l'altra (entre el Guadarrama i l'esmentada serra de la Morcuera, respectivament).

Al mapa d'Alpina són dibuixats, de forma esquemàtica, els riscos que componen la Pedriza, paratge que ja l'any 1930 fou declarat zona protegida com a «Sitio Pintoresco de Interés Nacional». ■

TAGA SERRA CAVALLERA - SERRA DE SANT AMAÇ

Com a primera publicació de 1988, Editorial alpina ha reeditat el full corresponent al Ripollès Central. Hi han col·laborat coneguts excursionistes muntanyencs, com Ramon de Semir i de Arquer, i Llorenç Birba i Parramon. També hi han pres part les entitats locals Club Excursionista de Ripoll i el de Sant Joan de les Abadesses.

Cal destacar l'actualització de les pistes forestals: la de Saltor i la de Santa Llúcia de Puigmal, obertes ja fa alguns anys, i les de Vallfogona a Sant Joan, de Surroca a Camprodon i, en especial, la que enllaça Sant Joan de les Abadesses amb la vall de Ribes, a través del coll de Jou d'Ogassa.

Creiem d'interès esmentar alguns dels sis itineraris a peu que ressenya la guia que acompanya el mapa:

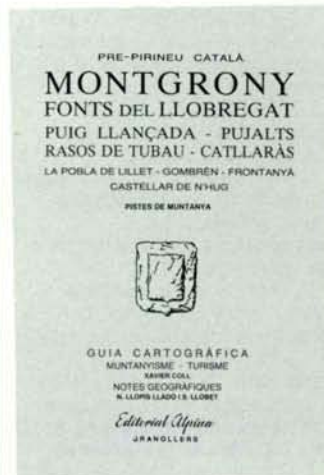
● **Ribes-cim del Taga-Pardines.** Per la pista de Bruguera a Coll de Jou, es guanya aquest i tot seguit el cim del Taga (2.040 m). Descens per la portella d'Ogassa i el veïnat de Puigsec a Pardines (unes 6 h.)

● **Ripoll-Santuari de Vidabona-Sant Joan de les Abadesses.** Pel coll de Balbs, es guanya la serra que mena a Vidabona, des d'on es flanqueja cap al coll de la Tuta, on caldrà seguir el camí vell a Sant Martí d'Ogassa. D'ací, pista a Surroca i carretera a Sant Joan (6 h.)

● **Ascensió a la Serra Cavallera.** Base de partida: Surroca. Camí a la Gran Jaça (refugi Montserrat). Carena i cim del Pla de les Pasteres. Descens a la Collada Verda i camí fins a Pardines (unes 4 h.)

● **De Sant Joan a Ribes, per la Serra Cavallera.** De Sant Joan de les Abadesses a coll de Pal de Portolers, Puig S'Estela (2.013 m), puig de coma d'Olla (1.930 m), portella d'Ogassa i veïnat de Vilaró (Pardines) (5 h.). ■

D. Aloy

MOGRONY (PRE-PIRINEU CATALÀ) FONTS DEL LLOBREGAT - PUIGLLANÇADA - PUJALTS - TUBAU - CATLLARÀS

Cinc anys després de la darrera edició d'aquest mapa, Editorial Alpina l'ha reeditat amb tot luxe de detalls. Com a novetat, cal esmentar la pista forestal que uneix Castellar de N'Hug amb la carretera de Gornbrèn a Mogrony, pel pla de l'Espluga.

S'hi han marcat tots els refugis forestals existents: el de la font de les Planelles (Mogrony), el del pla dels Prats (Campelles), la cabana-refugi del Pla Bigarrat o de la Covil (Campelles) i el del pla de l'Espluga (pròxim a Sant Joan de Mataplana). I s'hi ha delimitat la part corresponent al parc natural del Moixeró, que correspon al sector NO (marge superior esquerre) del mapa. Aquest parc inclou, a més del Puigllançada i el tossal de Rus, la Creueta i els cims de Pleta Roja i de la Coma de Migjorn, i el seu contorn passa arran de les fonts del Llobregat.

Havent-se descobert (1986) les restes del castell de Mataplana (segle X), amb els murs i paraments molt ben conservats, caldrà ressituar al mapa aquestes ruïnes al seu veritable indret; davant per davant, i a escassos metres, de l'església romànica de Sant Joan.

Als itineraris de muntanya, de la guia adjunta al mapa, s'han afegit uns quants recorreguts, per fer-los en cotxe, que comprenen travesses de Castellar de N'Hug a Gornbrèn, al santuari de Falgars i Catllaràs, o de la Poble de Lillet a Sant Jaume de Frontanyà (d'aquest darrer circuit, cal assegurar-se de l'estat de la pista, des de Santa Eugènia de Soils al coll de Sant Jaume).

Quant a la impressió tipogràfica, és força assolida, com és habitual d'aquestes publicacions. Per tant, una vegada més, cal felicitar Editorial Alpina pel treball tan acurat dut a terme. ■

Dr. Aloy

«PONCHO» MUNTANYA LLEUGER

CONFECCIONADOR MAJORISTA 0056-B

REF. 61869

EXCURSIONISME

CAÇA

CICLISME

PESCA

COMPOSICIÓ P.V.C. 100 %

MANUFACTURES PLÀSTIQUES ALEU, S.A.
BARCELONA

La revista excursionista de més tradició i de més difusió de Catalunya.

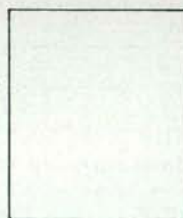

BUTLLETA
DE
SUBSCRIPCIÓ

MUNTANYA

CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA
Club Alpí Català

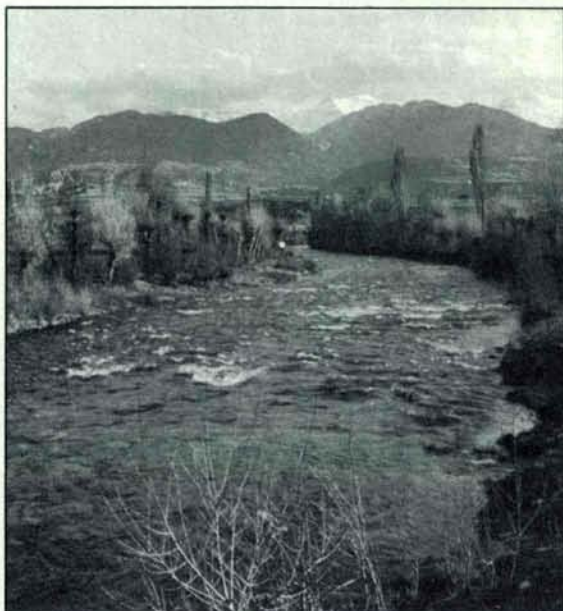
c. Paradís, 10 Barcelona (2)

Si encara no sou
subscriber de
MUNTANYA,
retalleu i envieu
aquest butlletí
i rebreu
puntualment
la revista al
vostre domicili.

Si ja en sou,
doneu-lo a un
amic que
s'interessi per
l'excursionisme
i segur que
us ho agrairà.

Molts
excursionistes
no llegeixen
MUNTANYA
perquè no
la coneixen.

CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA
CLUB ALPI CATALÀ

CERDANYA

ALTES VALLS DEL SEGRE

A. JOLIS i M.A. SIMÓ de JOLIS

HA APAREGUT LA NOVA GUIA CERDANYA

Agustí Jolis i M. Antònia Simó,

Del Centre Excursionista de Catalunya

UNA VISIÓ GLOBAL D'AQUESTA COMARCA CATALANA

• 52 itineraris turístics. • 98 itineraris de muntanya amb diverses variants i vies d'escalada. • 10 dibuixos descriptius. • 21 croquis de vies d'escalada. • 9 fotos en color. • 2200 topònims. • 12 mapes parcials a escala aprox. 1:50000. • 1 mapa general a escala 1:100000 a tres colors.

EDITORIAL MONTBLANC-MARTÍN

Nena Casas, 73-75, 08017 Barcelona
Tel. 204 43 97, Apartat de Correus, 266

MUNTANYA

LA PRIMERA REVISTA DE L'EXCURSIONISME CATALÀ

BUTLLETA DE SUBSCRIPCIÓ

Nom			
Carrer			
n.º	pis	Població	D.P.

Se subscriu a la revista MUNTANYA a partir de l'any..... amb la quota anual de pessetes

Cobrament: per banc, segons autorització adjunta ☐ Signatura

Data			
Banc / Caixa			
Carrer			
n.º	Població	D.P.	

Sr. Director

Us preguem que fins a nova indicació, vulgueu fer efectiu el rebut anual de la revista MUNTANYA del Centre Excursionista de Catalunya-Club Alpi Català corresponent a la subscripció

a nom de.....

que viu a.....

Població..... amb càrrec al compte corrent o d'estalvi núm.

a nom de..... Signatura

Tallar per on
indiquen els punts
i reomplir adequadament
la butlleta

32 é Curset d'introducció a L'ESPELEOLOGIA

Novembre de 1988

EQUIP DE RECERQUES
ESPELEOLÒGIQUES

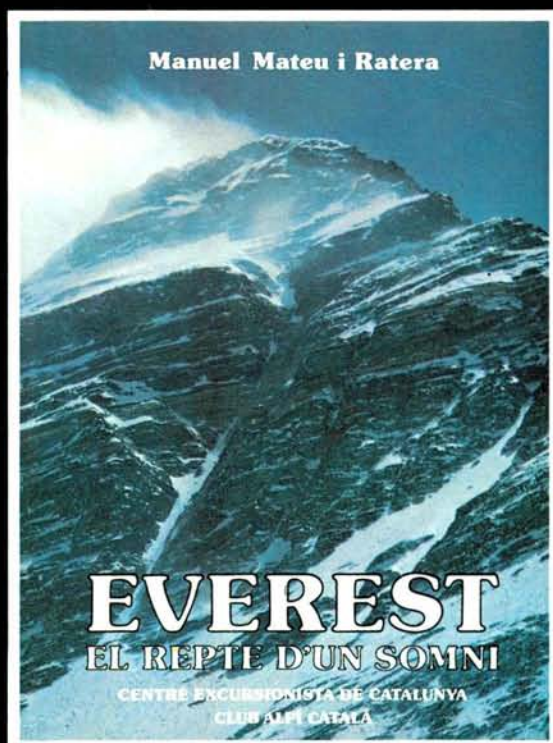
CENTRE EXCURSIONISTA
DE CATALUNYA

PARADÍS, 10 Tel. 315 23 11
08002 BARCELONA

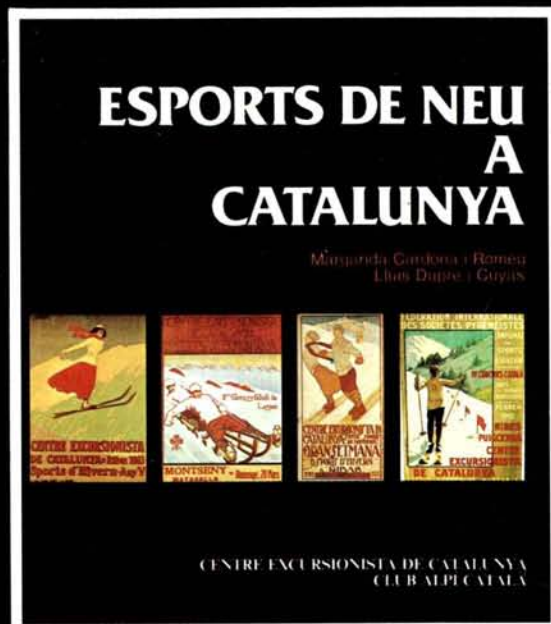
Adquiriu llibres del Centre Excursionista de Catalunya!
Del nostre fons editorial, destaquem uns títols per la seva acurada presentació i el gran format.
Podeu fer-vos –i fer als amics– un bon regal!
Ens referim a:

NOVETAT

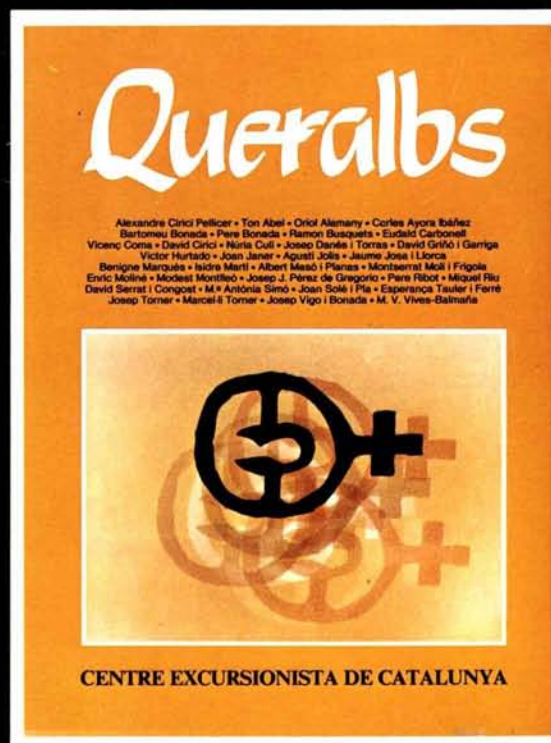
EVEREST-82 (El repte d'un somni)

Primer intent d'assolir el cim de l'Everest en la història de l'alpinisme català. Magníficament il·lustrat, ens dona una gran visió humana i paisatgística de les muntanyes del Nepal a la seva vessant de l'Everest.

ESPORTS DE NEU A CATALUNYA

La història del desenvolupament de l'esquí a Catalunya des del llunyà 1908, en què la novella Secció d'Esports de Muntanya del Centre iniciava, als Rasos de Peguera, les primeres pràctiques d'esquí, fins a la gran realitat d'avui dia. Profusament il·lustrat, és una història documental i gràfica.

QUERALBS

És un llibre on se'ns mostren tots els aspectes d'aquest històric poble del Pirineu. Hi trobem reflectida la vibració solidària dels veïns i dels amics per homenatjar els companys i el poble que els aplega.